

Retirement

Shiur# 388 | Sep 17th 2022

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו סעיף א

כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזר על הפתחים, אפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח). ובשעת הדחק, אפילו לא קרא רק קריאת שמע שחרית וערבית, לא ימוש מפיו (ישעיהו נט, כא) קרינן ביה (הגהות מיימוני פ"א וסמ"ג עשין י"ב). ומי שא"א לו לתלמוד, מפני שאינו יודע כלל לתלמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים. הגה: ותחשב לו כאילו לומד בעצמו (טור).

רש"ר הירש פרשת כי תבוא פרק כז פסוק ט

היום הזה נהיית לעם! היום הזה! החובה המשותפת לתורה, שהוטלה זה עתה על כל הנמנים עמך, והשמירה המשותפת של התורה, שכולכם הועמדתם על משמרתה - היא העושה אותך לעם. היום - ולא קניין הארץ שבעתיד הקרוב, אלא הקניין המשותף של התורה הוא העושה אותך לעם. אפשר שתאבד מן הארץ כדרך שאתה בא לרשתה, אך התורה והתחייבותך הנצחית לשמירתה תישאר קשר נצחי המאחד אותך לעם, וקשר זה לא יינתק לעולם. עובדה זו יוצרת הבדל עמוק בין ישראל לבין כל העמים ובה טמון הסוד של נצחיות האומה הישראלית. ואותה עובדה יסודית, על כל המסקנות הנובעות ממנה ביחס לעתיד ישראל, היא הנותנת כובד משקל רב - משמעות למשפט "היום הזה נהיית לעם". אמנם המסקנה הראשונה הנובעת מכך היא:

משנה מסכת אבות (פרק א משנה י)

שמעיה ואבטליון קבלו מהם שמעיה אומר אהוב את המלאכה וכו'.

ר' עובדיה מברטנורא (שם)

אהוב את המלאכה – אפילו יש לו במה להתפרנס, חייב לעסוק במלאכה. שהבטלה מביאה לידי שיעמום (כתובות נט, ב).

משנה מסכת קינים פרק ג משנה ו

רבי שמעון בן עקשיא אומר זקני עם הארץ כל זמן שמזקינין דעתן מיטרפת עליהן שנאמר (איוב י"ב) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח אבל זקני תורה אינן כן אלא כל זמן שמזקינין דעתן מתישבת עליהן שנאמר (שם /איוב י"ב/) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה:

תוספות יום טוב מסכת קינים פרק ג משנה ו

כל זמן שמזקינין דעתן מתישבת עליהן - לשון הר"ב כל זמן שמזקינין ובאים לידי תשות כח הן מוסיפין חכמה. וז"ל הרמב"ם שבשעה שהם מזקינין ונחלשים ויפסיד גופם תרבה חכמתן ויתחזק שכלם ויוסיפו שלימות:

תפארת ישראל - יכין מסכת קינים פרק ג משנה ו

(ט) זקני ע"ה וכו' מיטרפת עליהן. ר"ל מחשבותם מתקרעים ומתבלבלים:

לימוד אחר התפלה

משנסתלק תיקון תפלה, צריך לסמוך לה לימוד התורה^א, כדאמרינן (שם סד). ההולך מבית הכנסת לבית המדרש זוכה ורואה פני שכינה, שנאמר (תהלים פד, ח) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. ועוד מטעם אחר הוא דבר ראוי, לפי שיש לחוש שמא מתוך שהאריך בתפלה עיין בה ובא לידי כאב לב, כדגרסינן בפרק אין עומדין (לב:): המאריך בתפלתו ומעיין בה כו' מאי תקנתיה יעסוק בתורה, שנאמר (משלי ג, יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. הרי שהתורה היא צרי למחלת התפלה העלולה. ועוד בה שלישיה כדי לצאת מיד ידי חובתו בקביעות עתים לתורה שעליה נשאלין ביום הכניסה לדין (שבת לא). ואמרינן נמי (סנהדרין ז.) אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה, שנאמר (משלי יז, יד) פוטר מים ראשית מדון.

ואמנם לענין מה שנתקשו שם התוספות שנראה כסותר לה היא דרבה (שבת לא). ששואלין תחלה נשאת ונתת באמונה. והדר קבעת עתים לתורה^ב. נראה לי דלא קשיא מידי. כי ידוע שיש שני מיני קדימות. אחת, היא קדימת מעלה. בערך זה היא התורה. שהיא צורך הנפש, ומעלה רוחנית שקודמת בודאי לדברים גשמיים וצרכי הגוף. והשנייה, קדימה זמנית. כענין חומר העצים והאבנים לבנין. שהן קודמין בהכרח לבית שהוא התכלית הנרצה. כן הדבר הזה, בודאי עסק התורה הוא ראש וראשון וראשית מדון בלי ספק, בבחינת התכלית הנכסף, שהוא במחשבה קודם לכל ההכנות הקודמות אליו בפועל והזמנה. לכן הוא עיקר החשבון ששואלין ממנו. זהו שאמרו אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה. בבחינת קדימת מעלה ותכליתית. ואולם בסדר הפעולות הגשמיות, הנה כבר קדם אליו העסק במשא ומתן שהוא לצורך התורה, כי אם אין קמח אין תורה (אבות ג, כא). ותורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה (שם ב, ב). ואמרו (סוטה מד.) למדה תורה דרך ארץ, תחלה יקח שדה ויטע כרם ויבנה בית ויקח אשה ואחר כך יעסוק בתורה בטהרה. ואמרו (ברכות לה:): במטותא לא תיתו קמאי ביומי ניסן וביומי תשרי (והן גם כן ימים ראשים בזמן) והרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה להם, כו' שמעון בר יוחי ולא עלתה בידן (שם).

עין ארי

א. סימן קנ"ה סעיף א' ובמ"ב שם. ב. עי' בסדר היום שכתב, וכן הקובע עיתים לתורתו שזכרו גדול, והוא תחלת דינו של אדם לעתיד לבוא לעולם הבא, כדכתיב (משלי יז, יד) פוטר מים ראשית מדון. ועי' בקידושין (דף מ:): אמר רב המנונא אין תחילת דינו של אדם אלא על

דברי תורה שנאמר פוטר מים ראשית מדון. אכן לא נזכר שם קביעות עתים לתורה, ואדרבה בשבת (לא, א) שהוזכר הדין על קביעות העתים נזכר קודם לכן הדין על נשאת ונתת באמונה. ועי' בב"ח (אור"ח סימן קנה) שהעיר מזה.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה.

באור הלכה סימן קנו סעיף א

סופה בטלה וגוררת עון - כתבו הספרים שזהו נאמר לכלל העולם שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה אבל אנשים יחידים יוכל להמצא בכל עת באופן זה [וזוהו שאמרו בברכות ל"ו ע"ב הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן ר"ל דוקא הרבה] והקב"ה בודאי ימציא להם פרנסתם וכעין זה כתב הרמב"ם פ"ג מהלכות שמיטין ויובלות ולא שבט לוי בלבד וכו' עי"ש ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה בודאי לא שייך זה ויששכר זבלון יוכיח:

באור הלכה סימן רלא סעיף א

בכל דרכיך דעהו - כתב בתשובת דבר שמואל סימן קל"ח שאלה איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אם לעסוק בתורה ולהרבות גבולו בתלמידים כל ימי השבוע וליהנות מאחרים או ליהנות מיגיע כפיו ומלאכה נקיה כל ימי השבוע ולעסוק בתורה לבד כל יום השבת [ואין כונתו שלא ילמוד כלל כל ימי השבוע דהא פשיטא דמחוייב האדם עכ"פ לקבוע עתים לתורה בכל יום כמבואר בסימן קנ"ה ובסימן רל"ח וביו"ד סימן רמ"ו אלא כונתו על יתר העת שביום איך יתנהג. וגם שאלתו הוא דוקא אם העסק שלו הוא נקי מתערובות גזל ורבית ואונאה דאל"ה אין זה ספק כלל אחד דעסקים כאלו שוב אין נקרא נהנה מיגיע כפו אלא מיגיעת אחרים ועוד דמוטב להתבייש בעוה"ז ולקבל מאה מתנות ולא לעבור פעם אחד על לאו דאורייתא של לא תגזול] ואעתיק בקצרה עיקר תשובתו לשואלו הלא ראתה עינו הבדולח מה שכתוב בסיו"ד סימן רמ"ו בב"י ובב"ח ובט"ז ובש"ך בשם ספר ים של שלמה ומכולם האריך למענתו מהר"י קאר"ו בספרו כ"מ הלכות ת"ת פ"ה וכו' אך הנראה לע"ד שאפילו הרמב"ם ז"ל יסכים בנידון דידן להתיר דאין דנין אפשר משאי אפשר וכיון שכפי צורך השעה והמקום א"א לזה האיש החפץ בחיים להתקיים תלמודו בידו לזכות בו את הרבים כ"א בסיפוק צרכיו ע"י אחרים הרי הוא ככל המון הדיינים והחכמים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה כדגרסינן בכתובות פרק שני דייני גזירות והרמב"ם ז"ל פסק כן בהלכות שקלים פ"ד ז"ל מגיהי ספרים שבירושלים ודיינים שדנים את הגזלנים נוטלין שכרן וכו' ואם לא הספיקו להם אף על פי שלא רצו מוסיפין להם כדי צרכן להם ונשיהם ובניהם ובני ביתם. ואיך יעלה על הדעת שיורה בכגון זה הרב ז"ל שיותר טוב לאדם לאחוז בסכלות וחסרון החכמה כל ימיו אשר הוא גרמא לכמה נזקין ומכשלות תלמוד המביא לידי

מעשה ולמנוע טוב מבעליו מפני היותו נהנה מאת אחיו וע"ש עוד מה שהאריך בענין זה ולפלא על הבה"ט שלא העתיק רק השאלה ולא התשובה:

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קטז

בענין קבלת פרס לפרנסתם מהכוללים כדי שיוכלו להתגדל בתורה

הנה בדבר ת"ח הרוצים להתעסק בתורה ולהחכים בה בידיעת התורה בכמותה ואיכותה ונהנים לפרנסתם ממה שנוטלים פרס בכוללים וכן הרבנים הנוטלים פרס והמלמדים עם תלמידים וראשי הישיבות הנוטלים פרס לפרנסתם אם שפיר עבדי או שיש מה להרהר אחר זה ויהיה מדת חסידות שלא להתפרנס מזה אלא ממעשה ידיו. הנה ודאי שפיר עבדי דכן איפסק ברמ"א יו"ד סימן רמ"ו סעיף כ"א שאפילו בריא מותר ומותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שע"ז יכולין לעסוק בתורה בריוח. והש"ך סק"כ הביא אף מהכ"מ שפסק כן אפילו אם נימא שאין כן דעת הרמב"ם משום שכל חכמי ישראל קודם זמן רבנו ואחריו נהגין ליטול שכרם מהצבור, ואף אם לדינא הלכה כרמב"ם הסכימו כן חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך שאילו לא היה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולין לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת מישראל ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר והוא לשון הכ"מ בפ"ג מת"ת ה"י בסופו. וכן הביא ממהרש"ל שכתב ואמת שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל כי א"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו, ומסיק יותר דעון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בוז יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה כי א"א שיבטל מלמודו עיין שם, ולכן הוא דין ברור ופשוט שנתקבל בכל הדורות אם מדינא אם מתקנה דעת לעשות לה' הפרו תורתך שמותר לעסוק בתורה ולהתפרנס מקבלת פרס או ממה שהוא מלמד תורה לאחרים או שהוא רב ומורה הוראה, ואין להמנע מזה אפילו ממדת חסידות. ואני אומר כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצה"ר שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה. ומי יתן והיו נמצאים אנשים מתנדבים לפרנס הרבה ת"ח היו מתרבים בני תורה גדולי ישראל ובעלי הוראה כרצון השי"ת שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. ידידו מברכו בכוח"ט, משה פיינשטיין

קונטרס בענין שותפות יששכר וזבולון

מעלת החזקת התורה ומקור דין השותפות

"זבולון לחוף ימים ישכן והוא לחוף אניות וירכתו על צידן, יששכר חמר גרם רבץ בין המשפטים, וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל ויהי למס עבד" (בראשית מט, יג - טו)

פירש רש"י, על חוף ימים תהיה ארצו של זבולון. והוא יהיה מצוי תדיר על חוף אניות, במקום הנמל, שאניות מביאות שם פרקמטיא (מסחר), שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא, וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה, הוא שאמר משה (דברים לג, יח) "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך", זבולון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים.

וכבר פירשו במדרש (ילקוט שמעוני פרשת ויחי רמז קסא) "זבולון לחוף ימים" בסחורתו ויששכר בתורתו וזה עם זה שותפות בעולם הזה ובעולם הבא.

בענין רחב זה יש להאריך הרבה, ובעזה"י נרחיב עד כמה שידינו מגעת. ענין זה יתחלק לשבעה חלקים: החלק הראשון, יבאר מעלת החזקת התורה ומקור דין השותפות. החלק השני, יבאר מהי מצות השותפות. החלק השלישי, יבאר מהו גדר השותפות ומאיזה הלכה הוא – האם הוא ענין סגולי בעלמא, או שמא גדר קנין יש בו מעין גדרי מקח וממכר. החלק הרביעי, יבאר מה הם דיני השותפות בתנאים בין הצדדים. החלק החמישי, יבאר מה הם דיני הממון בשותפות. החלק השישי, ידון בצורת השותפות. החלק השביעי, ידון בענין שותפות במצוות ובמכירת עבירות.

פתיחה

בעם ישראל בכל הזמנים היה ציבור של לומדי תורה שהיו בכל זמנם עמלים בתורת ה' וקבלו על עצמם שכל עסקם ומאווייהם הוא עסק התורה וכן ללמדה את עם ישראל. ומניין היו מתפרנסים ומתקיימים? ממחזיקי התורה שהיו תומכים בהם באוכל וצרכי קיום.

בפרשה זו יעקב אבינו מברך את בניו השבטים כל אחד באשר הוא

ומעלתו. בברכת יששכר מברך יעקב "יששכר חמור גרם רובץ בין המשפטים, וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד", ולכאורה יש לברר מה טיב ברכה זאת ומה שייך "חמור גרם" לכאן?

והאמת שכבר מבאר כאן רש"י שכמו שחמור גרם שעצמותיו חזקות נועד להרים משאות כבדים ולעבוד קשה, כך "ויט שכמו לסבול" את עול התורה שלקח עליו יששכר את המשא הזה. ועוד מפרשים

בחלק הראשון של קונטרס זה נבאר את מקור הדין אודות התומך בלומד תורה, השותפות בתומכי תורה מזמן בריאת העולם, מיהו זבולון, דרכו של זבולון בקניית שותף, תפקידו של יששכר לשותפות ראויה, שכרו של זבולון, ביאור דברי הגמרא "בוז יבוזו לו", ביאור החילוק בין שמעון אחי עזריה ור' יוחנן לבין הלל ושבנא, חיוב לימוד התורה וחיוב ידיעת התורה המוטל על זבולון עצמו, חובת כיבוד התלמידי חכמים לאלו המחזיקים אותם, יבאר שתמיכה בלומדי תורה גדולה יותר מבניית בית הכנסת, ועוד יתבאר שהחזקת התורה קודם למצות עשה של ישוב ארץ ישראל.

מקור הדין אודות התומך בלומד התורה במדרש

ענין שותפות יששכר וזבולון מובא בכמה וכמה מדרשים. במדרש רבה מובא (בראשית צט, ט) "זבולון לחוף ימים ישכון", הרי זבולון קדם ליששכר שכן מייחסן יששכר וזבולון, ולמה כן, אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו לפיכך קדמו, עליו אמר הכתוב (משלי ג) "עץ חיים היא למחזיקים בה", יששכר כונס וזבולון מביא באניות ומוכר ומביא לו כל צרכו, וכן משה אומר (דברים לג) "שמח זבולון בצאתך", למה, שיששכר באהליך שלך הן שאת מסייעו לישוב בהן.

וכן במדרש תנחומא (פ' ויחי סימן יא), "זבולון לחוף ימים" קדם זבולון ליששכר, ולמה, שזבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, עשו שותפות ביניהם שיהא פרקמטיא של זבולון ליששכר.

כאן "וירא מנוחה כי טוב" שראה את השכר בעולם הבא ואז החליט שבעולם הזה צריך לעמול כדי לזכות לכך, ולכן "ויט שכמו לסבול" ולשאת עליו את עול התורה וכל עיסוקם יהיה בתורה.

וכן מצינו בבני יששכר שנאמר בהם "ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים" (דברי הימים א יב, לג) שבקיאין בעיבור החודש. ועוד נאמר במדרש ילקוט שמעוני (בראשית ל) "ראשיהם מאתיים" מאתיים ראשי סנהדראות היה שבת יששכר מעמיד "וכל אחיהם (ישראל) על פיהם" מסכימים הלכה על פיהם.

אולם צריך להבין היאך היו מתקיימים שבת יששכר שלא היה להם שום פרנסה, שהרי כל עיסוקם הוא ללמוד וללמד את תורת ה' זה מתרץ המדרש (שם) שבשעת ברכת משה לשבטים, בירך את יששכר וזבולון: "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך" שכל פרנסת וכלכלת יששכר היא על ידי זה שזבולון היה מחזיק בו כלכלית שהיה עוסק בפרקמטיא ומאכיל את יששכר שהוא בן תורה ולכן גם משה הקדים בברכה את זבולון ליששכר בשכר זה שהיה מכלכלו.

וכה גדול שכרו של זבולון שתומך בלומדי תורה, עד שנעשה שותף ליששכר בהעמדת העולם. וכן נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סימן רמו) שמי שאינו יודע ללמוד בעצמו או שהוא טרוד בעסקי פרנסתו וקשה לו ללמוד בעצמו עליו להחזיק בלומדי התורה. וכפי שהוסיף הרמ"א: ויהא נחשב לו כאילו לומד בעצמו, שצריך הטרוד מאוד בפרנסתו להחזיק בלומדי התורה ושיחשב לו כאילו הוא בעצמו לומד ומשתתף עמו בשכר לימוד התורה.

עוד מובא שם שזבולון ויששכר שניהם היו מקריבים ביחד וזבחי צדק היו הקרבנות שכשם שהיה לזבולון חלק בשכר תורתו כך היה ליששכר חלק בממונו של זבולון. ובהמשך שם: "זה קרבן אליאב" וגו' כיון שראה הקב"ה שהקריב אליאב על שותפות התורה התחיל משבח קרבנו "זה קרבן אליאב" לקיים מה שנאמר (משלי ג) "עץ חיים היא למחזיקים בה" זה שבט יששכר "ותומכיה מאושר" זה שבט זבולון.

השותפות בתומכי תורה מתחילת בריאת העולם

בספר בשבילי המנהג (ח"ב עמ' קסד) הביא שלמעשה השותפות שבין התומך ללומד, מקורה כבר משעת בריאת העולם. כשברא הקב"ה את עולמו הציב את האדם הראשון בגן עדן, ונתן לו משמשים בגן עדן. היה לו לאדם משמש הנחש שדאג לו לכל מבוקשו ומחסורו, והיה פנוי לשבת וללמוד תורה כל היום. אך משקלקל האדם הראשון וגורש מגן עדן, הוטלה עליו המשימה גם ללמוד וגם להתפרנס. לאחר שהאדם הראשון קלקל נולדו קין והבל, היתה מטרתם, הבל - כולו לשמים, כולו ללמוד תורה. וקין - עוסק בהבלי העולם הזה, ותומך ומחזיק את הבל הלומד תורה. אך קין קלקל את רצון ה', בחשבו מדוע שהוא ידאג להבל, אלא ידאג הוא קין לפרנסתו לעצמו, ובזמנו הפנוי ילמוד תורה.

לאחר כמה דורות כשנולדו עשו ויעקב, היתה תפקידו של עשו לפרנס את יעקב, ועל יעקב היתה מוטלת החובה ללמוד תורה, כי כך היתה כוונת יצחק אבינו, שחפץ לברך את עשו בברכת העולם הזה,

עוד במדרש רבה (במדבר יג, יז) בענין קרבנות הנשיאים מובא: למה זכה זבולון להקריב שלישי, לפי שחיבב את התורה והרחיב ידיו לפזר ממונו ליששכר כדי שלא יצטרך שבט יששכר לפרנסה ולא יתבטל מלעסוק בתורה לפיכך זכה זבולון להיות שותף לתורה והיה חבירו של יששכר ולכך הקריב אחריו וכו'.

ובהמשך שם: "קרבנו קערת כסף אחת" בא נשיא זבולון והקריב קרבנו על השותפות שהיה לו עם יששכר אחיו, לפי שהיו זבולון ויששכר שותפים. יששכר היה עוסק בתורה וזבולון היה עוסק בפרקמטיא והיה טורח זבולון ונותן לתוך פיו של יששכר ועל זה היה "קרבנו קערת כסף" כנגד הים שהוא עשוי כקערה שהיה חלק זבולון שנאמר (בראשית מט) "זבולון לחוף ימים ישכון".

עוד שם בהמשך דברי המדרש מפרט שתמיכת זבולון היתה בכל הפרטים הנחוצים לקיום - אכילה ושתייה וגם כסף מזומן הנחוץ להוצאות שונות, כדברי המדרש שם: ולכך תלה חשבון הגדול בזבולון לפי שגדול מעשה יותר מן העושה שלולי זבולון לא היה יששכר יכול לעסוק בתורה שהוא היה מאכילו ונותן לתוך פיו, דבר אחר "קערה" כנגד לחם שהיה מאכילו, "מזרק" כנגד היין שהיה משקהו, ולמה היה של כסף שגם כסף היה נותן לו לעשות כל צרכו, כמה דתימא (קהלת י) "לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל שניהם מלאים סלת" וגו' זבולון ויששכר שניהם היו נוטלין שכר תורה ביחד ושניהם היו מתפרנסין ביחד.

ולחפסיק קול תורתו. הרי לפנינו הסבר מופלא על מאבק הס"מ. והנה הוא אמנם לא הצליח להפגוע באופן ישיר בתורה הקדושה, אולם בעוונותינו הרבים נעשה זאת על ידי שנטפל לתומכי התורה שלא יחזיקו ביד התלמיד חכם, וממילא תהיה חס ושלוש חולשה בלימוד התורה.

ובספר באר משה (פרשת וישלח) כתב לפרש על הפסוק "ויזנב בך כל הנחשלים אחריך" (דברים כה, יח) כשראה עמלק שלא יוכל להכניע את התלמידי חכמים עצמם, פנה אל המון העם המחזיקים בידי התלמידי חכמים, שהם בבחינת "הנחשלים אחריך" וזינב וקיצץ בהם, שהרי כל כח עמידתם נובע ממה שהם מחזיקים תורת משה משום שבזה הם מחוברים אל התלמידי חכמים, נמצא שבהחזקת תלמידי חכמים הם נחשבים כתלמידי חכמים, ואת זה רצה עמלק למנוע.

מקור מעניין לעשיית שותפות יששכר וזבולון מובא בשם המהר"י אסאד על הפסוק "שים נא ירך תחת ירכי" (בראשית מז, ט), לפי שידועים דברי חז"ל ש"ירך" זה תורה שנאמר: "חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמון" (שיר השירים ז, ב), מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. "יד" מבטא צדקה שנאמר: "פתח תפתח את ירך לאחריך לעניך ולאבינך בארצך" (דברים טו, יא). "אמת" זאת תורה, ו"חסד" זה צדקה.

והנה כשיעקב אבינו עומד למות עושה חשבון הנפש לפני שעומד בפני בית דין של מעלה. מבחינת לימוד התורה, כיון שהיה איש תם יושב אהלים, אך מה עם עשיית צדקה? כאן, לפי השגותיו של יעקב

ויעקב יהיה עוסק רק בשלימות הנפש, ועשו יספיק לו כל צרכו ובעבור זה יקבל גמול גם בעולם הבא. ודבר זה מרומז בדברי הפסוק: "הקול קול יעקב והידיים ידי עשו" (בראשית כז), דהיינו קולו של יעקב יהיה נשמע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, והמחזיקים את יעקב יהיו ידי עשו.

אולם רבקה אמנו ידעה היטב את תכונת בנה עשו ואת זדון לבו, שאם יהיה יעקב צריך לחכות להספקת צרכיו על ידי עשו, אזי גם פת יבשה לא תהיה לו ויגוע ברעב. לכן עשתה כל השתדלות שבנה יעקב יבורך על ידי יצחק גם בעניני העולם הזה, ולתכלית תיקון הבריאה יחלק יעקב את בניו לשנים, יששכר וזבולון, ששבט יששכר יתעסקו רק בשלימות הנפש, ושבט זבולון בצרכי הגוף ויספיקו אלה לאלה, ובעבור זה יחלקו ביניהם בעולם הזה ובעולם הבא.

וזה מה שדרשו חז"ל: "בזמן שקולו של יעקב נשמע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין ידיו של עשו שולטין". כידוע כי מאז לקח יעקב אבינו את ברכת עשו, היה לו עשו לאויב בנפש ואת דמו הוא מבקש תמיד, ותיקונו של יעקב ובניו להנצל מידו של עשו הוא על ידי החזקת לומדי תורה מצד אחד, ולימוד התורה מצד שני.

מובא בזוהר (פרשת וישלח דף קעא) בא וראה כמה מרמה וערמה היתחכם באותו הלילה, אותו חכם על הנחש שהוא סמאל כנגד יעקב, כי הוא יודע שכתוב "הקול קול יעקב והידיים ידי עשו", שפירושו שאם נפסק קולו של יעקב דהיינו קול התורה, אז ניתן כח אל הידיים ידי עשו, משום זה הסתכל לכל הצדדים להרע ליעקב

החזקת התלמידי חכמים

בהפלאה (כתובות פתחא זעירא אות מב) כתב לפרש מה שאמר שלמה המלך בסוף שיר השירים "כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנוטרים איש יביא בפריו אלף כסף, כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו, היושבת בגנים" וגו', דענינו שהתלמידי חכמים היושבים בהיכל ה' ובתי מדרשות הם נקראים כרם ה' צבאות ונוטרים את פרי עץ חיים גדולי הכרם. ושארית העם הם המחזיקים בידם הם נקראים נוטרים את הכרם והם זוכים בשכר הפירות של התורה בעולם הזה כל אחד לפי הברכה וזה הוא "איש יביא בפריו אלף כסף" רצה לומר בזכות הפירות של התלמידי חכמים. והיה ראוי שיתן ה' לתלמידי חכמים עצמם אלא בשביל שרצון ה' יתברך שיהיה פנוים וישבו לפני ה' תמיד.

וזה שאמר "כרמי שלי לפני" רוצה לומר הם יושבים בארץ הנגב ואינם עוסקים אלא יושבים לפני ה' ואף שהם משיבים לו ומודים לדבריו ואומרים לו "האלף לך שלמה" ידענו גם ידענו כי ממך הכל ומידך נתנו לך חומש לתלמידי חכמים שהם נוטרים את פרי הכרם וזה שאמר "ומאתים לנוטרים את פריו" שהוא החומש מהאלף ואם עושים כן זוכים ומקשיבים תורה לעתיד לבא בין הצדיקים בגן עדן. וזה שאמר "היושבת בגנים חבירים המקשיבים" וגו', עכ"ל.

כיוצא מדברים אלו כתב החתם סופר על התורה על הפסוק "בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו" שדעת הראב"ע שהיו טבעות למעלה וטבעות למטה,

אבינו, אכן יש מקום לשפור. ואילו בנו, יוסף, הוא המשביר לכל העולם ועושה צדקה עם הכל, אך מה עם לימוד התורה שלו? לכך מחליט יעקב לעשות עמו "הסכם יששכר וזבולון". קרא לו ואמר: "שים נא ירך תחת ירכי", הבה נעשה הסכם יששכר וזבולון. "ירכי", זאת התורה שאני אתן, ו"ירך" זאת הצדקה שאתה תתן ואז: ועשית עמדי חסד (צדקה) ואמת (תורה) שהוא הסכם יששכר וזבולון.

ועיין במשך חכמה (שמות כה, טו) שכתב על הפסוק "בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו", וז"ל: דאמרו חז"ל (יומא עב, א) המסיר בדי ארון לוקה. והנה במזבח כתיב והיו הבדים בשאת אותו (לקמן כז, ז), וכן בשולחן (פסוק כז), מה שאין כן בארון הבדים הם קבועים בו תמיד הלא דבר הוא. ונראה על פי מדרש (שמות רבה לד, ג) שהארון רומז לכתר תורה שהוא מונח לכל הרוצה ליקח, (יומא עב, ב) והנה התלמיד חכם צריך סעד לתומכו שיהא עשיר מטיל מלאי לכיסו וכתודוס איש רומי (פסחים נג, ב), ובזה תורתו מתקיים.

וכן אמרו חז"ל גם על הארון ביומא עב, א כתיב ועשית וכו' מכאן לתלמיד חכם שהצבור מצווין לעשות מלאכתו, ולזה באו הבדים שלעולם הבדים הם המחזיקים בה, הם הסומכים ידי התלמיד חכם שהוא הארון לעדות ה' ותורתיו, ומראוי שיהיו תמיד אוחזים בארון הברית לא יסורו ממנו וכמו שהפליגו חז"ל בירושלמי (פ"ז דסוטה ה"ד) לא למד ולא לימד לא שמר ולא עשה ולא היתה בידו להספיק וכו', לכן באו הבדים קבועים בו תמיד.

יפרוש עצמו מענייני העולם ויקדיש ימיו רק לשבת באהלי התורה וזבולון אחיו יחזיק אותו בכל צרכיו. ונתקיימה התורה בשניהם, דעל ידי שהיה יששכר פנוי מלבקש לחמו הגדיל לעשות בתורה שיצאו ממנו סנהדרין וכל גדולי ישראל וכמו שנאמר "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים" כמו שאמרו חז"ל שיצאו מהם מאתים ראשי סנהדראות, וכל זה בא להם על ידי זבולון שהחזיק אותם, ומפני זה לקחו חלק בתורתם כמותם, והסכים להם על זה הכתוב כמו שנאמר "שמח זבולון בצאתך", רוצה לומר שאין לך לדאוג בצאתך לפרקמטיא על אבדן חלקך בתורה, כי יששכר באהליך, עכ"ד.

דרכו של זבולון בקניית שותף

החפץ חיים (שם) המשיך בדבריו איך אותו בעל עסקים יוכל להקרא זבולון ויהיה חלקו עם שותפו יששכר, וז"ל: וכן גם עתה, האיש אשר הוא בעל עסקים ולא יוכל לקחת חלקו בתורה, עליו להתאמץ בכל עוז על כל פנים לקחת לו שותף יששכר לקנות חלקו בתורה על ידו, והוא בשני אופנים.

האופן הראשון, לקנות לו ממש איש מופלג בתורה ולתת לו כל צרכי חיותו בשלימות, למען יהיה לבבו פנוי רק לעסוק בתורה ועבודת השם יתברך, ואז בודאי יקנה לנפשו חלק בתורתו, ובענין יששכר וזבולון, אבל כל זה אם אמנם מחזיק אותו בכל צרכיו דאז נעשה עמו כמו שותף ממש, ויהיה לו חלק בתורתו כמותו, וכו', הרי דהעיקר בזה שיתן כל צרכו ואז יהיה אצלו כשותף ממש. ומכל מקום אם מן ערכו להחזיק את התלמיד חכם עם כל צרכי ביתו משלו, ישתתף בזה עוד עם אחד או עם

והרמב"ן כתב על זה שקשה לומר שיהיה הארון למטה מפני משוי כבידה, ומפני הכבוד של ארון הקודש, והנה כתבו המפרשים שהטבעות מרמזים על מחזיקי לומדי תורה הנושאים תלמידי חכמים, ולכן ביאר שהיו שני מיני טבעות בארון לרמז אם יהיו הבדים, היינו מחזיקי התורה, בטבעות התחתונות דהיינו שמגביהים את הארון והתלמיד חכם למעלה מפני הכבוד אזי המשווי קל עליהם, ואם יהיה בטבעות העליונות שהם יהיה עליון והארון שהוא התלמיד חכם למטה בבזיון אזי המשווי כבד עליהם, ולא יוכלו לסבול.

מיהו זבולון

החפץ חיים בספר שם עולם (חלק ב' פרק ו) האריך בענין זה וכתב להגדיר מיהו אשר לו יקרא זבולון שיכול לעשות שותפות עם יששכר, וז"ל: אכן באשר ידעתי כי יש הרבה אנשים שכבר נשקעו בעסקים מרובים וקשה להם למעט עסקיהם, אם כי איש הנלבב לא יעצרנו דבר בענין הזה שנוגע לו לחיי הנצח. מצאנו להם תקנה מן התורה, והוא כי ידוע ששבת זבולון היו כולם בני פרקמטיא וכדכתיב "זבולון לחוף ימים ישכון" ובודאי נגרע אצלם על ידי זה לימוד התורה. ואף על פי כן אין הכתוב מגנם עבור זה ואדרבה מברך אותם כדכתיב "שמח זבולון בצאתך" (למסחרו).

ואף דבודאי נמצאו אצל שבת זבולון גם כן הרבה והרבה נשמות קדושות כמו בשאר השבטים, אלא מפני שהם מצאו לנפשם עצה הגונה שאף בעוסקם בפרקמטיא לא יחסר להם חלק התורה אשר צריכים להשיגו, והוא שהתנו עם שבת יששכר שהוא

ההלכות הנצרכות למעשה כדי שידע את המעשה אשר יעשה כמו שנאמר "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם", ולזה לא יועיל במה שמחזיק לאחרים, עכתו"ד.

האגרות משה (יו"ד ד' סי' לו אות ח') כתב, שצריך שיהיה הזבולון מחשיב לימוד התורה ביותר, שכדאי לו לעמול בשביל חשיבות הלימוד בכל ימיו, כמו שהעוסק בתורה לומד כל ימיו. אבל אם עשהו משום שהיששכר הוא שכנו וקרובו וכדומה לא נחשב זבולון כלומד תורה, אלא אם כן הוא היה עושה בלאו הכי שותפות עם תלמיד חכם ורק מעדיף שכנו, שהוא גם תלמיד חכם, על פני שאר תלמידי חכמים.

תפקידו של יששכר לשותפות ראויה

בספר חסידים (סי' תתרלט) כתב זבולון לא יעשה שותפות עם אותם שגורסים קושיות ותירוצים כדי להראות שידועים ללמוד וכדי להראות חריפותם, אלא עם יראי ה' הלומדים כדי לקיים המצוות, ועם תלמיד חכם הלומד תורה יומם ולילה ולומד כדי לדעת ההלכות בטעמיהן על בוריין ולא רק שלומד את הלכות הפסוקות.

וראה בשו"ת אגרות משה (שם סוף אות כ') שכתב דאין לזבולון לעשות שותפות זו עם יששכר הלומד גמרא ותוספות או הלכות פסוקות שכל אחד חייב ללמוד ולידע זה בעצמו, שהרי בלימוד זה הוא מקיים את חובתו ואין שייך בו שותפות, ועוד שהרי אף העשיר חייב בעצמו בלימוד זה, אלא יעשה שותפות עם תלמיד חכם הרוצה ללמוד את כל התורה להתעמק בה ולהתחכם ביותר, ובלמוד זה שייכת שותפות זו.

שנים, ובודאי כל מה שיקח יותר חלק בהחזקתו ככה יקח חלק בתורתו.

ואופן השני הוא, להחזיק בכספו באחת מהשיבות הקדושות קבוצים לתורה, וגם זה לא במעט כסף אשר יתנדב לזה עשרה או עשרים רובל לשנה, דאף לענין מצות החזקת התורה שהכל חייבין בזה אף מי שקרא ושנה ולמד ולימד כדאיתא בספרי גם כן איש אמיד אינו יוצא ידי חובתו בסכום כזה שהחויב הוא לפי השגת היד, ובפרט לענין לקנות על יד זה חלקו בתורה בודאי אינו מספיק סכום זה, אלא צריך לתמוך בסך גדול כערך שהיה צריך להוציא לקחת לו איש מיוחד לתורה בתור שותף לו וכנ"ל, וכל אחד יתן לפי ערכו כפי הברכה שברך ה' אותו. ואם עושה כן, אשרי חלקו, ובודאי לא יחסר לו חלק תורתו, וכמו דכתיב "שמח זבולון בצאתך" ופירשתי דהיינו בצאתו מן העולם אין לו לדאוג כלל ויוכל לשמח כי בודאי חלקו שמור שם וישיג שם ידיעת התורה הרבה מתורת יששכר שהיה יושב באהליו, והיינו שעל ידו ישב באהלי תורה.

והאריך שם בגודל עצם מצות החזקת התורה אשר שכרה גדול מאד, וכל התורה שלומד שותפו, או בני הישיבה שמחזיקם, נקראת על שמו. ובפרט דור שנתרשלו מן התורה שכרו כפול ומכופל, כדאיתא בירושלמי אם ראית דור שנתרשלו ידיהן מן התורה עמוד והחזק בה ואתה מקבל שכר כולם. אך כל זה שאמרנו שיוכל האדם לקנות חלקו בתורה על ידי החזקתו הוא רק לענין קניית החלק של ידיעת התורה בש"ס ופוסקים שצריך עמל רב, אבל מכל מקום צריך כל אדם ללמוד על כל פנים

שכרו של זבולון

חז"ל הפליגו מאד בזכותו של זבולון ומעלתו, שהרי הקדימה התורה את זבולון ליששכר לקבלת הברכות. ומצאנו כמה וכמה טובות בשכרו של זבולון על ידי תמיכתו ביששכר, ונמנה כמה מהן.

הראשון, זוכה זבולון להיות נשפע משכרה של העוסק בתורה, כפי שכתב החפץ חיים בשמירת הלשון (פרק ה' ו') בשם המדרש, שבעולם הזה זוכה זבולון להיות נשפע משכרה של העוסק בתורה, כמו שנאמר אורך ימים בימינה ובשמאלה "עושר וכבוד". וגם על שכרו נאמר מה שהגמרא אומרת (סנהדרין עט, א) על שכר לומדי תורה "עין לא ראתה". עוד כתב החפץ חיים (שם) שזבולון זוכה בעולם הזה לבנים טובים.

השני, התורה מצילה את זבולון מן החטא, כדברי המהרי"ט (בתשובות חו"מ סי' ק) שכתב דעל ידי השותפות של יששכר וזבולון, התורה של יששכר אם זכה, מצילתו גם לזבולון מן החטא. אולם בכל זאת אם תורתו של היששכר הוא בדרגת לא זכה, אין זה עובר לזבולון לרעתו.

וכעין זה כתב החתם סופר (בבא מציעא ח, ב) חז"ל: והאמת כי טוב מאוד לעם הארץ המחזיק לומדי תורה כי מלבד מה שנוטל חלק עמו עוד יותר מזה, כי אף על פי שהתלמיד חכם חס ושלום אינו מהשלמים, מכל מקום המחזיק נוטל שכרו משלם כי מה הוי ליה למיעבד, ולמה יפסיד. ואמרתי "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך", כי אפילו שזבולון יוצא לעסקי העולם הזה, הרי הוא שמור מכל חטא, כי

עוסק בדבר חול וקודש בבת אחת, נושא ונותן בידו אחת ולומד תורה באחרת שהרי יששכר באהלו.

השלישי, כשבא לעולם העליון זוכה שמלמדים לו כל התורה, וכפי שהביא בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו' סי' ק' ד"ה אמנם) שהמחזיק תלמיד חכם כיון שהיה סיבה שהתלמיד חכם למד תורה, כשבא לעולם העליון זוכה שמלמדים לו כל התורה.

הרביעי, זוכה לאשה ולבן זכר, במדרש רבה (ויקרא כו, ב) מובא על הפסוק "מי הקדימני ואשלם" זה רווק וכו' הנותן שכר סופרים ומשנים - אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו ושכרו וליתן לו בן זכר. ומפרש שם במהרז"ו שהרווק שאין לו אשה ובנים זוכה שישא אשה ויהיה לו בן זכר. ומה שכתוב זוכה לבן זכר כלול הוא גם שישא אשה.

החמישי, המחזיק תלמיד חכם מגביהין כבודו בישיבה של מעלה, כפי שכתב הנצי"ב במשיב דבר (ח"ג סי' יד ד"ה ועתה): ובאמת מורידין מעט את כבוד העוסק בתורה ומגביהין כבוד המסייע לו עד שישבו יחדיו בישיבה של מעלה ויתענגו מזיו השכינה וכו' בשביל שהתנה עם המסייעו והעלהו יותר מן הראוי לו משפילין לו בכדי שיהיה שוין בישיבתם.

השישי, מובטח לו שיצליח במסחר, כמו שכתב האור החיים על הפסוק "שמח זבולון בצאתך", לפי שאין אדם יודע ביציאתו לסחורה אם יצליח אם לא עד שיחזור מוצלח, לזה אמר לזבולון שמח מעת יציאתך, כי בודאי שתצליח, והטעם כיון שיששכר באהליך שליח מצוה אתה לזון

בשכינה והכתיב "כי ה' אלהיך אש אוכלה", אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה.

ביאור דברי הגמרא "בוז יבוז לו"

בגמרא בסוטה כא, א מובא במשמעות הפסוק בשיר השירים (פרק ח) "בוז יבוז לו" אמר עולא: לא כשמעון אחי עזריה, ולא כר' יוחנן דבי נשיאה, אלא כהלל ושבנא (כונת הפסוק שיש לבוז למי שנותן הון עבור זכות בתורה, כהלל ושבנא), דכי אתא רב דימי אמר: הלל ושבנא אחי הוון, הלל עסק בתורה, שבנא עבד עיסקא, לטוף אמר ליה שבנא להלל: תא נערוב וליפלוג (בא נתחלק שכר למודך), יצתה בת קול ואמרה: (שם) "אם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוז לו".

ופירש רש"י שמעון אחי עזריה: תנא היא במשנה קמייתא דזבחים ולמד תורה על ידי אחיו שהיה עוסק בפרקמטיא כדי שיחלוק בזכות לימודו של שמעון, לכך הוא נקרא על שם עזריה אחיו, וכן ר' יוחנן למד על ידי הנשיא שהיה מפרנסו. הלל: עסק בתורה מתוך עוני רב כדמבאר בגמרא יומא (לה, ב) עכ"ל.

ביאור החילוק בין שמעון אחי עזריה ור' יוחנן לבין הלל ושבנא

ענין יששכר וזבולון נזכר גם ברש"י בריש זבחים ב, א (ד"ה שמעון אחי עזריה) שביאר רש"י שם ששמעון היה נקרא על שם אחיו עזריה, על שם שעזריה עסק בפרקמטיא וסיפק צורכי שמעון אחיו בשעה שהיה עוסק

לומדי תורה, וכינה אהל יששכר לזבולון, כי הוא הבונה אהלו.

השביעי, סגולה לעשירות עבור בניו, כמובא במסכת כלה (פרק א') מה יעשה אדם ויהיו בניו עשירים ויקיימו, יעשה חפצי שמים וחפצי אשתו, ואלו הן חפצי שמים יפור מעותיו לעניים שנאמר (תהלים קיב) פור נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד.

השמיני, הקב"ה שולח ברכה בביתו ובכל מעשה ידיו, כמובא בתנא דבי אליהו (פרק כ') מי שיש לו תלמיד חכם בתוך ביתו ויודע במדתו ומפרנסו עם בני ביתו ברכה נכנסת לו בתוך מעשי ידיו לעולם, וכו', תיכף לתלמיד חכם ברכה במעשה ידיו.

התשיעי, ניצול מיסורים ומכל פורענויות, כדברי הגמרא בברכות ה, א שכל העוסק בתורה ייסורין בדלין ממנו. ובקונטרס עץ פרי (לרבי יצחק אלחנן פרק טו) כתב: אף מי שאינו יכול להיות עוסק בתורה מחמת טרדות הזמן וכיוצא, מכל מקום יכול להשיג מעלה זו, להיות ניצול מן הייסורים אם ישתדל להספיק ללומדי תורה, דנחשב לו כאילו הוא בעצמו עוסק בתורה.

העשירי, בזכות החזקת התורה זוכה לתחיית המתים, כמובא בגמרא בכתובות קיא, ב כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו, וכל שאינו משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו. ומסקנת הגמרא שם שלא רק הלומד בעצמו, אלא אף המחזיק תורה זוכה לתחיית המתים, שנאמר "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום", והקשו בגמרא: וכי אפשר לדבוקי

"תא ונערב ונפלוג", אבל בתחילה קודם שעסק בתורה לא אמר לו כלום רק אחר שלמד אמר ליה תא ונפלוג, על זה יצא בת קול "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו" שאסור לעשות כן, אבל שמעון אחי עזריה ור' יוחנן התנו כן מתחילה לכן לא נאמר עליהם "בוז יבוזו לו" אדרבה יפה עשו וזהו פירוש של הגמ' והוא נכון עכ"ל.

לימוד תורה מתוך הדחק

ויש לדקדק בדברי רש"י במה שהדגיש גבי הלל שעסק בתורה מתוך "עוני רב", ומאי נפקא מינה לענינו אילו היה רק מתוך עוני בלבד. וביאר בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לה) לומר שדברי רש"י אלה הם מקור לדברי הגר"ח ז"ל שפסק שהשכר המיוחד שיהיה לו עבור לימוד מתוך הדחק לזה לא יסכים שיהיה להתומך חלק בזה, כי פירש דזהו כוונת רש"י להסביר את דברי הגמ' בחילוק שישנו בזה בין שמעון אחי עזריה לבין שבנא אחי הלל, והוא, דמפני שהלל למד תורה מתוך עוני רב ודחק גדול, ושבנא רצה שיהא לו חלק בלימוד שלו מתוך הדחק, על כן יצאה בת קול ואמרה "אם יתן איש וגו' בוז יבוזו לו".

והוציא מזה הגר"ח ז"ל הלכה שהגם שאפשר להסכים ליתן שכר מחצה מלימודו, כשמעון אחי עזריה, אבל אין להסכים על נתינת חלק השכר המיוחד שמגיע לו על הלימוד מתוך הדחק, ואולי הוא זה מפני ששכר העמילות והלימוד מתוך הדחק מגיע לכדי עצם זכיה להשגתה וקיומה של תורה וכדברי הרמב"ם (בפ"ג מה' תלמוד תורה הי"ב).

בתורה, והתנו ביניהן שיהא חלק לעזריה בשכר תלמודו של שמעון כדאמרינן בסוטה "אם יתן איש את כל הון ביתו" וגו' לא כשמעון אחי עזריה, לפיכך נקרא על שמו שלמד על ידו.

וביאר המפרשים דהחילוק בין הלל ושבנא, לבין שמעון אחי עזריה ור' יוחנן, דשמעון אחי עזריה ור' יוחנן התנו כן מתחילה מכאן ולהבא, ולכן לא נאמר עליהם "בוז יבוזו לו", מה שאין כן הלל ושבנא לא התנו מתחילה אלא שבנא אמר להלל אחר לימודו שיחלקו שכר הלל על עסק התורה שכבר עשה.

ועיין בעץ יוסף על העין יעקב כתב וז"ל: ודאי מי שמחזיק ידי לומדי תורה כדי שיוכלו הלומדים ללמוד תורה, וזה המחזיק יש לו שכר תורה ולא "בוז יבוזו לו", אבל אם איזה תלמיד חכם אשר למד כבר ובא אצלו איזה עשיר לומר לו שיחלקו יחד כמו הלל ושבנא שאמר ליה לבסוף אחרי אשר כבר למד הלל "תא נערוב וליפלוג", על זה נאמר "אם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוזו לו" עכ"ל, וכן כתב בפירוש עין יעקב שם.

ועיין בספר בית הלל (על יו"ד) שכתב על פסק הרמ"א דיכול כל אדם להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו בשכר, וז"ל: ודאי הכי פירוש של הגמ', מאי "בוז יבוזו לו" דמשמע שלא יבוזו את התורה, על זה אמר לא כשמעון אחי עזריה ור' יוחנן שהם ביזוהו את התורה, לא כן הוא עליהם לא נאמר בו "בוז יבוזו לו", אלא כהלל ושבנא, הלל עסק בתורה ושבנא עביד עיסקא לסוף אמר לו

כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר, אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים, ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה.

ובביאור הגמרא כתב לפרש בספר בן יהוידע (שם) ששתי סיבות יש לעשיר מפני מה אינו לומד, טענה אחת היא כיון שהוא עשיר ומחזיק הרבה לומדי תורה הרי שפטור הוא מללמוד תורה בעצמו, ודי לו בזה במה שמחזיק לומדי תורה. טענה נוספת יש לעשיר לומר שמפני כל עושרו הרי הוא טרוד בעסקיו ואינו יכול ללמוד תורה. ועל זה אומרים לו: ראה את רבי אליעזר בן חרסום שהיה עשיר גדול ובודאי שגם החזיק תורה וסייע בידי תלמידי חכמים, ולמרות רוב עושרו היה יושב ולומד תורה בכל יום. הרי מבואר שאין בטענה זו לפטור את העשיר מלימוד תורה לגמרי וחייב לקבוע לו זמן ללימוד תורה למרות שתומך הוא בלומדי תורה.

וכעין דברים אלו כבר כתב הש"ה (שבועות לא, א) וז"ל: המאמר הזה צריך ביאור, וקשה מה הוא דעת העשיר שהשיב: עשיר הייתי וטרוד בנכסים וכו', מכל שכן היה לו לקיים התורה מעושר, ולא היה לו להטריד כל כך בעסקים וכו', אלא הענין וכו', טענת העשיר הוא מה שהפליגו רז"ל בשכר המחזיקים לומדי תורה בממונם וכו', הרי מעלת המחזיק ידי לומדי תורה גדול מאד, כן טוען העשיר שהוא מחזיק ידי כמה לומדים שיעסקו בתורה, סובר שדי לו בזה "ואינו מחוייב ללמוד בעצמו", מאחר ששוכר אחרים בממונו ועוזר לתורה, על כן

אמנם הבית יוסף בתשובות אבקת רוכל (סי' ב') כתב ליישב מפני מה רש"י הדגיש לכתוב "עוני רב", מפני שהוקשה לו סוף סוף איך היה עולה בדעת לומר תא ניפליג על עסק התורה בזמן עבר מסתייא שיתן לו חלק בעסק תורתו מכאן ולהבא חלף פרנסתו לכך הוצרך לומר שעסק בתורה מתוך עוני רב, ואם כן היה אביון וביתו ריקם מכל טוב ולכך אף אם יפרנסנו מכאן ולהבא עדיין היה ביתו ריקם מכל טוב ולפיכך עלה בדעת שבנא לומר דליערוב וליפלוג דדי להספיק כלי בית ושאר דברים כיוצא בהם, אלא שיצאת בת קול ואמרה "אם יתן איש את כל הון ביתו".

חייב לימוד התורה המוטל על זבולון

כתב הטור (יורה דעה סימן רמו) וז"ל: כל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין אם הוא זקן גדול אפילו עני מחזיר על הפתחים אפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר "והגית בו יומם ולילה". ומי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו כמו שדרשו חכמים בפסוק "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך".

וכן שנינו בגמרא ביומא לה, ב תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין. לעני אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עני הייתי וטרוד במזונותי, אומרים לו: כלום עני היית יותר מהלל? וכו', עשיר אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי, אומרים לו:

חוב ידיעת התורה המוטל על זבולון עצמו

לעיל הובא דשותפות זו אינה פוטרת את זבולון מלקבוע עתים לתורה, וגם מחוייב להשתדל שיהיה לו פנאי ללמוד איזה זמן בכל יום. מן הדין יוצא ידי חובתו בקביעות עתים לתורה ביום ובלילה בכדי ללמוד היטב לימוד המביא לידי מעשה, בלבד שהוא חובה על הכל, דהיינו השולחן ערוך מהלכות הצריכות לכל אדם לידע אותן בלי שאלת חכם ולימוד בהגדות ומדרשים או ספרי מוסר שנבנו על מדרשי חכמים שדבריהם תורה וקבלה ושאר כל היום יעסוק במשא ומתן כדי שיוכל להחזיק ידי תלמידי חכמים.

וכן כתב באריכות בשו"ת אגרות משה (חלק יו"ד ד' סימן לו) דלא נפטר זבולון ממצות הלימוד בזמן שאינו עוסק בפרקמטיא, דאף יששכר שלומד ממש לא נפטר אף שכבר למד הרבה שעות ונח, שכבר יכול ללמוד עוד. שלכן ודאי ברוב ימים שיכול למצוא איזה זמן ללמוד בעצמו ודאי צריך ללמוד. וממילא יש לו לקבוע לפי מה שידוע זמן ביום שהוא יותר פנוי. וכשנודמן איזה יום שלא היה אפשר, יצא אותו יום בקריאת שמע שחרית וערבית.

אולם השיב שם דמה שכתב השואל שם דמצד החיוב לידיעת התורה מסתבר שגם זבולון מחוייב ללמוד כדי לדעת את הדרך ילכו בה, אינו מובן. דאם כן מתי יעשה פרקמטיא ומלאכה לפרנס את עצמו ואת יששכר. דהלימוד לדעת כל מה שצריך האדם לידע אף בזמנו הוא ארבע חלקי השו"ע, שאף גדולי תלמידי חכמים יש שאינם יודעין אף שלומדין כל היום. ואף

הוא טורד את עצמו בטירדת אסיפת הממון, איש כזה רבי אלעזר בן חרסום מחייבו, כי בודאי החזיק בממונו הרב כמה אנשים לתורה, כי איש חסיד וקדוש היה, ועל כל זאת היה עוסק בתורה.

וכן כתב בעיון יעקב (יומא שם), אף אם מספיק לעניים לומדי תורה בעושרו ללמוד עבורו, מכל מקום הוה ליה לקבוע עתים לתורה בעצמו, ולא יבטל ממנו לגמרי, עכ"ל. ועיין עוד בספר תיקון חצות (ח"א עמוד קצג), נמצא דאין זבולון יכול לפטור את עצמו מחובת קביעות עתים לתורה אלא רק מחובת עמילות התורה, וכדאיתא במדרש (ויקרא רבה כה, א) אלו נאמר "עץ חיים היא לעמלים בה" לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא נאמר "למחזיקים".

וראה בספר עץ פרי (להגרי"א ספקטור זצ"ל סימן יג) שכתב דאף דאמרו בירושלמי דסוטה ובמדרש רבה לא למד ולא לימד ושמר ועשה והחזיק הרי זה בכלל ברוך, מכל מקום החיוב עליו לקבוע עתים לתורה, ונענש על מה שלא קבע עתים.

והחפץ חיים (בשם עולם שם) האריך שם בגודל עצם מצות החזקת התורה אשר שכרה גדול מאד, ובין דבריו כתב דכל מה שאמרנו שיוכל האדם לקנות חלקו בתורה על ידי החזקתו הוא רק לענין קניית החלק של ידיעת התורה בש"ס ופוסקים שצריך עמל רב, אבל מכל מקום צריך כל אדם ללמוד על כל פנים ההלכות הנצרכות למעשה כדי שידע את המעשה אשר יעשה כמו שנאמר "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם", ולזה לא יועיל במה שמחזיק לאחריים, עכתו"ד.

אבל ודאי אם השי"ת מצליח אותו ויש לו פנאי איזה זמן ללמוד בעצמו מחוייב ללמוד גם בעצמו. וגם מחוייב להשתדל שיהיה לו פנאי ללמוד איזה זמן בכל יום. אבל בימים שאי אפשר לו, יקיים הלימוד בעצמו על מה שקרא קריאת שמע ואמירת פסוקי דזמרה, ועניני קרבנות קודם תפלת שחרית, ופרק איזהו מקומן וקדושה דסדרא, עכ"ד.

עוד בענין חיוב ידיעת התורה כתב החפץ חיים (שם עולם ח"ב פרק טו) וז"ל: כל זה שאמרנו שיוכל האדם לקנות חלקו בתורה על ידי החזקתו, הוא רק לענין קניית חלק של ידיעת התורה בש"ס ופוסקים שצריך עמל רב, אבל מכל מקום צריך כל אדם ללמוד על כל פנים הלכות הנצרכות למעשה, כדי שידע את המעשה, כמו שכתוב "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם", ולזה לא יועיל במה שמחזיק לאחרים, עכ"ל.

וראה בספר שמח זבולון (עמ' מו) שהביא כן מהגר"ח פאלאג'י זצ"ל בספרו צדקה לחיים, וז"ל רחב פי לקחת מוסר השכל על כמה בעלי בתים דסומכין על התלמידי חכמים שלומדין בעדו ואינן נוגעים ספר בידם. ולא זו הדרך אשר בחר ה', ומי פטרם שלא לקבוע עתים כל אחד לאוקמיה גירסא לפי השגת ידיעתו, תהלים משניות תקונים זוהר ישן וחדש מעמדות פרקי שבת ושנים מקרא ואחד תרגום בכל שבוע חוק לישראל וכיוצא מלמודי ה'.

תמיכה בלומדי תורה גדולה יותר מבניית בית המקדש

בספר יערות דבש כתב על דברי הגמ' (מגילה טז, א) גדול תלמוד תורה מבנין בית המקדש, וז"ל: ונראה דאיתא

בדורות הקודמין רוב בני אדם לא ידעו. וסומכין על דברים המוכרחים לידע בכל עת כמו איך להתפלל ודינים הרגילים בתפילה וכן בברכות, שידעין זה ממנהג אבותיהם, וכן להכיר בעוף שחוט כשמזדמן איזה שינוי שצריך לשאול, וכן שצריך לקנות בשר שחוטא ושלא נטרפה שסומכין על הטבח שידעין מחכם העיר שיש לסמוך עליו.

וכדומה בענייני המסחר, כללי הדינים שאסור לגזול ולגנוב וליקח ריבית וללוות בריבית ידועים לכולם, והאיסור להונות אינשי ידוע. וכשיהיה איזה פרט שיהיה לו סכסוך ילך אל דיינים. וכן בענייני אישות ידוע איסור זנות אף עם פנויה, ואיסור נדה ואיסור נישואי קרובות ופסולי קהל וכהונה. וכשיזדמן איזה פרטים שלא ידועין ילך לחכם. שדיעות אלו יודעין אף אלו שלא למדו תורה. וכן איסור מלאכה בשבת ויום טוב ויום הכיפורים, ואף הרבה איסורי דרבנן ידועין. וענייני תעניות וחנוכה ופורים ידועים, וכשיזדמן פרטים שאין ידועין לו ישאל מחכם. וכן איסור נדרים ושבועות.

אבל הא איכא מצווה לידע כל דיני התורה אף דיני קדשים וטהרות, שאי אפשר לו לקיים בעצמו מצווה זו של ידיעת התורה, וכן לרוב בני אדם, אם לא ילמדו בתמידות כל ימי חייו. וזה אי אפשר לרובא דרובא דאינשי. ואיכא על זה ענין די ששכר וזבולון, דיכול לקיים זה כשיעשה שותפות עם אחד שהוא בעל כשרונות וחשקה נפשו בתורה שילמוד כל ימי חייו, ויתחשב לו גם כלמד בעצמו וקיים עצם חיוב הלימוד כל היום, וגם חיובי ידיעת התורה גם בהלכות קדשים וטהרות וגם הלכות שהיו רק לזמן יקיים על ידי לימודו של יששכר.

שהוכיח לעשיר אחד שיחזיק בתחילה תלמיד חכם הרואה סימן טוב בלימודו ומוציא פירות מחידושי תורתו כדי שתתרחבה התורה בישראל.

החזקת תורה קודם למצות עשה דישיבת ארץ ישראל

בספר דברי יואל (יו"ד סימן פה אות טו) כתב, דהחזקת תורה בארץ ישראל גדולה מהחזקת תורה בחוץ לארץ, דהמחזיק תורה בחוץ לארץ הוא כלומד בחוץ לארץ, אבל המחזיק תורה בארץ ישראל הרי זה כלומד בארץ ישראל, דיש לו חלק בתורת ארץ ישראל, וכן לענין המעלה דתורה מגנא ומצלא.

כמו כן מצינו בחז"ל שהיו יוצאים מארץ ישראל לחוץ לארץ, כדי לאסוף מעות לעמילי תורה, וכדאיתא במדרש רבה (ראה סימן ח') וז"ל מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שיצאו לגבות לעסק מצות רבותינו, הלכו לחילתה של אנטוכיא, והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן וכו', והטמין עצמו מפניהם ועלה לביתו ועשה יום ושנים ולא ירד לשוק, אמרה לו אשתו מפני מה לא ירדת לשוק הרי שני ימים, אמר לה רבותינו באו לגבות לעסק מצות עמילי תורה ואין סיפק בידי ליתן עב"ל.

בשו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סימן צד) נשאל בענין החזקת תורה האם קודם למצות עשה דישיבת ארץ ישראל, וז"ל: מי שהיה מחזיק ידי לומדי תורה בחוץ לארץ ועל ידי נסיעתו לארץ ישראל לא יוכל להחזיקם דכוותיה הוא, דבמחזיק בידי לומדי תורה הוא כתלמוד תורה, כדכתב קרא "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך" כמו שפירש רש"י

(מכות י, א) על הפסוק (תהילים פד) "כי טוב יום בחצריך מאלף בחרתי", אמר הקב"ה לדוד טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב. ואם כן מאחר שלימוד התורה גדול מבנין בית המקדש והקרבת קרבנות שבתוכו, הרי הבונה בית המדרש דהם הישיבות בנויות בנין שלם ומהם בנויות אבני גזית שיהיו קיימות לעולם ועד הרי ליה כבנין בית המקדש ממש, ואם היה האופן שיהיה אפשרות שיבנה בית המקדש על ידינו כמה היו ישראל מפשיטין אפילו המלבוש שעליהן כדי לבנותו, כל שכן וקל וחומר שיעשו כל זה לתת לבנין הישיבות ולחזוק תלמידי חכמים.

בילקוט שופטים (פרק ה' רמז מ"ט) כתב על הפסוק "מקול מחצצים" (שופטים ה, יא), וז"ל: "מקול מחצצים" אומרים על טמא טמא ועל טהור טהור הלכות שבת ומעילות ודיני חציצין באדם. "מבין משאבים" שלומדים ושואבים דבר תורה, "שם יתנו צדקות ה' צדקות פרזונו בישראל", עיר קטנה היתה בישראל עמדו ובנו להם בית הכנסת ובית המדרש ושכרו להם חזן ומלמדי תינוקות, נמצאו בתי מדרשות רבים בישראל, וכל מי שמחדש דברי תורה על פיו דומה שמשמיעים אותו מן השמים וכו', כך אמר הקב"ה בנה בית ששכר גדול הוא שנאמר "יבחר אלוקים חדשים".

ומבואר ממדרש זה, שהקב"ה מתאוה למצוה גדולה כזאת לבנות בית לשם ה' עבור ישיבת חכמים ותלמידיהם, וזהו עיקר המצוה של מחזיקי התורה לתת לתלמידי חכמים המחדשים חידושי תורה, וכמו שכתב הרב מהרל"ח בפסק הסמיכה,

מצות השותפות

אחר שבררנו את גודל מעלת החזקת התורה, ושכר המצוה שמקבל זבולון עבור תמיכתו ביששכר, יש לברר מה טעם המצוה בזה, מאיזה דין מתחייב המחזיק להחזיק את לומדי התורה, ובאיזה דברים יש למחזיקי התורה להחזיק את הלומדים. ואכן מצינו בפוסקים שמצות החזקת התורה בשותפות יששכר וזבולון הוא לפחות משישה טעמים, ובהקדם.

כדברי המדרש "אילו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה לא היתה תקומה לשונאי ישראל", כלומר שתקומתם של ישראל היא רק משום שיש אפשרות להיות מחזיקי תורה כפי שנאמר "למחזיקים בה".

וראה מה שפירש הרבינו בחיי (שמות כה, י) על הפסוק "ועשו ארון עצי שטים" אלו המסייעין לעוסקי תורה, "וצפית אותו זהב טהור" על שם שהקב"ה עתיד לעשות צל לשניהם יחד לעוסקי תורה ולמסייעי אותם שנאמר (קהלת ז') "כי בצל החכמה בצל הכסף", וכתוב (משלי ג') "עץ חיים היא למחזיקים בה", "ללומדיה" לא נאמר אלא "למחזיקים בה" קל וחומר ללומדיה, "והבאת את הבדים בטבעות" אלו ההמון שחייבין להעמיד ולהחזיק לומדי התורה כשם שהיו הבדים מעמידין את הארון, זהו "לשאת את הארון בהם", כי מאחר שהוא עוסק בתורה הוא מתנשא בשבילם כמו שדרשו רז"ל גדלהו משל אחיו.

וכבר פסק הטור (יורה דעה סימן רמו) שכל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין אם הוא זקן גדול אפילו עני המחזיר על הפתחים אפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום

טעם ראשון, על ידי הנתנה מקיימים מצות לימוד תורה

במדרש רבה (ויקרא כה, א) כתב על הפסוק: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" הדא הוא דכתיב (משלי ג) "עץ חיים היא למחזיקים בה". רב הונא בשם ר' בנימין בן לוי אמר, משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא (למסחר). אמר לו, אבא, מתיירא אני בדרך מהלסטים ובים מפני אפירטין (שודדי ים). מה עשה אביו, נטל מקל וחקקו ונתן בו קמיע ונתנה לבנו, ואמר לו: יהי המקל הזה בידך ואי אתה מתיירא משום בריה, אף כך אמר הקב"ה למשה אמור לישראל: בני עסקו בתורה ואין אתם מתייראים משום אומה. אילו נאמר "עץ חיים היא לעמלים בה" לא היתה תקומה לשונאי ישראל (היינו לישראל חס ושלום) אלא "למחזיקים בה". אילו נאמר "אשר לא ילמד" (בפסוק "ארור לא יקים את דברי התורה הזאת") לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא "אשר לא יקים את דברי התורה הזאת" (דברים כז, כו).

ומתבאר מדברי המדרש שכל יסוד קיום ישראל הוא על ידי קיום התורה, וענין זה נאמר לכלל ולפרט כשיש קשר אדוק בין לומדי התורה ומחזיקי התורה,

הנכבדות ויורונו הדעות האמתיות בה שהם מקובלים מהם, ועל זה נאמר (דברים י, כ) "ובו תדבק", ונכפל הציווי במקום אחר שנאמר (שם יא, כב) "ולדבקה בו", ואמרו זכרונם לברכה (כתובות קיא, ב) וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה, והא כתיב "כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא", אלא הדבק לתלמידי חכמים ולתלמידיהם כאלו נדבק בו ברוך הוא, ומזה למדו זכרונם לברכה לומר שכל הנושא בת תלמיד חכם והמשיא בתו לתלמיד חכם ומהנו מנכסיו כאלו נדבק בשכינה.

טעם שלישי, הנתנה מצד "משלהם אנו נותנים להם"

בגדר זה כתב אחי הגר"א הגאון רבי אליהו הכהן זצ"ל בספרו מעיל צדקה (סימן א' תרפג), וז"ל: כיון שהקב"ה השוה מוראת תלמידי חכמים למוראו, כאומרם ז"ל "את ה' אלהיך תירא" לרבות תלמידי חכמים, נמצא שתלמידי חכמים שותפים להקב"ה. וכיון שכן כשם שאדם מחוייב להביא קורבנות ובכורים לפני הקב"ה, להורות שהכל שלו ומשלו אנו נותנים לו, כך מחוייב לזון תלמידי חכמים שהם השותפים ואינו דרך צדקה, משום דמשלהם אנו נותנים להם.

עוד הוסיף: ומה גם שמסיבתם העולם קיים על עוסקם בתורה, כדכתיב "אם לא בריתי" וכו', הרי שהכל שלהם, כיון שבשבילים יש מציאות עולם וכל אשר בו, אם כן למה ירע לבו של אדם בתיתו לתלמידי חכמים דבר שהוא שלו, שראוי שאל ירע לבבך בתתך לו כשם שלא ירע לתלמידי חכמים על הנשאר בידך אף על פי שהוא שלו, לכן מי שחננו הקב"ה דעת וחלק

ובלילה שנאמר "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח). ומי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו כמו שדרשו חכמים בפסוק "שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך".

וכן פסק גם בשולחן ערוך (שם) דמי שאי אפשר לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים. והגיה הרמא, ותחשב לו כאילו לומד בעצמו.

טעם שני, התמיכה בלומדי תורה מצד "ובו תדבק"

כתב בספר הפלאה (כתובות קיא, ב) על הפסוק "ואתם הדבקים וגו', וז"ל: וכי אפשר לדבק וכו' ואין הקושיא על התלמידי חכמים עצמם (כמבואר בפרק אלמנה ניונת) דהם דבקים על ידי תורה, אלא שמשא רבינו אמר זה לכל ישראל דהם דבקים על ידי התלמידי חכמים כענין יששכר וזבולון, כמו שכל האיברים מצוים לשמור ולעשות כפי השכל המורה אותם ומלמדם מה לעשות ומחוייבים לשמור כלי השכל הדקים מאוד לבל יאונה להם כל פגע. כן מצוים כל עם ה' לשמור מצות חכמי ישראל ולשמור פקודתם ולהספיק צרכיהם לבל יטרדו ולהיות מגן בעדם מכל פגעי הזמן ואז הם מקבלים חיות בכל מעשיהם והצלחה בכל משלח ידם והוא העומד להם להחיותם לעת התחיה, עכ"ל.

וכן גם מובא בספר החינוך (מצוה תלד) שנצטוינו להתחבר ולהתדבק עם חכמי התורה כדי שנלמוד עמהם מצוותיה

מאה, וכל אחד מהם כלול ממאה, לכן אפילו יבואו מאה, הוא יש לו שכר מאה. וכן מטעם זה כל ישראל ערבים זה לזה (שבועות לט, א) מפני שממש יש בכל אחד חלק אחד מחבירו, וכשחוטא האחד פוגם עצמו ופוגם חלק אשר לחבירו בו, נמצא מצד החלק ההוא חבירו ערב עליו, אם כן הם שאר זה עם זה.

טעם חמישי, התמיכה בלומדי תורה כנתינת צדקה

בכלי יקר (דברים לג, יח) כתב וז"ל: כי זבולון העוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר אין לך צדקה גדולה מזו כמו שכתוב (ישעיה לב, כ) "אשריכם זורעי על כל מים" ואין זריעה אלא צדקה שנאמר (הושע י, יב) "זרעך לכם לצדקה". ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נה, א) "הוי כל צמא לכו למים". ורצה בזה שהזריעה שהיא על כל מים והיא המחזיק ידי לומדי תורה אין לך צדקה כמותה.

וגודל החשיבות ליתן ללומדי התורה כבר נאמר במדרש רבה (קהלת יא, א) על הפסוק "שלח לחמך על פני המים". אמר ר' ביבי, אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה שאין מים האמור כאן אלא דברי תורה שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים.

ובביאור מעלה זו כתב רבי יצחק אלחנן בקונטרס עץ פרי (פרק כה) וז"ל: גם בזה עושין צדקה עם כל העולם וכו', במה שמעמידים את העולם על ידי חיזוק לומדי תורה, ועוד שכרם רב דגם שלא לשמה נידונין עם כל יושבי תבל, ונתבאר שיש מעלה יתירה למחזיקי תורה, עכ"ל.

לו בחכמה, ישים בדעתו שהממון שבידו של תלמידי חכמים הוא וילמוד ותרנות מהתלמיד חכם עצמו שהרי ממונו בידך ואינו מקפיד ואינו קורא תגר עם שותפו שהוא הקב"ה שיקחנה ממך ויתננה לו. לכן החזק לתת לו אל תרף מהונך וממונך פן יחרה אף ה' שותפו ממך.

טעם רביעי, התמיכה בלומדי תורה מדין ערבות

בספר עץ פרי (לרבי יצחק אלחנן ספקטור סימן ג') כתב וכך תוכן דבריו: החיוב על כל מי שיש בידו יכולת להספיק ולחזק ידי לומדי התורה שיהיו יכולים לקיים מצות תלמוד תורה כדין, דזהו מצד ערבות, דכל ישראל ערבים זה לזה. ובסימן ה' שם כתב: דכל אחד מישראל מחוייב להשתדל ולהספיק ללומדים אחרים שאין בידם ללמוד מחמת רוע מצבם וכו', משום ערבות, וכמו כל ערב בעבור חוב דאם הלואה עני ואין ידו משגת לפרוע, דהערב יש לו ממה לשלם חייב לשלם, כמו כן בענין עסק התורה דאותם שיכולים לעזור לתלמידי חכמים עניים, מחוייבים מדין ערבות, עכת"ד.

וכן כתב בספר תומר דבורה (פרק ראשון) וז"ל: כל ישראל הם שאר בשר אלו עם אלו, מפני שהנשמות כלולות יחד, יש בזה חלק מזה ובזה חלק זה, ולכך אינו דומה מרובים העושים את המצוה (ספרא ויקרא כו, ח) וכל זה מפני כללותם, ולכך פירשו רז"ל (ברכות מז, ב) על הנמנה מעשרה ראשונים בבית הכנסת, אפילו מאה באים אחריו, מקבל שכר כנגד כולם, מאה ממש כמשמעו, מפני שהעשרה הם כלולים אלו באלו, הרי הם עשר פעמים עשרה - הם

לזה דהעוסק בתורה לשמה נקרא מחזיק בתורת ה' כדברי הגמ' (סנהדרין צט, ב) אמר רבי אלכסנדר רבי כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ומטה דכתיב (ישעיה כא) "או" יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי".

וכעין זה מובא בספר באר שבע (סנהדרין צ, ב) שכתב לחלק דתרומה אין נותנין לכהן עם הארץ בשום פנים, אפילו אי ליכא כהן חבר אלא עם הארץ חייב להמתין עד שיודמן לו כהן חבר. מה שאין כן בשאר מתנות כהונה.

ועל פי דברים אלו כתב להסביר מרן הגר"י קניבסקי זצ"ל בספרו ברכת פרץ (פרשת תרומה) את דברי המדרש תנחומא (פרשת תרומה) וז"ל: "תרומת כהנים על מנת שיהיו בני תורה, אמר ר' ינאי כל כהן שאינו בן תורה מותר לאכול על קברו תרומה". ודין זה תמוה מאד, דהא התרומה נטמאת דאטו קבר כהן עם הארץ אינו מטמא, וזה יש לומר דהיינו סמוך לקברו, אך אינו מובן כלל מהו הטעם להתיר על קבר כהן עם הארץ ולאסור על קבר של כהן חבר?

וכתב שם להסביר על פי הגמ' (בבבכות יח, א): לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בורועו וקורא משום לועג לרש. ומבואר שם שתוך ד' אמות לקבר אסור, ומעתה נראה דהוא הדין בשאר מצוות שאין לעשותן בבית הקברות משום לועג לרש, ובמשנה ברורה (סימן כג ס"ק ה') כתב בשם האחרונים דהוא הדין על קבר של קטן יש להחמיר, אבל בקבר אשה דבחייה גם כן פטורה אין בזה משום לועג לרש עיי"ש.

ועיין עוד בשדי חמד (ח"ה דף רה, ב) וז"ל: וכן הוא המנהג בעיירות גדולות מערי תורגמה רבים מיראי ה' גבירים ובעלי בתים חשובים לחלק חלוקא דרבנן סמוך לכל יום טוב לכל רבנן ותלמידיהון דעסקין באורייתא, אשריך ישראל עב"ל.

טעם שישי, התמיכה בלומדי תורה כנתינת תרומות ומעשרות

בספר סמוכים לעד (לאחי הגר"א לו, ב) כתב וז"ל: נראה סמך ענין התורה ל"ויקחו לי תרומה", לומר שאומר הקב"ה, מה אני אומר "ויקחו לי תרומה", מדמה אני עצמי ככהן שלוקח תרומה, כך כל העוסק בתורה דומה לכהן כמו שאמרו חז"ל שתלמידי חכמים נקראים כהנים, דכתיב "ובני דוד כהנים היו" וגו', ותנו לו תרומה, כלומר תרימו מממונכם לו, להחזיק בידו לתומכו ולסומכו, באופן שיוכל לעסוק כראוי.

וכנראה שהוא מדברי הגמרא (חולין קל, ב, וסנהדרין צ, ב): אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מנין שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ, שנאמר (דברי הימים ב, לא) "ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים והלויים למען יחזקו בתורת ה'". כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת, ושאינו מחזיק בתורת ה' אין לו מנת.

ועיין בהגהות רחמים לחיים על שו"ת הרשב"א (ח"ה סי' רמא) שכתב לחדש, במה דכתיב "למען יחזקו בתורת ה'", דדרשינן כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת, דהיינו שהוא לומד תורה לשמה שהוא הלומד על מנת לקיים, כדברי הגמ' (יומא עב, ב) זכה נעשית סם חיים, ופירש רש"י זכה ללמוד לשמה ולקיימה, ומצינו ראייה

חובת הציבור בסיפוק צורכי ההוגים בתורה

הנה עד עתה נתבאר שמצינו כמה טעמים לסייע ללומדי התורה על ידי ממון, וכפי שמובא בפירוש הגר"א למשלי על הפסוק "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה", דתומכיה נאמר גם על ממון, וכן הוא בזהר הק' מצורע נג, ב, "ותומכיה מאושר" מאן תומכיה, אלין אינון דמטילין מלאי לכיסן של תלמידי חכמים עכ"ל.

ולאור זה כתבו בפוסקים שישנם עוד דברים שמחזיקי התורה צריכים להחזיק את הלומדים, ביניהם: לבוש, מזון, הוצאת חידושי תורתם, לעזור בגופם, ועוד, ובהקדם.

וכעין דברים אלו שיש לתמוך ללומדי תורה בדרכים שונות, כתב הגר"א באדרת אליהו (ברכה לג, ג), על הפסוק "אף חובב עמים" וז"ל: "אף חובב עמים" הם עמי הארץ שאף אותן הוא מכבד, והם ד' כתות, א. "עץ חיים למחזיקים בה" והם המחזיקים ידי לומדי תורה במאכל, ב. "ותומכיה מאושר" והם המשתמשים תלמידי חכמים בגופם, ג. הם היושבים בבית המדרש ושומעים דברי תורה תמיד, ד. הם שאר עמי הארץ שעושין רצון קונם, וזהו "כל קדושו בידיך" הם המחזיקים ידי תלמידי חכמים במתנת ידם, "וזהם תוכו לרגליך" הם המשתמשים תלמידי חכמים שהולכים תמיד בשבילם, "ישא מדברותיך" הם היושבים בבית המדרש ושומעין תמיד דברי תורה, "אף חובב עמים" הם שארי עמי הארץ שעושין תמיד רצון קונם עכ"ל.

ולפי זה נראה דהוא הדין אכילת תרומה (שהיא מצוה) בתוך ד' אמות של קבר כהן אסור משום לועג לרש, אבל אצל קבר ישראל ליכא משום לועג לרש, כיון שגם בחייו לא נהג בו מצוה זו דאכילת תרומה.

ולכן יבואר היטב דברי המדרש תנחומא, דכל כהן שאינו בן תורה אין לו בחייו דין מצות אכילת תרומה, שלא ניתנה תרומה לכהנים אלא על מנת שיהיו בני תורה, ואף על פי שמותר לכהן עם הארץ לאכול תרומה אם נתנו לו, מכל מקום עיקר מצות אכילת תרומה הוא למען יחזיקו בתורת ה', ונחשב שאותו כהן עם הארץ לא שייך כל כך למצוה זו, ולכך מותר לאכול על קברו תרומה, ואין בזה משום לועג לרש.

והנה מצינו בגמרא שהתלמידי חכמים בימינו הרי הם ככהנים כדברי הגמרא בנדרים סב, א דרבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר: צורבא מרבנן אנא שרו לי תיגראי ברישא (ופירש רש"י שרשאי התלמיד חכם לומר שכיון שהוא תלמיד חכם רוצה שיקדימו את דינו מפני כבוד התורה) דכתיב "ובני דוד כהנים היו" וכי כהנים היו? אלא מה כהן נוטל בראש אף תלמיד חכם נוטל בראש.

ומפרש הר"ן (שם בגמרא) דמה שמותר לומר זאת הוא משום שכיוצא בדברים אלו זיכתה התורה לתלמידי חכמים כשם שזיכתה לכהנים וללויים תרומות ומעשרות. ועיין עוד בדברי המהרי"ט אלגאזי (הלכות בכורות פרק רביעי).

נגבים לתלמוד תורה של מלמדי תנוקות, ועתה הממונים רצו לשנותם לתתם לרב הנזכר ועד עתה היה נפרע מיחידים, האם יוכלו לכופף כל הקהל אשר בסביבתנו לתת להם הקבילים אשר תהיה מכאן ולהבא להיות לרב הנזכר וכו'.

וכתב בתשובה זו"ל: לעניות דעתי נראה דהקבלה הזאת אשר מימי קדם קודם בא שם הרב, תקנתם כולכם להיות נגבית למלמדי תנוקות אשר בהבל פיהם העולם מתקיים, אינם יכולים לשנותה להיות לפרס לרב, וזה מתבאר מתשובת הרשב"א ז"ל ותשובות הרא"ש ז"ל וכו', מדקאמר מטפחות לוקחים מהם ספר תורה משמע דוקא לעלוי, אבל למצוה שאין בה עלוי לא עכ"ל.

ומעיין ענין זה כתב בשו"ת אגרות משה (חלק יו"ד ד' סימן לז) דפשוט וברור שיכול לעשות שותפות זה עם תלמיד חכם שרוצה אף שאיכא תלמיד חכם גדול ממנו, אם זה נוח לו יותר או שמכירו ביותר, ומכל איזה טעם שיש לו בעצמו. וגם אולי יש עדיפות למי שהוא עדיין תלמיד, שממש בזה שיפרנס אותו על ידי שותפות זה בכבוד היותר גדול ובלא טירדא כלל יתגדל בתורה, דכן היה בשמעון אחי עזריה. ואדרבה מצינו ששבנא אחי הלל הא גם כן רצה לעשות שותפות עם אחיו הלל אחר שכבר נתגדל בתורה, ועדיין היה בזמן שהוצרך הלל לזה לפרנסתו, ולא הועיל כלום. הרי מפורש שמי שמבקש דווקא חכם גדול לעשות עמו שותפות אין בזה שום מעלה ועדיפות, אלא דווקא עם תלמיד עדיף מחמת שעל ידו יעשה חכם. שנמצא שהוא להיפוך מהדין לצדקה, שכשיש שני תלמידי חכמים הצריכין חס ושלום לצדקה, הגדול בחכמה

מצוה לסייע לנער בלבוש ממעות תלמוד תורה

בשו"ת הר הכרמל (יו"ד סימן כד) כתב דמותר ליטול מקופת העיר שכר המלמדים להלביש לומדי תורה עניים, לפי דגם זה בכלל תלמוד תורה, זו"ל: חברה תלמוד תורה שבעיר לשלם למלמדים שכר לימוד בשביל נערי ישראל עניים, והנה אתרמי נער אחד הגון אלא שאין לו במה להתכסות עצמו וללבוש כדי לילך לבית רבו ללמוד, ושאל הגבאי אם רשאי לעשות לו מלבוש לנער זה ממעות תלמוד תורה הללו או לא.

תשובה, אי אפשר לנער זה ללמוד תורה בלא לבוש וכסות זה, אם כן הוי ביטול מצות תלמוד תורה בנער זה, להכי מותר, ובכהאי גונא וכו' הלבשה זו עצמה מקרי תלמוד תורה כיון דגורם לה, ואי לאו הלבשה לא יתקיים תלמוד תורה בנער זה וכו', על כן שפיר יש להלבישו, אם לא כשיש כאן עוד נער אחד לפנינו ללמוד ואין צריך להלבשה, ואם נלביש לזה על כרחך ידחה זה מתלמוד תורה, ואם ניתן להשני שכר תלמוד תורה יתבטל מזה או ההלבשה או התלמוד תורה, בכהאי גוונא שפיר יש להקדים לזה הצריך מיד לתלמוד תורה עכ"ל.

יש אומרים שהחזקת תינוקות גדולה מהחזקת החכמים

לעומת הפוסקים שיש להקדים החזקת החכמים יש הסוברים שקודם לכך הוא החזקת תינוקות, כפי שמובא בשו"ת משפטי שמואל (סימן סה), זו"ל: מימים רבים חלפו למו, תקנו הקהלות יצ"ו וכו' להיותם

זכות לעתיד לבא, שהעולם לומדים בספרים שלו עכ"ל.

ועיין עוד בספר מסיני בא (לרבי הלל דוד טריווש עמוד יח) שכתב וז"ל: לפי המבואר דהקב"ה מוציא השלמת התורה מכח אל הפועל על ידי התלמידי חכמים שבכל דור על ידי יגיעתם, וכמו שכתב השל"ה, מוכח ומסתבר נמי דאם אין ביד התלמיד חכם כח להוציאם להתגלות, מוטל חיוב על כל אחד ואחד מישראל לעשות נחת רוח לפניו יתברך שמו ולעזור להתלמיד חכם שיתגלו חדושי תורתו בעולם, ומי שיש בידו לעזור לזה ואינו עוזר, ומפני זה נשארו בטמיון והצנע ולא נתגלו, מסתברא שהוא בכלל מה שכתוב "אשר לא יקים את דברי התורה הזאת", עכ"ל.

מצוה לסייע להם במזון

במדרש רבה (בראשית צט, ט) מובא "זבולן לחוף ימים ישכון", הרי זבולון קדם ליששכר שכן מייחסן יששכר זבולן, ולמה כן, אלא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולן בא ומאכילו לפיכך קדמו, עליו אמר הכתוב (משלי ג) "עץ חיים היא למחזיקים בה".

וביאר זאת בספר תורת משה (לחתם סופר מהדורא תליתאי וזאת הברכה), מה דאיתא בחז"ל (מדרש רבה נשא יג, יז) שזבולון היה נותן לתוך פיו של יששכר, וז"ל: יותר טוב ליששכר שנותנים לו מאכל משנותנים לו מעות שצריך לטרוח לקנות ולבשל ומתבטל מלימודו, וזה שאמר המדרש שזבולון נוטל לפיו, היינו מאכל הראוי כבר לפיו ונותן בפיו של יששכר שיכול לאכול מיד עכ"ל, ועיין שם עוד במדרש דבר אחר

קודם כדאיתא בשו"ע (יו"ד סימן רנא סעיף ט), עיי"ש.

מצוה לסייע להם להוציא לאור חדושי תורתם

בספר פלא יועץ (ערך דפוס) כתב, שכמעט אין לך מצוה הנעשית בכסף כמו מצוה זו שהיא לדורי דורות, וז"ל: רבה טובת הדפוס בעולם אשר על ידה יגדיל תורה ויפוצו מעיינותיה חוצה, והנה מאחר שעל הרוב קצור קצרה יד החכמים מלהדפיס ספרים, ומכתתים רגליהם מעיר לעיר ללקט הכסף כדי להדפיס, ראוי לעשירים עם אלוקי אברהם לפתוח ידיהם אליהם בעין יפה, ובוה חלק כחלק יאכלו עם החכם, כי בצל החכמה בצל הכסף (קהלת ז, יב) והכל לפי מה שהוא הספר, ולפי מה שהוא נצרך לרבים, ולפי התועלת הנמשך ממנו לעבודת השם יתברך, ודוק ותשכח שמעט אין כסף שיהא נחשב למצוה רבה כזו, שכל מצוה היא לשעתו מתחיל במצוה וגומרה, אבל זה הנותן לצורך הדפוס צדקתו עומדת לעד לדור דורים, והיא מזכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו, וילך לפניו צדקו, אשריו מה טוב חלקו, קנה שם טוב, קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא, וגם העולם הזה כסף כסף ריבה עכ"ל.

וכן כתב החפץ חיים באגרותיו (אגרת צ'), אני מגלה דעתי לכל האנשים שהחזיקו אותי כל ימי חיי בין בקניית הספרים שהיה כמה פעמים בעל כרחי, ובין בנתינת מתנות, שיהיה לכל אחד חלק בספרים, היינו המשנה ברורה, והחפץ חיים ושמירת הלשון, לפי הערך שהחזיקו אותי בממונם, וממילא לבד המצוה שהחזיק אותי בחיי יהיה לו

שכן מייחסן יששכר זבולון, ולמה כן, אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וכו', יששכר כונס זבולון מביא באניות ומוכר ומביא לו כל צרכו.

ובספר מכתב מאליהו (ח"א עמוד 901) כתב וז"ל: תהמה אהבת התורה כל כך בלבבו, עד כי יפנה מכל עניניו ויקבל על עצמו את הגרועה והכבדה שבמלאכות אך למען שהתלמיד חכם יוכל ללמוד תורה ולעסוק בעבודת ה' מתוך המנוחה עכ"ל.

ועיין בספר בנין יוסף (פרק כח עמוד עט ס"ק ד'), וז"ל: ובכלל החזקת תורה הוא לעשות בגופו שרות לתלמיד חכם, דהיינו לעזור לו בביתו כל מה שיצטרך בסידור הבית וכדומה, וכן לעשות לו שאר שרותים חוץ לביתו, כגון לקנות לו כל צרכיו ולסדר לו תשלומים אם צריך וכדומה כדי שיוכל התלמיד חכם להתפנות ולהקדים לבוא והאי עשה, ועשה דכבוד תורה עדיף, עכ"ל.

"קערה" כנגד לחם שהיה מאכילו, "מזרק" כנגד היין שהיה משקהו, ולמה של כסף שגם כסף היה נותן לו לעשות כל צרכו עכ"ל.

מצוה לסייע להם בגופו

הגר"א (משלי ל' כ"ח) כתב וז"ל: "עץ חיים למחזיקים" והם המחזיקים לומדי תורה, ב' "ותומכיה מאושר" והם משמשי תלמידי חכמים וכו', שכולם עושים בממונם מצוות וצדקות, והוא אינו עושה אלא בידיים שמשמש אותן, והיא בהיכלי מלך, הוא לא מש מתוך האהל של תלמיד חכם ושומע תורה מפיו עכ"ל.

וכעין זה מובא בשיטה מקובצת (כתובות קיא, ב) שהביא מרש"י במהדורה קמא, דעושה פרקמטיא לתלמיד חכם, פירושו שמוליך סחורתו של התלמיד חכם ממקום למקום ומרויחו. וכעין זה מבואר גם מדברי המדרש רבה (בראשית צט, ט) "זבולון לחוף ימים ישכון", הרי זבולון קדם ליששכר

גדר השותפות בין יששכר לזבולון

ענין יששכר וזבולון נזכר גם ברש"י בפרשת וואת הברכה על הפסוק (לג, יח) "שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך", וזבולון ויששכר עשו שותפות "זבולון לחוף ימים ישכון" ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה.

נמצא מפורש בדברי רש"י שזבולון ויששכר עשו ביניהם שותפות, וזבולון יוצא לפרקמטיא ומשתכר, ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה.

הנה אחר שנתבאר הדק היטב מה הוא המחייב של מחזיקי התורה כלפי לומדי התורה, צריך לדון ביסוד הגדר של "שותפות יששכר וזבולון" האם הוא ענין סגולי בעלמא, או שמא גדר קנין יש בו מעין גדרי מקח וממכר וכדומה, ונראה דבאמת מצינו בזה שתי דרכי יסוד בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים.

שיששכר משלם מס מחלק תורתו לזבולון המפרנסו.

בהבנת יסוד השותפות בין יששכר לזבולון שנינו בגמרא בסוטה כא, א על משמעות הפסוק בשיר השירים (פרק ח) "בוז יבוזו לו" אמר עולא: לא כשמעון אחי עזריה, ולא כר' יוחנן דבי נשיאה, אלא כהלל ושבנא (כונת הפסוק שיש לבוז למי שנותן הון עבור זכות בתורה, כהלל ושבנא), דכי אתא רב דימי אמר: הלל ושבנא אחי הו, הלל עסק בתורה, שבנא עבד עיסקא, לסוף אמר ליה שבנא להלל: תא נערוב וליפלוג (בא נתחלק בשכר למודך), יצתה בת קול ואמרה: (שם) "אם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוזו לו".

ופירש רש"י שמעון אחי עזריה: תנא היא במשנה קמייתא דזבחים ולמד תורה על ידי אחיו שהיה עוסק בפרקמטיא כדי

הקדמה

הרבה פוסקים כתבו בפשיטות, שהסכם יששכר וזבולון לא מגרע כלל משכר לימוד התורה של יששכר, אף על פי שחלק מתורת יששכר ניתן לזבולון, והוא כדוגמת המדליק נר מנר שאין הנר הראשון נגרע כלל. ודבר זה אף נרמז בשם "יששכר" כלומר שמשפיעים על ידו מן השמים פעמיים שכר, שכר לו ושכר לזבולון.

מאידך יש אומרים שזבולון מגרע ומפסיד משכר תורתו של יששכר את החלק שעובר לזכות התומך, ואינו דומה לאשה החולקת שכר עם בעלה ואינה מגרעת מחלקו, לפי שהאשה הקב"ה נותן לה משלו, אבל בהסכם יששכר וזבולון שהם בין עצמם עושים, שכר התומך מגרע מחלקו של התלמיד חכם. וכפי שרמז זאת השפת אמת בפסוק "יהי למס עובר" כלומר

וילך כדי שיתן זה מתן שכרו לזה? אלו ידעו מה הוא השכר לא היה זה נותנו לזה ולא זה מקבלו מזה, וכו'. וזה השוטה שמכר תעניתו אכלה כלבא לשירותיה מה שכר יש לו לפני השם יתברך וכבר נטל דמים זה לא לה' ישב בתענית אלא סגף עצמו ונפשו באותן הדמים והוא קרוב לקבל פורענות מלקבל שכר כי עשה שם שמים פלסתר וכקרדום לאכול בה לחם.

אבל ודאי מי שנותן שכר למלמד ללמד מה שהן צריכין ומלמדין יש לו שכר גדול בכך והמלמד עצמו פעמים יש לו שכר פעמים אין לו שכר. וכן מי שמאכיל עני או חכם לברכו יש לו שכר על כך ויש לו הנאה בכך כברכת אותו עני או אותו חכם. וכן המסעד מקיימי מצוות כדי שיוכלו לקיים יש לו שכר על כך ולהם, וביותר מי שעוזר עסוקין בתורה ובמצוות להפנות לבותם לעסוק בה יש לו שכר והשכר שיש לו על פעלתו הוא.

ומי שמשא עצמו לקנות שכר חבירו בדמים או במתנה לבזו הוא ולעג וכל הון יקר וחמודות אין אדם קונה בו שכר חבירו וכן כתוב "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בזו יבוזו לו" ואמרו חכמים מאי "בזו יבוזו לו" אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה ולא כיוחנן דבי נשיאה אלא כהלל ושבנא דבי אתא רב דימי אמר הלל ושבנא אחי הווי מר עבד פרקמטיא ומר עסק בתורה אמר ליה פלוג דאיפלוג יצאת בת קול ואמרה "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בזו ובוזו לו" עכ"ל. וכתב המהר"ם אלשקר על דברי רבינו האי גאון דכל דבריו דברי קבלה הן ואין להוסיף ולא לגרוע. עכ"ל מהר"ם אלשקר.

שיחלוק בזכות לימודו של שמעון, לכך הוא נקרא על שם עזריה אחיו, וכן ר' יוחנן למד על ידי הנשיא שהיה מפרנסו. הלל: עסק בתורה מתוך עוני רב כדמבואר בגמרא יומא (לה, ב) עכ"ל.

ואכן נחלקו המפרשים מהו החילוק בין שמעון אחי עזריה ורבי יוחנן, לבין הלל ושבנא, ומזה יתבאר מהו גדר השותפות בין יששכר לזבולון.

שיטת רבינו האי גאון – לא מהני תנאי לקנות שכר חבירו

בשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן קא) נשאל אם יש ממש באותן שמוכרין זכויותיהן זה לזה אם זכה הקונה או הפסיד המוכר ואם פעולה זו יש לה עיקר. והשיב שלא מצא מקום לדבר זה כי אם בתשובת שאלה לרבינו האי גאון, והעתיק דבריו שם במה שנשאל וז"ל: מי שהוא נוהג להתענות שני וחמישי ובסוף אותו הזמן אמר קבול שכר התענית הזה יהיה לפלוני מתנה וכן אם יאמר מכרתי תענית זו השנה בכך וכך לפלוני וקנו קנין על זה היש מזה כלו הנאה לאותו שניתן לו כלום וכן מי שנתן לאדם זהב על מנת שיקרא התורה ותהיה זכות הקריאה לו.

ובתשובתו כתב רבינו האי גאון וז"ל: כך ראינו כי דברים אלו דברי הבל שאין לסמוך עליהן ואיך יעלה על לב כי שכרו של זה של מעשים טובים שעשה זה לזה והלא הכתוב אומר "צדקת הצדיק עליו תהיה" וכן אמר "ורשעת הרשע עליו תהיה" כשם שאין אדם נתפס בעון זולתו כך אין אדם זוכה בזכות זולתו. היחשוב כי מתן שכר של מצות דבר שישארהו אדם בחיקו

שכר אם נעשה לו סם המות אבל המחזיק בכל אופן יש לו שכרו משלם.

שיטת רבינו ירוחם – קודם שיעסוק יכול להתנות

אולם, מדברי רבינו ירוחם (נתיב שני חלק שלישי) מבואר דכל ענין יששכר וזבולון אינו אלא בהתניה עם היששכר שזבולון מפרנסו כדי ליטול שכר בתורתו ואינו נותן לו אלא אם כן יעסוק יששכר בתורה ולכן עדיף מהמפרנס חבירו סתם וחבירו עוסק בתורה על ידי הפרנסה שממציא לו. וזה לשון רבינו ירוחם: העוסק בתורה קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולון, אבל אחר שעסק כבר ונותן לו חלק בשביל ממון אינו כלום כדכתיב "אם יתן איש את כל הון ביתו וגו' וזה ענין הלל ושבנא כדאיתא בסוטה, ומסתברא שהעוסק אבד שכבר בטל חלקו, כך כתבו המפרשים עכ"ל. והנה כתב "כמו יששכר וזבולון" ומוכח מדבריו דגם יששכר וזבולון התנו כן ביניהם.

וכעין שיטת רבינו ירוחם היא שיטת המאירי בסוטה כא, א וז"ל: כלל הדברים תורה ויראת חטא ערבים זה בזה, וכו', וכל שלא למד תורה ומשתדל להיות אחרים לומדים על ידו חולק בשכר, ולא עוד אלא שהתורה נקראת על שמו כמו שאמרו בשמעון אחי עזריה שמתוך שהיה אחיו מתפרנס ממנו בשעה שהיה לומד הוכר אחיו בהלכותיו ונעשה הוא טפל לו, וכו', וכל שהוטל עליו לסמכו ולעזרו ולא עשה אפילו היה חולק לו בנכסיו אחר כן אינו חולק בשכר, דרך הערה אמרו הלל ושבנא

הבנה בדברי רבינו האי גאון ומהר"ם אלשקר

המתבאר מדברי רב האי גאון שבהדיא סבר שאפילו על להבא לעזור לעוסקי בתורה ובמצוות שיהיו פנוים ויוכלו לעסוק בה גם כן לא מהני תנאי לקנות שכר חבירו בדמים או במתנה, אלא יהא לו רק שכר "על פעולתו הוא" כמחזיקי תורה. ושיטתו מבוארת דאין כאן גדר תנאי ושותפות כלל אלא סגולה שביסוד מצות הצדקה שהמסייע לחבירו שיוכל להפנות לבבו לתורה.

ולפי זה מבואר דהחילוק בגמרא בין שמעון אחי עזריה ורבי יוחנן לבין הלל ושבנא, שעזריה היה תומך באחיו שמעון והנשיא היה תומך ברבי יוחנן מבלי שום תנאי שיחלקו בשכר הלומד אלא תמכו בהם כשאר מחזיקי תורה, אולם שבנא הציע להלל שיחלקו דוקא בשכר לימודו של הלל, ועל זה אמרה הגמרא "בוז יבוזו לו".

ועיין בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו' סימן ק) שכתב דמה שכתב הרבינו האי דהמלמדו עצמו (כלומר הלומד) פעמים יש לו שכר ופעמים אין לו שכר כנ"ל, בוודאי הכוונה כמו שהביא בספר ראש דוד, פלוגתת הראשונים באם החכם לומד שלא לשמה ותורתו הוא נעשה לו סם המות אם המחזיק בידו לא הפסיד דהוא נתן מעותיו על דעת שהחכם ילמוד לשמה ואם הוא למד שלא לשמה לגרמיה הוא דעבד והעשיר לא הפסיד עיי"ש, ובוזה נראה דהרבינו האי סבר דהלומד לגרמיה הוא דעבד והמחזיק לא הפסיד, ובוזה אמר דהנותן שכר יש לו שכר גדול, והמלמד (כלומר הלומד) פעמים יש לו שכר אם נעשה לו סם חיים ופעמים אין לו

דוד (סב, ד ד"ה ומפרש) בטעמא דמילתא וז"ל: דבשלמא קודם הלימוד או התורה שלמד החכם הוא מכח העשיר שמספיק לו ונמצא דהעשיר הוא הגורם שהחכם לומד ובלעדו לא היה החכם פנוי ללמוד וכו' ואם כן בדין הוא שיזכה העשיר בחלק התורה, ברם תורת חכם שכבר למד בלא משען ומשענה וסיגף עצמו כי ימות באוהל, איך יזכה העשיר במה שנוח לו עתה והרי התורה כבר הוא בעולם וכבר למדה החכם וכו' עכ"ל, והיינו דלא הוי קנין רק מטעם גורם שהחכם ילמוד, מה שאין כן לאחר הלימוד דצריכין לטעם קנין ולא שייך בזה קנין.

וכן מובא בתשובות טוב טעם ודעת (ח"א סי' ריז) בענין השאלה באיש שמכר חלק מעולם הבא שלו, שכתב לחלק בין תנאי קודם הלימוד והמעשה ובין לאחר הלימוד והמעשה, דקודם הלימוד והמעשה לא הוי בתורת מכירה אלא הוי כאילו בעצמו עשאו כיון דהמעשה נעשה על ידו, אבל אם כבר עשה אינו ביכולתו לגמור. ואסברא לה כי ענין עולם הבא אינו בתורת חיוב כשכירת פועל כאמרם ז"ל מי הקדימני ואשלם כלום עשה אדם ציצית טרם שנתתי לו בגד וכו', ורק בתורת חסד, ואיך יכול למוכרו ואולי לזה רוצה הוא יתברך ליתן מתנת חסד ולא לזה, ובזה חידש דגם מכירה על להבא לא מועיל רק אם על ידו הוא עוסק בתורה ובמצוות, ונחשב כאילו הוא עסק בעצמו עיי"ש.

בטעם הרבנו ירוחם דאם מכר חלק מלימוד תורה שלמד, איבד הלומד את חלקו

בשו"ת אגרות משה (שם) כתב בטעם מה שהביא הרבנו ירוחם דאם מכר אדם חלק מלימוד תורה שכבר למד, איבד

אחי הלל עוסק באורייתא שבנא עבד עיסקא לסוף אמר ליה תא ניערוב וניפלוג יצתה בת קול ואמרה "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו".

הבנה בדברי הרבינו ירוחם

נמצא שכל עסקי פרנסת זבולון יומם ולילה הוא סיוע לתורת יששכר ומשתתף עמו בשקידתו, שזה לומד וזה מפרנס, וכיון שמשתתף עמו במעשה המצוה, חולק עמו בשכר, וזהו שאמרה "שמח זבולון בצאתך" דביציאתו לפרנסה זוכה בחלק מתורתו של יששכר.

ולפי זה ביאור דברי הגמרא בסוטה דהחילוק בין הלל ושבנא, לבין שמעון אחי עזריה ורבי יוחנן, דשמעון אחי עזריה ור' יוחנן התנו כן מתחילה מכאן ולהבא, ולכן לא נאמר עליהם "בוז יבוזו לו", מה שאין כן הלל ושבנא לא התנו מתחילה אלא שבנא אמר להלל אחר לימודו שיחלקו שכר הלל על מה שעסק הלל בתורה כבר.

וכן כתב בפלא יועץ (ערך חיזוק) וז"ל: כל פרי המחזיק שנחשב לו בשעה שהוא עוסק בפרקמטיא כאילו עוסק בתורה, עכ"ל. וכן כתוב במאמר פרי עץ (סימן ל"ו) שבכל רגע ורגע שמשתדלים בעסקיהם מקיימין בזה בכל רגע מצות לימוד התורה, כמו התלמידי חכמים הלומדים והעוסקים בתורה על ידי החזקתם, אשר בכל תיבה ותיבה שהתלמידי חכמים מוציאים בפיהם הם מקיימים מצות תלמוד תורה.

וראה בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו' סימן ק) שכתב ביישוב דברי הרבינו ירוחם, שלא יוקשו הקושיות העצומות של רבינו האי ז"ל על תוקף קנין זה, דנראה כדברי הראש

את כל חלקו במצוה שעשה, אף אם מכר רק חציו.

יישוב לשיטות רבינו ירוחם ורב האי

בספר אמרי בינה (ח"א בחלק השו"ת שבסוף הספר סי' יג) נשאל מגביר משכיל אם יש מקום על פי התורה שאדם ישתף את עצמו עם חברו להמציא לו פרנסתו כדי שיעסוק בתורה והוא יחלוק עמו בשכר, ובדברי תשובתו האריך והעמיד דברי הרמ"א הנובעים מדברי רבינו ירוחם, ודעת רבינו האי גאון המובא במהר"ם אלשקר, מערכה מול מערכה, וכדי למצוא דרך להשוות דבריהם שלא יהיו חולקים בדבר, האריך בדברי נועם על פי מה שלמד מפי סופרים וספרים (כעדות עצמו) להסבר גדרי חלקי השכר והעונשים.

ועל פי זה העלה שם, שהשכר על פעולת מצוה כפול הוא, א. שהוא שכר סגולי הדבק בפועל הטוב, שמושך על עצמו שפע אלקי וחיות רוחני חיי עולם בעשיות המצוות לשמן לשם פועלן, והן קישוטין דנפש הישראלי ולבושי יקר דנשמתא כמבואר בזוהר ועוד, ב. בלבד מה שמתעלה על ידי זה שכר מצוה מצוה והוא שכר סגולי הדבק בפועל אשר אין קץ ועין לא ראתה אלקים זולתיך, יש כמו כן שכר מצוה גמולי אשר הקב"ה משלם שכרו כיד מלך מלכי המלכים הקב"ה כאילו עשה לו כב"י עבודות.

ומסכם דבריו וכותב, דאם כן יש מקום לומר, דודאי עצם שכר התורה והמצוה הדבק בפעולה (כלומר סוג הראשון של שכר מצוה שהוא השכר הסגולי) בלתי אפשרות להשתתף בהן כי עין לא ראתה ואין מי שיראה רק הפועל והעושה, ואם

הלומד את חלקו אף שהקונה לא קנה כלום, צריך לומר שהוא סברא מטעם שהוא זלזול בשכר הקב"ה שנותן לעוסקים ועמלים בתורה, ולא היה איכפת ליה ליתנה למי שלא שייך, בשביל ריווח המעות שנותן לו.

וזהו מה שחידש רבנו ירוחם בשם המפרשים, דאף שדבריו בטלים לגבי העוסק בסחורה, מכל מקום העוסק בתורה שנתרצה לזה אבד חלק המחצה שהבטיח. והוא לעונש על זלזול בשכר שנותן הקב"ה לעוסקים ועמלים בתורה, עכ"ל. מבואר שלפי האגרות משה היששכר איבד חלקו, אך רק את החלק שהוא מכר, וכדבריו "אבד חלק המחצה שהבטיח".

ואפשר לומר שרבינו ירוחם הוכיח מדברי הגמרא שאיבד המוכר חלקו מהפסוק "בוז יבוזו לו", כלומר שבמכירת לימודו נהפכו "לו" (כלומר ליששכר המוכר) מצוותיו לבזיון.

ובסגנון שונה כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לה) דמה שסיים הרבינו ירוחם בדבריו, בנוגע לתנאי כזה על לשעבר, שכתב לשון "ומסתברא שהעסק אבד שכבר בטל חלקו", היינו מפני שאם הוא כבר כזה שמוכן למכור חלקו בעולם הנצחי שכבר זכה בו עבור הנאה בעולם עובר זה, ומעדיף שעה אחת של קורת רוח בעולם הזה מקורת רוח המוכנת לו בעולם הבא אזי מתעורר עליו בשמים קטרוג גדול באין סניגור מול מגיד פשע, ומפסידים את חלקו שכבר זכה, כי איגלאי מילתא למפרע, ועל כן העסק אבד עכ"ל. ולכאורה אפשר לומר שלדברי הציץ אליעזר, אבד יששכר

הזמן יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו כמו שדרשו חכמים בפסוק "שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך".

ובבית יוסף (שם) הביא את שיטת הרבינו ירוחם (בסוף נתיב ב' כג, א) שהעוסק בתורה קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולן, אבל אחר שעסק כבר ונתן לו חלק בשביל ממון אינו כלום כדכתיב (שיר השירים ח, ז) "אם יתן איש את כל הון ביתו וגו', וזה ענין הלל ושבנא כדאיתא בסוטה כא, א ומסתברא שהעוסק אבד שכבר ביטל חלקו כך כתבו המפרשים עכ"ל. והובאו דברי רבינו ירוחם גם בבדק הבית בבית יוסף שם.

גם בשולחן ערוך (שם סעיף א') פסק: כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזור על הפתחים, אפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח). ומי שאי אפשר לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים, עכ"ל. אך השולחן ערוך השמיט דברי הטור שמי שעשה כן נחשב לו כאילו הוא למד בעצמו.

והגיה הרמ"א שם: ותחשב לו כאילו לומד בעצמו (טור). ויכול אדם להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר, אבל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו חלקו בשביל ממון שיתנו לו. (תא"ו נתיב ב' מש"ס

אחד ישתה לרוות צמאונו ויאכל להשביע נפשו, הכי יוכל חבירו המשתדל בזה להביא לחמו ומימיו לפניו לשתות לשבר בזה רעבונו ולרוות צמאונו אם גופו ריק ולא בא אל גופו מהלחם אשר הוא אוכל, וכו', ומסוג זה דן דינו תשובת רב האי גאון כמובן.

אולם סוג השכר הגמולי שאינו דבק בהפעולה בזה איירי רבינו ירוחם והרמ"א ז"ל, ובזה שפיר יכול להשתתף ויש לו עקב רב בעושה רצונו של הקב"ה להחזיק בידי תלמיד חכם אשר מביאו תורתו לחיי העולם הבא ברצון הבורא בזה. ומלבד השכר הדבק בפעולת המחזיק שכר סגולי אשר לו בקיום הברית אשר יקים את דברי התורה, יכול להשתתף גם בחלק שכר הגמולי אשר על ידי שמחזיק בו בא יבא ברנה לקבל גם השכר הגמולי ובזה יקבל חלקו גם כן.

יישוב נוסף, בספר שו"ת אפרקסתא דעניא (סי' נח) העמיד את דברי רבינו האי גאון דלא מהני תנאי לקנות שכר חבירו שמוסבים בתנאי על לשעבר, אבל בתנאי קודם למעשה מודה גם רבינו האי גאון ז"ל דמהני, ורק על לשעבר קאי עיי"ש.

שיטות הפוסקים בגדר השותפות

בטור (יורה דעה סימן רמו) כתב דכל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין אם הוא זקן גדול אפילו עני המחזיר על הפתחים אפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח). ומי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות

שיתחשב מי שזנו ופרנסו כדי שיוכל ללמוד כמו שלמד בעצמו, שלכן לא פסק זה.

ומשום כך, לא כתב הרמב"ם חילוק לענין קדימת צדקה, ועדיין צריך עיון בטעם הרמב"ם. אבל לדינא לדין הוא כהרמ"א ובפרט שכן הוא מפורש בתנחומא וכדברי הש"ך.

והנה המחבר הוסיף על לשון הרמב"ם גם מהטור, דמי שאי אפשר לו ללמוד יספיק לאחרים הלומדים, אבל לא הביא גמר דברי הטור שכתב "ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו". שאם כן ודאי הוא שסובר כהרמב"ם דלא נחשב כלומד בעצמו, אבל ודאי סובר שאיכא יתרון בזה מנתינה לסתם צדקה. ואף שאינו סובר דנחשב לו כאילו לומד בעצמו שהרי לא נקט זה, מכל מקום איכא בזה מעלה ועדיפות מאחר שגורם ללימוד התורה. ומסברא בעלמא סובר שמי שגורם ללימוד התורה יש לו מעלה ועדיפות, ויש לו שכר גדול בעד זה. ולפי זה לא יוכל ליתן יותר מחומש, מתקנת אושא.

אך יש אולי לדייק גם מה שהמחבר נקט זה בהלכות תלמוד תורה ולא בהלכות צדקה, שמוכרחין לומר דגם הוא סובר דאינו מהלכות צדקה אלא מהלכות תלמוד תורה, משום שאיכא מצווה גם לגרום לימוד התורה בעולם אף שאחרים יהיו הלומדים, אף שלא יחשב כאילו הוא למד בעצמו.

אמנם נראה דלהמחבר יש שכר גדול בעד זה שגורם שילמדו תורה, והוא שייך להמצווה דללמד תורה לאחרים מקרא ד"ואותי צוה ה' ללמד אתכם". ולא נאמר כלל שיעור להספקתו לאחרים הלומדים אלא שהוא במה שאפשר לו, והשכר

דסוטה). וביאר הש"ך (שם ס"ק ב') דיחלוק עמו בשכר, כלומר שכר תורה ושכר מה שירויח זה יהיה בין שניהם ביחד.

הרמב"ם והשו"ע שלא הזכירו ענין יששכר וזבולון

האחרונים דנו מפני מה לא הביא הרמב"ם את ענין יששכר וזבולון ולא ענין שמעון אחי עזריה לא בהלכותיו ולא בפירושו למתני' וגם המחבר לא הביא זה בשו"ע. וכתב באגרות משה (יו"ד ד' סימן לז) שהמחבר (סי' רמו סעיף א') הביא לשון הטור דמי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן יספיק לאחרים הלומדים, שמשמע מזה שסובר דאיכא בזה חילוק לדינא - אולי הוא יתרון מדיני צדקה, ואולי הוא לענין לקיים הדינים שלא שייך לדיני צדקה.

אמנם ברמב"ם ליכא לשון זה, ומשמע שאינו סובר דאיכא בזה דינים אחרים מצדקה, אלא שהוא מדיני צדקה. ולשון הטור שמסיק "ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו", גם המחבר לא הביא, אף שבבית יוסף בבדק הבית הביא הא דרבנו ירוחם בריש הסימן, ובבית יוסף עצמו גם כן הביא זה בסוף הסימן.

ושמא יש לומר שהרמב"ם סובר דלא שייך להחשיב את מי שאינו לומד כמקיים מצות לימוד התורה. דהא הרמב"ם כתב (פ"א מתלמוד תורה ה"י), עד אימתי חייב ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר "ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך" וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח, וכו'. ועל מצוה זו דידיעת כל התורה סובר שלא שייך

התלמיד חכם חלק מתורתו כדרך שאר משא ומתן, אמנם חלילה מחשוב כן, וכי ימכר תלמיד חכם אפילו שעה אחת בעולם הבא בכל חיי עולם הזה כמו שכתבו חז"ל, וכל שכן שעה אחת בתורה שהיא חשובה מכל חיי עולם הבא, וכמו שכתבו חז"ל בפסוק "אורח חיים פן תפלט" שלא תהא נושא ונותן בתורה ובמצות, וזהו פשטיה דקרא "רחוק מפנינים מכרה" שאי אפשר לקנות אותה אפילו בעולם הבא שנקרא פנינים.

אבל הענין הוא שכל אחד מקבל שכרו משלם וכמו שכתבו המשל מנר שמדליק ממנו ואין מחסור אורו, כן המחזיקים נוטלים שכרם מאת ה' מן השמים ואינם נוגעים חס ושלוה בחלקן של התלמיד חכם, ועל דרך זה פירשנו המשנה האומר שלי שלך ושליך שלי עם הארץ, שאומר לתלמיד חכם מעות שלי שלך ותורה שלך שלי זהו מדת עם הארץ שאין אתו יודע עד מה.

וכבר אמרנו לזה רמז במשנה דפסחים, הממנה עמו אחר בחלקו רשאים בני חבורה ליתן לו חלקו הוא אוכל משלו והן אוכלים משלהם, היינו מי שאי אפשר לו לעסוק בחלק תורתו שהוא חלקו לעולם הבא וממנה עמו אחרים שהם ילמדו עברו והוא יפרנסם אין בזה גריעות חס ושלוה לתלמיד חכם לומר שמוכרים תורתם בשביל פרנסת עולם הזה, ויכולים בני חבורה הם העוסקים בתורה ליתן לו חלקו כי הוא אוכל בעולם הבא משלו והן אוכלים משלהן, ואין בזה פחיתות שכר לתלמיד חכם, וזהו שאמרו "שמח זבולון בצאתך" וגו' שכל אחד ישמח בשלו ואין אחד נוטל חלק חבירו עכ"ל.

מהשי"ת יהיה לפי מה שעזר להאחרים בהספקתו.

וכתב באגרות משה (שם) דלדינא ברוב המקומות אזלינן בתר רמ"א, וכל שכן הכא שהש"ך משמע שנמי סובר כן. וגם בהגר"א (ס"ק ז') משמע שסובר כן דהא האריך בהבאת מקורות.

האם הלומד מפסיד מחלקו לטובת התומך ומחזיק בו

הנה נחלקו הפוסקים האם על ידי שותפות יששכר וזבולון מפסיד היששכר מחלקו לטובת התומך ומחזיק בו, או שלא נגרע משכר הלומד מאומה.

האמת שמדברי רבינו האי גאון (מובא בשו"ת מהר"ם אלשקר שם) שלדעתו לא מהני תנאי לקנות שכר חבירו כלל וכלל, משמע שהמחזיק אינו נוטל חלקו משכר הלומד אלא שכרו בפני עצמו, שכר פעולה על החזקתו בתורה, כלשונו בסוף דבריו: ודאי מי שנותן שכר למלמד ללמד מה שהן צריכין ומלמדין יש לו שכר גדול בכך וכו', וכן המסעד מקיימי מצוות כדי שיוכלו לקיים יש לו שכר על כך ולהם וביותר מי שעוזר עסוקין בתורה ובמצוות להפנות לבותם לעסוק בה יש לו שכר והשכר שיש לו על פעלתו הוא. עכ"ל.

אך אף לשיטת הסוברים שמהני תנאי לקנות שכר חבירו, יש מהם הסוברים שתנאי זה לא מגרע מחלקו של יששכר, ולענין זה בספר הפלאה (כתובות בפתחא זעירא אות מג) כתב להסביר ענין השותפות בין הלומד לבין המחזיק בכזאת, וז"ל: ויש מן המשפיעים במדה גסה שסוברים שקונים מן

ולכן בהכרח להדלקת נר התורה צריך לשניהם דווקא כפי שהתנו, שזבולון יעסוק בענייני מזונות וכל הצרכים לשניהם ויששכר יעסוק רק בתורה, ועל ידי שניהם הודלק נר התורה. ויששכר הדליק נר התורה גם לאחרים שלמדו אצלו, אבל גם הם אם לא היו עשירים - כרוב התלמידים - הוצרכו גם כן לאינשי צדיקים ואוהבי תורה כזבולון. שלכן שכר לימוד התורה הוא שכר אחד לשניהם, וחולק הקב"ה אותו בין שניהם. אך שהוא שכר גדול ביותר הרבה משאר מצוות, אשר אף החצי שכר שמגיע לכל אחד הוא הרבה יותר מאד.

והנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ג סי' יד) כתב בתוקף נגד מכירת שכר לימוד תורה, ומראה ביטולו של המכר, אולם מסכים בכל זאת בסוף דבריו שם עם פסק הרמ"א שלהתנות על להבא מהני, ובהסבירו זאת גם כן, בהיות שממציא לו מנוחה שיהיה יכול לעסוק בתורה, וכהיא דשמעון אחי עזריה ויוחנן דבי רבי, ומהני בזה התנאי שיחלוק עמו בשה, ובאמת מורידין מעט את כבוד העוסק בתורה ומגביהין כבוד המסייע לו עד שישבו יחדיו בישיבה של מעלה ויתענגו מזיו השכינה עיי"ש.

סתירה בדברי האור החיים

האור החיים בספרו ראשון לציון (יו"ד סי' רמו סעי' כא) מסכם שם שלבי ההיתרים בקבלת סיוע כספי עבור לימודו וכתב וז"ל: יש הרבה חילוקים בצד ההיתר בענין זה. הא' הוא דמותר לגמרי כהא דמשתתפין ב', אחד יוצא להכין טרף וא' לומד ומשתתפין כל אחד חולק עם חברו כל ריוח שיהיה לו וזה כשמעון ועזריה. והב'

הרי מבואר מאריכות לשון ההפלאה, שכל אחד מקבל שכרו משלם, וכמו שהביא את המשל מנר שמדליק ממנו ואין מחסור אורו.

שיטה שהשכר נחלק בין יששכר לזבולון

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ד סימן לז) כתב דדבר פשוט וברור שהשכר הוא רק אחד ליששכר שיגע ועמל כל הזמן רק בתורה, על כמות זמן הלימוד שנתווסף ליששכר משום שהיה פנוי ללמוד, ועל כמות היגיעה והעמל שנתווספו, וגם על מה שנתגדל בתורה שגם על זה שנתגדל בתורה בלימודו איכא שכר שכל מי שנתגדל ביותר יש לו גם שכר יותר, וחלק זה חולקין, מאחר דלא היה אפשר ליששכר לקיים לימוד כזה בעצמו.

והוסיף דיש בזה טעם, מאחר שרובא דאינשי אינם יכולים לקיים איש אחד בעצמו כשצריך לעסוק בפרנסתו להתגדל כך בתורה, כמעט לכולהו אינשי לבד יחידי סגולה. ואפילו כשלא היה לנו שום טעם, אין לשנות מלשון המפורש בלשון הרמ"א והש"ך.

אכן גם דחה את מה שדימה ההפלאה את השותפות להדלקת נר שמדליקין ממנו נרות הרבה ולא נמעט מאורו, לא מובן דלא שייך כלל. דהא הנר דלימוד התורה לא היה אפשר אלא בלימוד התורה ובמזונות וכל צרכי האדם, שלא היה יכול להדליק באחד - לא ביששכר הרוצה וראוי ללימוד התורה, משום שהיה צריך לעבוד הרבה זמן ואולי כל הזמן למזונות וכל צרכיו, ולא בזבולון שכל עסקיו הוא להשגת מזונות וכל צרכים ואין לו זמן ללמוד.

”שקל הקודש” כפול היה בא להודיע כי מה שיטול מהקודש בעד מחצית כספו לא שיתנכה מחלק הלומד ונמצא כל אחד אין בידו אלא מחצית שכר, לא כן הוא כי שקל הקודש כפול היה ונמצא כל אחד בידו שקל שלם עכ”ל.

נמצא מבואר מדברי האור החיים על התורה שגדר השותפות בכאן הוא “לא שיתנכה מחלק הלומד” באופן שכל אחד לא יהא בידו אלא מחצית שכר, אלא לכל אחד יהא בידו שכר בשלימות, וזה דלא כדכתב בספרו ראשון לציון דכל אחד חולק עם חבריו כל ריוח שיהיה לו. (ועיין בשו”ת ציץ אליעזר חלק כ’ סימן לד’ שעמד בזה).

אותה סתירה מובאת גם בחיד”א

והאמת שסתירה מעין זו מצאנו גם בדברי החיד”א בספרו ראש דוד בפרשת משפטים (ד”ה ומעתה) שכתב לפרש את דברי הפסוק “אם שכיר הוא”, שרומז לחכם שנשכר עם עשיר אחד שעשו שותפות על דרך יששכר וזבולון לא תימה שחצי שכרו שלוקח העשיר נגרע מן החכם, לא כי, כי אוצר ה’ מלא כל טוב לתת לאיש העשיר כדרכיו חצי שכר הלימוד, ולחכם כפרי מעלליו ישיב לו בשלימות, וזהו בא שכרו משלם עכ”ל, וזהו במגביל לדברי האור החיים בפרשת כי תשא, דלא יתנכה מחלק הלומד.

ואילו בפרשת קדושים (ד”ה ואבא היום) כתב החיד”א בראש דוד אחרת, וז”ל: דעל התורה שילמד להבא או הוא דמועיל השיתוף כי התלמיד חכם לא יוכל ללמוד כי אם בפרנסת העשיר ולכן בדין הוא שיטול שכרו ונוטל חצי התורה שלמד החכם

הוא שלומד ומתפרנס מן הצדקה וכו’. והחלק הג’ הוא שיש לפניו ב’ דרכים הא’ שיכול להתפרנס משלו וללמוד חלק מהיום והב’ שיקח מאדם מיחיד או מרבים שנדבה רוחם לתת לו פרנסתו ללמוד כל היום לקיים “עץ חיים היא למחזיקים בה”, ועל זה אמרו גדולי הנהגה מיגיעו וכו’, וזה היה בזמניהם מה שאין כן בזמנינו שנתמעטו הלבבות והדעות ואפילו חובת האדם לדעת דינים הצריכים הלואי שילמוד כל היום וישיג לדעת מה יעשה ממצות הקב”ה נ”ל שיותר טוב ללמוד כל היום וכו’ עכ”ל.

הרי מבואר בדברי האור החיים שהיה פשוט לו ביותר שדרך ההשתתפות כשמעון ועזריה, שאחד יוצא להכין טרף וא’ לומד ומשתתפין כל א’ לחלוק עם חבריו כל ריוח שיהיה לו. ומלשון זה שכותב בעל אור החיים בראשון לציון “כל אחד חולק עם חבריו כל ריוח שיהיה לו” מתבאר שהמכוון הוא שגם המגיע ללומד שכר בעולם הבא עבור לימודו מתחלק גם שכר זה לחצאין, והריוח שמגיע ללומד מתחלק לחצאין בינו לבין זה שתמך בו.

והנה מצאנו דברים שכתב בזה בספרו אור החיים על התורה (פרשת כי תשא) שלכאורה דבריו נראים כסותרים זה את זה, וז”ל: על הפסוק “זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקדש” וגו’, לומר תיקון למי שאינו בן תורה וגו’ יתן מחצית השקל כיששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה ורבים כהם אשר יחצו כספם לעמלי תורה, ואמר “בשקל הקדש” פירושו בעד שקל הקודש שהוא התורה, או ירצה שבזה ישוה הוא לנותן אמרי שפר כאו’ בצל החכמה בצל הכסף, או ירצה על דרך אומרם ז”ל

בזה גריעות חס ושלוים לתלמיד חכם לומר שמוכרים תורתם בשביל פרנסת עולם הזה, ויכולים בני חבורה הם העוסקים בתורה ליתן לו חלקו כי הוא אוכל בעולם הבא משלו והן אוכלים משלהן, ואין בזה פחיתות שכן לתלמיד חכם, וזהו שאמר "שמח זבולון בצאתך" וגו', שכל אחד ישמח בשלו ואין אחד נוטל חלק חבירו עכ"ל.

ויעוין בספר מדבר קדמות שם שבעיקרו של דבר זה שמחזירים לו חלקו שלו מביא כן בשם הילקוט ראובני (בפ' ראה), דכותב שם דמחזיק לתלמיד חכם להנותו מנכסיו יוכל לעסוק בתורה לעולם הבא אף אם הוא עם הארץ מלמדין אותו עיי"ש, וכתב מזה ביתר אריכות גם בספרו ראש דוד (שם בפ' קדשים) וסייעתא להנזכר בהפלאה.

ועוד בזה, הנה בספר אמרי בינה העלה, כי השכר על פעולת מצוה כפול הוא והמה: א. שכר סגולי הדבק בפועל הטוב, שמושך על עצמו שפע אלקי וחיות רוחני חיי עולם בעשיות המצוות לשם פועלן והן קישוטין דנפש הישראלי ולבושי יקר דנשמתא כמבואר בזוהר ב. מלבד הנוכר יש כמו כן שכר מצוה גמולי אשר הקב"ה משלם שכרו כיד הקב"ה כאילו עשה לו כב"י עבודות וכו' עיי"ש במתיקות דבריו.

ועל פי יסודי דבריו אלה של הגאון בעל אמרי בינה בצירוף עם דברי ההפלאה, כתב ליישב דברי האור החיים שלא יהיו כסותרים זה את זה ממה שכתב בספרו ראשון לציון ולמה שכתב באור החיים על התורה, והוא דדבריו בראשון לציון המכוון על השכר הגמולי דבזה יכול להשתתף גם המחזיק בתלמיד חכם (כאשר כותב זאת גם

משך ימי מיגר שותפותו עכ"ל, וזהו במגביל לדברי האור החיים בספרו ראשון לציון דכל אחד חולק עם חבירו כל ריוח שיהיה לו, וחלק הנדיב נגרע מהתלמיד חכם.

יישובים לדברי האור החיים והחיד"א

ומצאנו כמה יישובים לסתירות אלו בדברי האור החיים ודברי החיד"א, יישוב ראשון: בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כ סימן לד) כתב ליישב דברי האור החיים והחיד"א, דנראה שהאור החיים בספרו ראשון לציון מדבר בשהתנו על כך ולכן כל אחד חולק עם חבירו, ואילו בדברי האור החיים על התורה שכתב שמדובר כשתומך בו, היינו בסתמא ולא התנו כל תנאי, ולכן לא מתנכה מחלק הלומד והקב"ה נותן מתנת חנם לעשיר התומך בו.

אולם דחה יישובו בזה שבאמת דבריו סתומים ביותר וקשה לחלק בכל זאת ולומר שזאת כוונת הדברים שם זה בכה וזה בכה, ולכן כתב ליישב באופן אחר.

יישוב שני, כתב ליישב על פי דברי ההפלאה (שם) שכתב לבאר את ענין השותפות בין הלומד לבין המחזיק, ובין דבריו כתב: ויש מן המשפיעים במדה גסה שסוברים שקונים מן התלמידי חכמים חלק מתורתו כדרך שאר מקח וממכר, אמנם חלילה מחשוב כן, וכו', אבל הענין הוא שכל אחד מקבל שכרו משלם וכמו שכתבו המשל מנר שמדליק ממנו ואין מחסור אורו, כן המחזיקים נוטלים שכרם מאת ה' מן השמים ואינם נוגעים חס ושלוים בחלקן של התלמיד חכם, וכו'. מי שאי אפשר לו לעסוק בחלק תורתו שהוא חלקו לעולם הבא וממנה עמו אחרים שהם ילמדו עבורו והוא יפרנסם אין

שיטת המהר"ש פרימו – זבולון מגרע משכר יששכר

כשיטת הרבינו ירוחם הביא בחיד"א בספרו ראש דוד (פרשת קדושים עמוד שלח) בשם מהר"ש פרימו זצ"ל, שסבר דזבולון באמת מגרע ממש משכר יששכר וז"ל: הנה מקום לחקור גבר חכם דלא מצא לפרנס עצמו ועל כן הוצרך להשתתף בפריטי העשיר כיששכר וזבולון, ונמצא כי אין לו במה שלומד כי אם החצי והחציו לנדיב המחזיק בידו, והחכם הנה אשה לקראתו באשתו אמרו דפלגא בהדיה, היכי לידיינו להאי דינא, אי האשה לוקחת החצי והעשיר החצי, והוא נשאר ריקם (עיין שו"ת אפרקסתא דעניא ח"א סימן נח שהביא כן בשם מהר"ם גלאנטי זצ"ל), ואם תמצא לומר לא מן השם הוא זה דעיקר תורה זו החכם בחכמתו יום ולילה טרח ועסק בה, ואיך יתכן דבעל תורה מבחוץ והעשיר ואשתו יציגו אותו כלי ריק וכו'.

ובהמשך דבריו כתב: אבל ראיתי להרב מהר"ש פרימו ז"ל שם דבתוך דבריו לדרכו היה מהלך, וכתב מסברתו דהחצי שנוטלת אשת חבר אין נגרע מחלקו, כי הוא אדעתא דידיה עביד ולא התנו על כן, רק שהקב"ה בחסדו הוא נותן לה החצי מבעלה מאתו יתברך, מה שאין כן בעשיר שהתנו על כך אלו דבריו עכ"ל.

עוד שיטות שאין זבולון מגרע השכר

אמנם ראה בדעת תורה (להגאון רבי ירוחם ממיר בראשית עמוד כה הובא גם בספר בתורתו יהגה) שכתב דיתכן שגם אם הוא מכירה, אינו מגרע משכר הלומד, וכמו שכתב שם וז"ל: הייתי פעם אצל הגה"צ ר'

האמרי בינה שם) ולכן כותב שפיר דכל אחד חולק עם חברו כל ריוח שיהיה לו.

אבל השכר המדובר באור החיים על התורה המכוון על השכר הסגולי הדבר בפועל הטוב שמושך על עצמו שפע אלקי וחיות רוחני חיי עולם, דבזה בלתי אפשרי להשתתף בהן ושהתלמיד חכם יתן מזה אל הזולת, והשקל שלו נשאר שלם (כלשונו של האור החיים) ולא נתנכה בזה מחלק הלומד, אבל יכולים בני החבורה העוסקים בתורה ליתן למחזיקים לזכותם בחלק תורתם שהוא חלקם לעולם הבא, אילו עסקו בהם בעולם הזה, וכדברי ההפלאה שהבאנו, ומלמדים אותם שם בעולם הבא.

נמצא "שכל אחד ישמח בשלו ואין אחד נוטל חלק חברו", ולזה המכוון של האור החיים על התורה בכתבו שהמתן שכר לתלמיד חכם ולמחזיק בו הוא בבחינה של "שקל הקודש" שכפול היה "ונמצא כל אחד בידו שקל שלם" וזה לא סותר כלל למה שכתב בספרו ראשון לציון וכנ"ז, ואלו אלו דברי אלקים חיים.

וראה גם בספר כנסת יעקב (עמוד צו) ובספר זכות יצחק (ח"ב סי' נט אות ט) שעמדו גם כן בסתירת האור החיים דכנגד מה שביאר בדבריו על התורה (בפר' כי תשא) דבשותפות יששכר וזבולון כל אחד מקבל שכרו משלם, הנה בספרו חפץ ה' (ברכות ח, א) מבואר בדבריו דחולקים חצי חצי ונגרע מחלקו של התלמיד חכם. ועל כל פנים כתב דהעיקר הוא כדברים שכתב בפירושו על התורה כיון שחיבורו זה על התורה בתרא הוא לספרו חפץ ה'.

וכן מובא במכתבים ומאמרים למרן הגרא"מ ש"ך זצ"ל (ח"ג עמ' עה) שלא שייך דברים אלו שיתמעט שכרו בעולם הבא עבור זה כי שכר הלומד תורה הוא נצח בלי גבול ויגדיל תורה ויאדיר וכריב"ש עיי"ש בעמ' עז דפשיטא ליה שבכלל החזקת תורה יש גדר של יששכר וזבולון.

ובספר והאיש משה הטעים את הדבר, שבודאי יששכר ידע מה שהוא עושה, ולא היה מוותר על חלקו, ושמעון אחי עזריה גם ידע, ואם עשו כן, בודאי לא הפסידו חלקם.

עינו צר ליתן חלק מלימודו לאחר

בספר כתר ראש (אות סד) מסופר על הגר"ח מוואלאזין וז"ל: שאלו לרבינו על דבר קבלת פרס מלימודו לחלק כיששכר וזבולון שנראה בהשקפה ראשונה שלימודו רק בשכר, ואמר מותר, ואדרבה אם עינו צר ליתן חלק מלימודו לאחר נראה מזה שרצונו לקבל שכר לעצמו ולמעט רצון בוראו מפני רצונו, אבל צריך שיהיה מטרת חפצו ומגמתו רק שיעשה רצון הבורא יתברך שמו ומיניה יתקלס עילאה, שאם לא יקבל פרס ילמוד רק חצי היום, וכשיקבל פרס ילמוד כל היום ויהיה נחת רוח להקב"ה על ידו יום שלם, ולמחזיקי התורה יהיה שוה בעיניהם אם הוא עובד או אחר עובד רק שיעשה נחת רוח לפני הקב"ה ביותר עכ"ל.

ומבואר שלפני הגר"ח היה נר לרגליו פסקו של הרמ"א (יו"ד סי' רמו סעי' א') (הגם שלא הוזכר זאת בסיפור) שפוסק בפשיטות דיכול אדם להתנות עם חבריו שהוא יעסק בתורה והוא ימציא לו פרנסה

נפתלי אמשטרדם זצ"ל, וספרו לפניו מעשה באחד שאמר לרעהו, אתה מבקשני שאעשה לך זאת וזאת, הנה אם תתן לי חלק מחלקך בעולם הבא, אז אעשה מה שאתה מבקשני, ורעהו לא הסכים, כי היה ירא להעביר לו מחלקו בעולם הבא.

וכששמע זאת ר' נפתלי זצ"ל, ענה ואמר כי הלה אינו מבין עם הארץ וכסיל הוא, כי מה אכפת לך כי לרעך גם כן יהיה חלק, מספיק די והותר גם בשבילך, הלה לא מבין מה זה עולם הבא, הנה זה עם הארצות פשוטה, יכול אתה ליתן חלקים גם למאה אנשים, וממך ומחלקך לא יגרע על ידי זה כלום, כי כל חלק וחלק הנהו עד אין קץ ועד אין תכלית ועד אין שעור.

והוסיף ר' נפתלי דאמרו בגמרא על "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך", כי זבולון ויששכר עשו שותפות זבולון יוצא לפרקמטיא ויששכר יושבים ועוסקים בתורה, ותשאל איפה מה השתכר בזה יששכר, הלא בזבו חמשים אחוזים מחלקו מהעולם הבא שלו, כי ותרן היה על עולם הבא, אתמהה, אלא ודאי כי עולם הבא אינו ענין של גרעון והחסר, לעולם הבא אין תכלית וגבול, ויכולים ליתן מהם מתנות באדם באין שעור וגבול עכ"ל, ויש לעיין.

בשו"ת בית שלמה (ח"ב יו"ד סי' צד) כתב דאין השכר של זבולון נגרע אם יששכר אינו עוסק בתורה לשמה, אלא נותנים לו שכרו כאילו היששכר לומד לשמה. ויששכר עתיד ליתן את הדין. ויש שכתבו שבאופן שהתלמיד חכם אינו לומד לשמה הרי הוא מגרע משכר התומך.

הגדול ר"ח מוואלאזין וישמע מה בפיו. וכפי דבריו כן יקום, ונסע שמה לשאול את פיו, והשיב לו ר' חיים הנ"ל כי יוכל לעשות זאת ליתן לו חלק מתורתו, אך זאת יגיד לאחיו, למה לו לבקש חלק מתורתו ולגרוע לו מחלקו הלא בלא זה היה לו שכר גדול כי הוא לא גרע מנשים דאמרו חז"ל הני נשי במאי זכייא וכו' (ברכות יז) וגם לא נגרע שום חלק מהאיש הלומד, אך זאת תגיד לאחיו כי מזה השכר שאתה לומד מתוך הדחק בזאת לא יהיה לו חלק, והיא הערה נפלאה, עכ"ל הספר.

והאמת שכלפי הרושם המתקבל מכפי שמסופר בכתר ראש שהגר"ח ז"ל הורה שצריך מיד להסכים על כך ושלא יהא עינו צר ליתן חלק מלימודו לאחר, הרי כפי הסיפור שסיפר הגאון רבי שמואל סלנט יוצא דלא כן, אלא הורה לשואל שינסה הלומד תחילה להסביר לאחיו התומך בו שלא יעמוד על כך לבקשו לגרוע עבור כך מחלקו מאחר ובלא זה יהיה לו שכר גדול, ורק לאחר שהשני יסרב ויעמוד על דעתו אזי מותר לו להסכים על כך ליתן לו חלק מתורתו.

וכתב הציץ אליעזר שאולי יש להסביר זאת, שהגר"ח סבר שלכתחילה מהיות טוב יש לחשוש גם להמובא בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' קא) בשם רב האי גאון שהשיב דלא כן. ולכן יעץ מתחילה לנסות להסביר לאח התומך השכר שיש לו בלאו הכי, ורק אם לא יסכים התומך לכך אזי הורה שיוכל הלומד לצאת ביד רמ"א ולהסכים ליתן לו חלק מתורתו.

ויחלוק עמו בשכר, וכפי שמסביר הש"ך (ס"ק ב') דשכר תורה ושכר מה שירויח זה יהיה בין שניהם ביחד, ועל כן סבור היה כתוצאה מכך אם המצב אצל הלומד הוא שאם לא יסכים להתנות כפי שמציע לו חברו יצטרך על ידי כך למעט מלימוד כדי למצוא טרף לביתו, אזי לא רק שמותר לו להסכים על כך, אלא שגם מחוייב בדבר בכך, כדי שעל ידי כך יוכל ללמוד כל היום ויהיה נחת רוח להקב"ה על ידו יום שלם. ואחרת אם עינו צר ליתן חלק מלימודו לאחר, מגרע את עצמו על ידי כך ונראה הדבר כאילו מגמתו ורצונו היא לקבל שכר לעצמו ולמעט חס ושלוש רצון בוראו מפני רצונו, והיא נקודה נפלאה.

אולם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לה) הביא מקובץ קטן הנקרא בשם קדיש לעלם (להרב"ה אליעזר זלמן גראייסקי ז"ל רב בליברפול) שמסופר שם סיפור זה בשם הגר"ח ז"ל בצורה שונה ובכמה הסתייגויות, ומספר הסיפור היה גבר בגוברין רבה של ירושלים דאז הגאון רבי שמואל סלאנט, ושזה קרה בימיו בעירו, ויש לזה על כן כובד משקל, וזה לשון הסיפור: סיפר לי הרב הגאון וכו' ר' שמואל סלאנט כי בימי עלומיו אירע מקרה כי בעיר סלאנט היו שני אחים אחד עשיר והשני יושב ועוסק בתורה, והעשיר נתן לאחיו השני שלשה ר"כ לשבוע על מחייתו.

לימים נתיישב האח העשיר ואמר לאחיו העני לא אתן לך השלשה ר"כ כי אם באופן שתתן לי מחצה מלמודך, והוא סירב בדבר עד אשר ישאל את פי הגאון

דיני השותפות

מובא בתנחומא (פ' ויחי סימן יא), "זבולון לחוף ימים" קדם זבולן ליששכר ולמה שזבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה עשו שותפות ביניהם שיהא פרקמטיא של זבולן ליששכר, עכ"ל. בלשון "עשו שותפות" – משמע כמפורש לשון תנאי.

הנה אחר שנתבאר גדר השותפות, נבוא לבאר מהם דיני השותפות ואיך נפעלת השותפות, האם צריך תנאי בדוקא, האם הוא ככל דיני שותפות בין אדם לחבירו, האם לשותפות זו צריך קנין ועדים או לאו, מה דין שותפות לזמן קצוב, מה הדין אם יששכר אינו ממלא את חובתו, ומה הדין אם יששכר או זבולון רוצה לפרק את השותפות.

הלל בתורה היו מתנים דליערוב וליפלוג שפיר דמי.

עשיית תנאי בשותפות

כתב הרבינו ירוחם (בסוף נ"ב כג) העוסק בתורה קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולן. אבל אחר שעסק כבר ונותן לו חלק בשביל ממון אינו כלום כדכתיב (שיר השירים ח ז) "אם יתן איש את כל הון ביתו וכו', עכ"ל.

וכן הגיה הרמ"א על דברי השו"ע (יו"ד סי' רמו סעי' א') וז"ל: ויכול אדם להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר, אבל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו חלקו בשביל ממון שיתנו לו. (תא"ז נתיב ב' מש"ס דסוטה).

ולעצם פסק הרמ"א בזה דמהני תנאי על להבא שיששכר יעסוק בתורה וזבולון ימציא לו פרנסה ויחלקו השכר, הבית יוסף בתשובתו באבקת רוכל (סי' ב') כותב נמי כן בפשיטות דמהני תנאי בזה קודם העיסקה בתורה, ושמהגמרא בסוטה כא, א משמע בהדיא דאי קודם שעסק

דקדוק בלשון הטור והרמ"א

בטור (יורה דעה סימן רמו) כתב דכל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה וכו', ומי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו כמו שדרשו חכמים בפסוק "שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך".

ובשו"ע (שם סעי' א') הגיה הרמ"א שם: ותחשב לו כאילו לומד בעצמו (טור). ויכול אדם להתנות עם חבירו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר, אבל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו חלקו בשביל ממון שיתנו לו. **ויש** לדקדק בין דינו של הטור שכתב, ומי שאי אפשר לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני טרדות הזמן "יספיק לאחרים הלומדים" ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו, לבין דינו של הרמ"א בשם

ולמה, שזבולן עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה עשו שותפות ביניהם שיהא פרקמטיא של זבולן ליששכר, עכ"ל. בלשון "עשו שותפות" - משמע כמפורש לשון תנאי.

וכן בזהר (ויחי דף רמא, ב) מבואר שהיה תנאי, דאמר ר' יהודה, זבולן ויששכר תנאי עבדו חד יתיב ולעי באורייתא וחד נפיק ועביד פרקמטיא ותמיך ליששכר.

וכן משמע שעשו שותפות במדרש רבה (בראשית הנדפס מחדש, פרשה צ"ז פיסקא י"ג) על הפסוק "זבולן לחוף ימים ישכון", איתא זה עם זה שותפין בעולם הזה ובעולם הבא. וכן הוא במדרש רבה (במדבר פרשה י"ג פיסקא יז) על הפסוק ביום השלישי, וכו'.

אולם במדרש רבה פרשת ויחי (צט, ט) איתא נמי הא דיששכר וזבולן, אך לא בלשון תנאי ואף לא בלשון שותפות, אלא שהמדרש הקשה על קדימת זבולן ליששכר, ומתרץ שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה וזבולן בא ומאכילו לפיכך קודמו.

גם במדרש רבה פרשת ויצא (עב, ה) נמי לא הוזכר לשון שותפות, אלא ענין המציאות שיששכר יושב ועוסק בתורה וזבולן יוצא בימים ובא ונותן לתוך פיו של יששכר. שמלשון זה לא משמע כלל ענין חלוקה בהריווח, אלא שהיה מפרנסו.

האם המדרש חולק על המבואר שצריך דווקא תנאי שותפות בין יששכר לזבולן

עיין באגרות משה (שם) שהאריך בזה אם המדרש פליג על המבואר לעיל שצריך תנאי בשותפות בדוקא, דהרי אפשר לומר

רבינו ירוחם שכתב, "יכול אדם להתנות" עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר.

וכתב בשו"ת אפרקסתא דעניא (חלק א' סי' נו) ליישב דנראה פשוט דטובא קא משמע לן הרבינו ירוחם והרמ"א שהעתיקו אחר דינו של הטור, דמהטור לא שמעינן רק דין תמכי דאורייתא שיחשב להם לצדקה וחיים, כמו שכתוב "עץ חיים היא למחזיקים בה", אבל טרם שמענו שיהיה בזה התחייבות מוחלט מאחד כלפי חברו כדין שותפות במקח וממכר דמה שמרויח אחד מרויח לאמצע ואינו יכול לחזור בתוך זמן השותפות. לזה כתב הרמ"א בשם רבינו ירוחם דאף גם זאת שיוכלו להשתתף שיתוף גמור, וכמו שכתב הש"ך (שם ס"ק ב') כלומר שכר תורה ושכר מה שירויח זה יהיה בין שניהם ביחד.

אם כן מוכח דיש לזה דין שותפות לגמרי, ולפי זה יש לומר דניתן גם כן לגבות בבית דין אם הבעל הבית אינו מקיים תנאו, ואפשר נמי דיוכל להשיעו שבועת השותפין ובכהאי גוונא נחית לחלק בין קודם הלימוד לאחריו, מה שאין כן בדינא דשו"ע אין שם דין שותפות בקשר של קיימא ובכהאי גוונא אין חילוק בין קודם לאחריו.

האם יששכר וזבולן עשו תנאי

והאמת דכפי שנראה מהמדרשים נראה דחלוקים הם, ישנם מדרשים שמבואר מהם שיששכר וזבולן עשו שותפות בהסכם מפורש עם תנאי, ויש מדרשים שכפי הנראה לא עשו שותפות בתנאי מפורש, וכדלהלן.

מובא בתנחומא (פרשת ויחי סימן יא) "זבולן לחוף ימים" קדם זבולן ליששכר,

וכי אפשר לדבוקי בשכינה? והכתיב: "כי ה' אלהיך אש אוכלה" (שם)? אלא, כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה. וכן הוא במשנה (ספ"ק דמכות) דיליף רבי עקיבא קל וחומר מעדים זוממים דהנטפל לעושי מצוה נותנים לו שכר כעושי מצוה. ואם כן, צריך להבין מה שכתב הרמ"א ועוד פוסקים דרק על ידי תנאי חולקים המחזיק והלומד.

וענין בשו"ת אגרות משה (שם) שכתב דעל פי מה שכתב שם שכל שותפות יששכר וזבולון אינה מדין צדקה כלל אלא מדין שותפות, ניחא מה שהוא דווקא בהתנו, דבלא התנו אין לזבולון כלום, אף לא מצות צדקה - דהא יששכר אינו עני ואינו יכול ליטול מצדקה וזבולון היה אסור ליתן מצדקה, וגם לא יוכל ליתן אף לעני יותר מחומש, וגם הא אין ליתן כל מעות הצדקה שלו לעני אחד כדאיתא בש"ע (סימן רנ"ז סעיף ט'). אלא דענין זה לא שייך לצדקה כלל - אלא הוא רק לימוד התורה ממש, דמתקיימת מצות לימוד התורה לזבולון בזה שנותן ליששכר לפי תנאם החצי מהרווחים שלו כדי שיוכל יששכר לעסוק בתורה כל העת ויקיים על ידי שניהם מצות לימוד התורה בכל עניינה.

חילוק בין תורה למצוות לענין תנאי

הן אמת דבספר עץ פרי (להגרי"א ספקטור זצ"ל אות יח), הקשה דבברכות לד, ב, אמרו כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו, אבל

שלא היה תנאי בין יששכר לזבולון ורק היה ענין המציאות שיששכר יושב ועוסק בתורה וזבולון יוצא בימים ובא ונותן לתוך פיו של יששכר. ובוה לא משמע כלל ענין חלוקה בהריווח, אלא שהיה מפרנסו.

ואכן כתב האגרות משה בתוך דבריו דמסתבר שגם המדרש לא פליג על זה שהיה בתנאי שותפות אף שלא הזכיר התנאי. דהמדרש שאירי רק לענין השכר, ולענין מה שהקדימו יעקב ומשה את זבולון בברכותיהם, לא היה לו להזכיר התנאי שלענין זה אין צריך תנאי אלא למעשים שעשו, ואף שאיכא מעלה בהתנאי כדי שידע יששכר העוסק בתורה שיעשה כן זבולון לעולם, וגם לענין אם יודמן שזבולון נאנס ונתאחר איזה ימים לא יחוש יששכר לדאוג בשביל זה, ידע הקב"ה שיששכר לא חש לזה כלל שהיה מכיר בצדקתו של זבולון ואהבתו לתורה שיעשה כן לעולם, שלכן לא היה נוגע התנאי לענין השכר.

ומה שבתנחומא הזכיר לשון שעשו שותפות, משום דבמדרש תנחומא הא כמעט כולו נאמרו גם עניני דרשות להגדה בהתחלת שאלה ותשובה בהלכה בלשון ילמדנו רבנו, ומשיב ההלכה ומאריך בדברי אגדה, וגם נקרא אצל הרבה מרבתינו בשם מדרש ילמדנו, לכן הזכיר שעשו שותפות שלא שייך לשון זה בלא התנאי.

תמיהה מדוע צריך תנאי

והאמת שצריך ביאור מדוע צריך תנאי, דמצינו דמחזיקי תורה חולקים בשכר הלומד גם ללא תנאי, כדאיתא בכתובות קיא, ב על הפסוק "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום" (דברים ד')

לכאורה דאף בלא תנאי, רק כשמחזיקו בכדי שיהיה לו זכות בתורתו שלמד נמי מהני.

האם תנאי יששכר וזבולון נעשה בדיבור בעלמא או שצריך קנין ועדים

בשו"ת אגרות משה (שם) כתב לשואל אם צריך להתנות בפירוש עם יששכר, והשיב דלשיטה זו שפוסק כן הרמ"א והש"ך צריך להתנות דווקא, וכן הוא לרש"י והרבינו ירוחם. ומה ששאל השואל שם אם צריך להתנות בכתב דווקא או סגי בדברים לבד, דודאי לא צריך להתנות בכתב וגם לא בפני עדים, דלא ניתנו שטר וסהדי אלא לשקרי. והכא שכל התנאי הוא לענין שכר מצווה שהוא דבר ששייך רק להקב"ה שרק הוא הנותן שכר, שנמצא שלענין מה שיששכר נותן אין צורך לשטר ועדים, וממילא אידי דבעי למיקני גמר ומקנה. וגם אם היה צריך קנין הא הוא על דבר שלא בא לעולם, דהא אין זה נידון בנכסים אלא במה שירוויח בפרגמטיא ובמלאכה.

ולכן פשוט שאין צריך בזה קנין ושטר. אבל פשוט שאם יששכר ירצה דווקא בשטר ועדים חתומין - כדי שיוכל לתבוע בדינא את זבולון על הזמן שלא שמענו ממנו שחזר בו - משום שלא סמכה דעתו עליו בלא שטר ועדים שלא יוכל לתובעו בבית דין, ואף שהוא רק שטר לברותא, מכל מקום אם נעשה בלא שטר - כיוון שלא סמכה דעתיה דיששכר עליו בלא שטר ועדים אין להחשיב זה אף לא לדברים להחשיבו מחוסר אמנה, אם לא נתחייב בדין נדר לדבר מצווה שמסתבר שיש לזה דין נודר לדבר מצווה אף שיששכר יש לו מאתים זוז ויותר מעט, כיון שעל ידי זה ילמוד יששכר כל הימים.

לתלמידי חכמים עצמן, עין לא ראתה, הרי ששכר המחזיק תורה הוא פחות מהלומדים בעצמן, (ועיין גם בשו"ת בית שלמה יור"ד חלק ב' סוף סימן צ"ד שהקשה כן).

ובשו"ת משיב דבר (להנצי"ב חלק ג' סימן יד), כתב מכח זה שבלי תנאי, שכר המחזיק אינו שווה לשכר התלמיד חכם עצמו, אלא שקשה ממתניתין דמכות ליתן שכר למסייע לעושי מצוה כעושי מצוה. ועיין שם בנצי"ב שחילק בין תורה למצוות, ותוכן דבריו דמשום הכי לא נאמר זה הדין אלא בעוסק בתורה ולא בשארי מצוות שיתנה עמו שהוא ימציא לו מצוה שלא היה אפשר לקיימו בתנאי שיחלוק עמו בשכר, דבשאר מצוה אפילו לא יתנה עמו כבר שנינו במכות (פ"א) שהמסייע לבעלי מצוות כעושה המצוה, מה שאין כן בלימוד התורה, שאין המסייע ללמוד תורה דומה ללומד עצמו (על פי גמרא ברכות דף לד), בזה מהני תנאי שיחלוק עמו בשוה עכ"ד.

וראה בשו"ת מנחת יצחק (חלק ז סימן פז) שנשאל אם תומכי לומדי תורה בלא הסכם שותפות מראש מקבלים שכר על של שותף או מצוה בלבד קעביד, והשיב שם שבודאי הם מקבלים שכר גדול על זה כמו שכתב רבינו האי גאון ז"ל, לשיטתו דלא מהני שותפות, כן אף למאן דאמר דמהני שותפות מכל מקום אם לא עשה שותפות ישנו בהשכר הגדול שכתב שם.

אולם, בשו"ת חלקת יעקב (יור"ד סימן קלו) הסתפק בשותפות יששכר וזבולון אם צריכים לזה תנאי להדיא, מרש"י ריש זבחים במתני' גבי שמעון אחי עזריה מבואר הלשון והתנו ביניהן, ומרש"י סוטה כא, א משמע

אחד מהם מאחר, שלכל מי שיתן לו יחלוק עם חבריו דקנה, הכי נמי הרי כל אחד רוצה לזכות במה שלחבירו.

עוד כתב באפרקסתא דעניא לתרץ על פי דברי הגאון מהר"ש ענגיל ז"ל בפתחה לשו"ת מהר"ש (ח"ג אות ו'), שהביא שם מה שכתב בספרו (ח"א סי' צט), דכיון דמחוייב לשרוף החמץ כדי לקיים מצות תשבייתו, נחשב הדין דכל העומד לשרוף כשרוף דמי, ובמידי דמצוה אמרינן כל העומד וכו' (כמו שכתבו התוס' סוטה כה, א) אם כן שפיר חשיב ברשותו, הוא הדין כאן אינו נקרא דבר שלא בא לעולם ולא אינו ברשותו, כיון דהלמדן יש עליו מצות הלימוד. ועי' תוס' (כתובות סג, א ד"ה אדעתא דגברא רבה), שכתבו דלא הוי נולד כיון שהלך לבי רב, דדרך הוא בהולך ללמוד שנעשה אדם גדול. ועיין בר"ן (נדרים נ, ב ד"ה ודאמרן), ובחת"ס (י"ד ססי' קמט) דכתבו דכל בחור הלומד רגיל להיות בסופו פרוש וחסיד.

יישוב שלישי כתב ליישב על פי השו"ע ומקנה לו אף על פי שהוא דבר שלא בא לעולם כגון לעובר, וכתב המבי"ט (הובא בד"ג כלל כד סי' יא) דהוא הדין לבנו. ובש"ך (שם ס"ק א') כתב דמשום קרובי דעתא גמר ומקנה, והוי ליה כאילו אמר מודה אני שהקניתי לבני באופן המועיל.

ולפי זה נראה לומר דגם כאן דעתו של הלומד קרובה למחזיקו כיון דעל ידו עוסק בתורה וגורם לשמח נפשו בפקודי ה' דשמעתא בעי צילותא, וגם גדולה לגימא שמקרבת הרחוקין (סנהדרין קג, ב) ואנן סהדי דגמר ומקני.

אמנם מסתבר דמצד החביבות שיש לזבולין שיהיה לו חלק בלימוד התורה ושכרו, גמר ומקניא ליששכר חלק במה שירוויח, ויששכר שיש לו חשק גדול ללימוד התורה גמר ומקניא חלק בשכר לימודו, שלכן אין להו צורך לקנין, עכ"ל. ועיין לקמן שיתכן שיש נפקא מינה אם אפשר לבטל השותפות.

האם יש בזה משום דבר שלא בא לעולם

בשו"ת אפרקסתא דעניא (חלק א' סי' נו) תמה דלכאורה יש לפקפק בדין טובא, חדא דהוי דבר שלא בא לעולם דעדיין לא למד גם כי היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, ועוד דהוי לכאורה דבר שאין בו ממש, וכמו שהטעים רב האי גאון ז"ל בלשונו "שאינו דבר שישאהו" ותו דהוי שאינו ברשותו, ובכל אלו הרי אין הקנין חל.

וכתב דהנה בדבר שלא בא לעולם ובדבר שאין בו ממש יש תקנה להקנות דקל לפירותיו כדברי השו"ע (ח"מ סי' רט סעי' ד' וסי' ריב), ובדבר שאין בו ממש דינו כדבר שלא בא לעולם כמבואר שם (סי' רט סעי' ה' וסי' ריא), ולפי זה כל החששות אלו יש לומר תקנה במתנה מעיקרא דהוי כקונה דקל לפירותיו כיון דמאכילו ומשקהו ומחזיקו, יש להמחזיק קנין בגוף הלומד, לפירותיו היינו זכות למודו, ולכך נקרא שמעון אחי עזריה ורבי יוחנן דבי נשיאה, דנקראו על שם תומכיהם המאושרים כקנין כספם והוי ידם כידם למקני עבורם פירות עולם הזה ועולם הבא.

וביותר מובן על פי דברי רמ"א (סי' רט סעי' ח'), דיש אומרים דאף על גב דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם מכל מקום אם הוא גם כן רוצה לקנות מקני גם כן. ולכך שנים שהקנו זה מזה על מתנה שיקבל

כן לימים ואף לשבועות מועטים, דהרי עדיין לא יהיה הלומד במנוחה לדרך סתם האינשי, מאחר שלא נתחייב אלא לזמן קצר. **ואף** שמחויב הבטחון בהקב"ה הוא שלא לדאוג על מחר, הוא רק שכשנודמן כן לא יאבד בטחונו בהקב"ה שהכל מאתו, והוא גם הון ומפרנס לכל, שבודאי ישלח לו פרנסתו ומזונו לו ולכל משפחתו כראוי. אבל ודאי יש לאדם לעשות לפרנסתו ולמזונו ולכל צרכיו וגם בעד אשתו וכל בני ביתו המוטלים עליו, שיהיה לו כבר מוכן לא רק על יום אחד אלא לזמן גדול - שהוא בשדה ובפרגמטיא. שלכן באחד רוצה לעשות כזבולון שיהיה שותף עם אחד שיהיה עוסק רק בתורה כל הימים כיששכר, לא שייך זה אלא כשזבולון בדרך הטבע יכול להבטיח זה, שיש לו קרקעות או מסחר פרגמטיא שעוסק בה, ושיבטיח לו על זמן גדול כשנה. ולפעמים סגי אף בפחות, אם הוא זמן גדול וחשוב להעוסק בתורה. אבל לא שייך זה כשזבולון רוצה לעשות שותפות רק לימים אחדים, שהעוסק בתורה לא יהיה במנוחה לפי דרך הטבע ולא יוכל ללמוד במנוחה. **ואף** אם יאמר לו שסומך על זה וילמוד בטוב בלא דאגה, לא יהיה זה מצד שסומך עליו - מאחר שאין טעם לסמוך עליו - אלא מצד גודל הביטחון שלו על הקב"ה שיתן לו דעה לתמכו עוד הרבה זמן. שלכן אין לזה אלא דין צדקה, שצריך דווקא שיהיה עני שלא יהיו לו מאתים זוז. וגם אף אם הוא עני לא יוכל ליתן לו אם הוא יותר מחומש, ואף את החומש לא יוכל ליתן כולו לזה דאין ליתן כל הצדקה שלו לאחד. והשכר הוא שכר מצות צדקה ולא שכר לימוד התורה.

אולם כל זה לא שייך רק על להבא, מה שאין כן בשבנא דלאחר שעסק הלל בתורה מתוך עוני גדול, והוא התענג בתפנוקי מלכים רצה גם כן להיות שותף בזכות תורתו של הלל במה זכה, ואמאי יהיה דעתיה דהלל קרובה אליו אחרי דלא פנה אליו עד כה והניחו תחת השלג בארובות בית המדרש. ואחרי שזכות תורתו של הלל כבר גנוז בבית גנזיו של הקב"ה, הנה הוא בא שבע ודשן ואומר הלעיטני נא והושיבני גם אני תחת עץ החיים כי אנשים אחים אנחנו, ואני אעניקך מטובי אשר עשרתי מצאתי הון שבעתי והותרתי, על זה יצתה בת קול וטפחה על פניו: "אם יתן איש" וכו'. **ועוד** יש לומר דבשלמא בתנאי מעיקרא הרי זבולון לא ידע כמה ירויח בעסקיו, ומי יודע אם יעלה בידו להספיק שני בתי אבות, ואף על פי כן מסר נפשו לחלק שלל ליששכר ולמנוע החתיכה מפיו ומפי נפשות ביתו ולתת אוכל למו פיו של יששכר ואנשי ביתו. אם כן הם שותפים בשה ושניהם עמלים זה בתורתו וזה בסחורתו אף על פי שאינו מספיק לו ומקמץ מעיסתו (אלא דהתורה הבטיחה "שמח זבולון בצאתך" כל זמן שיששכר באהלך, אהל שלך שקנהו ראשית דרכו). מה שאין כן בשבנא, "בוז יבוזו לו". מכל הלין באנו לכלל מסקנא דפסק השו"ע שלים מכל סטרוהי בלי חולק, וכל ישראל יוצאים ביד רמ"א.

דין שותפות יששכר וזבולון לזמן קצוב

בשו"ת אגרות משה (שם) כתב דאם עושים תנאי זה לזמן, צריך על כל פנים שיהיה כן לזמן נמשך, שיהיה שייך שלומד התורה יסמוך על זה. אבל לא שייך לעשות

זה, כשאף לשנה אין לו להוצאותיו הרגיל בהם.

וכל זה משום שלא שייך לעשות שותפות זה אלא כשיששכר הלומד תורה יהיה במנוחה על ידי זה, משום שעל פי הטבע שייך שזבולון ירוויח לפי פרנסת שניהם כסתם הוצאת אינשי במקום ההוא, ושזבולון אינו עצל אלא טבעותיו הם טבעיות סתם אינשי שהם זריזים למלאכתם, וגם שיהיה זבולון איש נאמן ולא יצטרך לילך עמו לדינא ודיינא - שאז יוכל ללמוד מצד זה במנוחה, אף לפי הטבע ודרכי האינשי. אבל אם זבולון הוא אינש שאין מכירין אותו, לא בטבעיותו לזריזות ולא בכשרונותו להבין במלאכה ובפרגמטיא איך לעסוק ובמה לעסוק, ולא בנאמנות, שאז לא יהיה יששכר במנוחת הנפש הראוי להיות ללומדי תורה, לא שייך לעשות עמו שותפות זו. אבל מסתבר שמי שעוסק בתורה נאמן לומר שהוא מכירו שראוי עמו שותפות זו, ויהיה במנוחת הנפש שצריך להיות ללומדי תורה, עכ"ל.

אכן עיין נוסח שטר יששכר וזבולון של החזון איש שהוא רק לשנה אחת, ואחר כך מרויחים זמן.

ביטול השותפות אם יששכר אינו ממלא חובתו

בשו"ת מנחת יצחק (חלק ז סימן פז) נשאל אם זבולון רואה שיששכר אינו ממלא חובתו בלימודו, האם רשאי הוא לבטל את השותפות גם בלי הסכמתו של יששכר, ועוד, האם יכול לבטל בלי שום נימוק עכ"ל.

וגם שזמן המנוחה ארוך מספיק, שבזמן זה הוא ראוי להתחכם בתורה, דהא מסתבר שרק בשביל מצוות התחכמות בתורה איכא ענין השותפות - מה שליכא בכל המצוות. משום דלרובא דרובא דאינשי הוא כמעט דבר שאי אפשר, שיעסקו בפרנסה ובכל צרכיהם ויהיה להם האפשרות במעט זמן שיוכלו ללמוד להתחכם ולהתגדל בתורה.

וכפי שמשמע בכתובות סב, ב, הוא לא פחות משלש שנים. דהא אמר רב אדא בר אהבה אמר רב דהתלמידים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות ב' וג' שנים, והוא מטעם דשנה אחת הוא זמן שלא מצוי שיתגדלו ויתחכמו בתורה. שלכאורה יש למילף מזה גם לכאן, שאם זבולון רוצה שיהיה חצי שכר ממה שיששכר נתחכם בתורה, יש להצריך שיהיה הזמן לא פחות מב' וג' שנים. אך מכל מקום כיוון שלא מצינו בפירוש, אפשר שלענין השותפות בשכר - שיהיה חצי שכרו לזבולון על שנתן לו חצי שכרו, על שנה נמי שייך. מאחר דכבר נתחכם הרבה אף במשך שנה, ולימוד התורה כבר נחשב אצלו עד כדי כך שלאחר תום השנה יששכר ישתדל למצוא מי שיתמוך בידו שיוכל ללמוד עוד הרבה שנים שיתחכם מאד, עד שלא יחוש שוב לשמא יניח מללמוד בשביל פרנסתו.

אבל בעצם אין לקבוע בזה דבר ברור, מאחר שיותר הוא מסתבר ללמוד משם דצריך שיהיה השותפות לא פחות מג' שנים, דזה שיעור הפחות שמצינו. אבל אם קשה למצוא, יעשה שותפות גם לשנה. אבל לא יעשה שותפות לפחות משנה משום שאז ודאי לא יהיה לו מנוחה יותר בשביל

שלא יוכלו לחזור בהם ואינו מתקיים אלא בקנין. ועיין בב"ח (בטור חו"מ ריש סי' קעו) שהביא על דברי הטור (שם) שכתב נמי כיוצא בזה דאין השיתוף נגמר בדיבור, דכיוצא בזה כתב גם הרמב"ם (ריש פ"ד מהל' שלוחין ושותפין) והסמ"ג (עשין פב). אבל המרדכי (בפ"ק דבבא בתרא סי' תפא) בשם הר"מ, ובפרק הגזול בתרא (בב"ק סי' קעט) בשם רבינו תם כתב שגם בדיבור בעלמא בלא קנין סגי. עיי"ש.

ומכל מקום דעת הרמב"ם וסמ"ג והטור והשו"ע דאין שותפות חלה על ידי דיבור בעלמא אלא על ידי קנין או שטר וכדעת הגאונים. ולכאורה גם כן כאן, אם התחלת השותפות היתה על ידי דיבור בעלמא ללא שום קנין או שטר לא חל כלל דין שותפות שאי אפשר להפרד מעיקרא.

אולם הטור (שם) כתב בהמשך דבריו: וכתב הרמב"ם ז"ל שצריך שיביא כל אחד מעותיו ויטילו אותם לכיס אחד ויגביהו שניהם את הכיס. עכ"ל. ונראה דהוא הדין אם כל אחד משך מעותיו של חברו דמהני, ואפילו לא עשו לא זה ולא זה אלא נשתתפו והתחילו לישא וליתן בעסק השיתוף לקנות או למכור נראה דמהני. עכ"ד.

ומבואר בדברי הטור הללו דסבר דכל שהתחילו בשותפות אפילו שלא נעשה שום קנין המועיל נעשית השותפות ואינם יכולים לחזור בהם. ואם כן לכאורה בנידון דידן הא יש לומר אף על פי שהחלטת השותפות היתה בעל פה בלא שטר או קנין, מכל מקום הרי כבר התחילו את ענין השותפות שזה התחיל בלימודו וזה התחיל גם כן בסיוע שמסייע לו והוי שפיר התחלת

וכתב שם בתשובתו דפשיטא דאם יששכר אינו ממלא חובתו בטל השותפות. אבל בלא נימוק, לא גרע מאם נודר לדבר מצוה לטובת חברו, דלא מיבעיא בלא רשות חברו אינו יכול לבטל, אלא אף ברשותו יש לדון הרבה אם יכול לבטל וכמבואר כל זה בשו"ע (הל' נדרים). ובנוסח של החזו"א מובא שעשה נוסח שטר הסכם לשותפות יששכר וזבולון רק על שנה אחת ואחר כך מרויחים הזמן, ונראה דהוי מטעם זה שלא להלכד חס ושלוש בעון נדרים.

ביטול השותפות כשאין יששכר רוצה להנות מזבולון

בשו"ע (חו"מ סי' קעו סעיף טז) כתב, נשתתפו סתם ולא קבעו להם זמן הרי אלו חולקין כל זמן שירצה אחד מהם ויטול כל אחד חלקו מהסחורה, ואם לא היתה באותה סחורה דין חלוקה שהיה בחלוקתה הפסד הרי אלו מוכרים אותה וחולקים הדמים.

דין זה מבואר נמי בהרמב"ם (פ"ד מהל' שלוחין ושותפין ה"ד), ובטור חו"מ (סי' רעו). עיי"ש. ואם כן לכאורה בנידון דידן נמי, הרי אם עשו שנים הסכם שותפות, אך לא קבעו על זה זמן כלל עד היכן תמשך שותפותם, אלא עשאוה בסתם, ממילא בפשטות הוי כשותפים סתם שלא קבעו זמן ויכול כל אחד מהם לפרק השותפות אימתי שירצה ואין השני יכול לעכב עליו כלל.

ועוד שאם עשו שותפותם בהסכמה בעל פה בלא שום קנין או כתיבת שטר, כתב בשו"ע חו"מ (סי' קעו ס"א) דשותפים שבאו להשתתף אין השיתוף נגמר בדיבור לומר שאם אמר באו ונשתתף יחד בכך וכך

שמים העוסק במלאכתו וביגיע כפו שיחזיק בו מידי חודש בחודשו ולא קבעו זמן (וגם לא עשו שום הסכם בכתב), ואולם הנה עתה זה האברך נמלך בדעתו דשמא אין הוא עושה טוב לקבל ולהנות מאחרים ושמא עדיף לו ללמוד תורה בדחק שאז שכרו מרובה יותר. ולכן בא לזה היהודי הירא שמים שמעתה והלאה נתפרדה החבילה ואין הוא רוצה יותר להנות ממנו ולקבל את שכרו שהיה נותן לו מידי חודש, כי ניחא ליה במאי דאית ליה בצמצום ובדוחק ומן השמים ירחמו.

אולם זה היהודי עומד בשלו וטוען בתוקף שהרי כך היה התנאי מעיקרא שהוא יחזיק בו שיהיה לו הזכות של החזקת התורה ולא קבעו לזה זמן ותאריך, והוא מצד עצמו חשב בליבו בלב שלם ונפש חפיצה להחזיק בו מעתה ועד עולם, ועל כל פנים לפחות עד אשר יוטב מצבו של אברך זה, ואין הוא יכול ביום אחד לפרק השותפות בלא שום סיבה מספקת, שהרי מצבו לא השתנה ממאי דהוה ליה מעיקרא, ומעיקרא שעשה ההסכם היה לו לחשוב כזאת, ומאחר שאף על פי כן מעיקרא עשה התנאי ובלא זמן מוגבל סימן שהסכים לכל הענין שיהיה כמות שהוא.

אך האברך טוען כנגד, שמעיקרא חשב שבלעדי זה הסיוע לא יוכל ללמוד כלל, אבל עתה רואה שיוכל לצמצם בדוחק גדול במה שיש לו ולהמשיך לעסוק בלימודו במסירות נפש ככל שיוכל. ועל כן שואל אם יש לו דרך ומוצא בכל זה לפרוק את השותפות כי באמת אין הוא חפץ כלל להנות מן האחרים, ועיניו נשואות אל אל בשמים שהוא זן ומפרנס לכל.

השותפות שלפי המבואר בדברי הטור כל כהאי גונא גם בלא קנין הוי שותפות שאינם יכולים לחזור בהם.

ועיין בבדק הבית בטור (שם) שהעיר על דברי הטור וכתב בזה"ל: ואפילו לא עשו לא זה ולא זה אלא נשתתפו וכו', באמת זה איני יודע מנין לו ואפשר שטעמו ממה שאכתוב בסימן זה או שהתחילו במלאכה. עכ"ל.

ומתורף דבריו נראה שמפקפק מעט בדברי הטור, ובאמת גם בשו"ע (שם סי' קעו ס"א) הביא השו"ע ברישא דדבריו בסתם את דברי הרמב"ם דשותפות בדיבור בעלמא לא הוי שותפות ויכול לחזור בו. אולם אחר כך הביא בשם ויש מי שאומר ואפילו לא עשו לא זה ולא זה אלא נשתתפו והתחילו לישא וליתן בעסק השיתוף לקנות או למכור יש מי שאומר דמהני, עכ"ל. והאי יש מי שאומר הוא כאמור דעת הטור (הנ"ל) דכל שהתחילו השותפות אפילו שלא היה שום קנין ואפילו קנין סודר וכמו שכתב הש"ך (שם סק"ב) דהוי שותפות שאין אחד מהם יכול לחזור בו. עיי"ש.

מכל מקום השו"ע הביא שיטה זו בשם יש מי שאומר, אבל בדעת הסתם שהביא בריש הסעיף הביא את דעת הרמב"ם דסבר דאין השיתוף נגמר בדיבור ומשמע בכל גווני הוי הכי דאינו שיתוף אפילו התחילו בשותפות, וסתם ויש הלכה כסתם, וממילא זוהי דעת מרן להלכה דשיתוף בדיבור לא הוי שיתוף בכל גווני.

ועיין בשו"ת עטרת פז (חלק ראשון חו"מ סימן טז) שנשאל מאברך אשר זה מכבר לפני זמן עשה הסכם עם יהודי ירא

דיני הממון בשותפות

אחר שבררנו מה הם ההתחייבויות של מחזיקי התורה ללומדיה, יש לברר בכל מעשה השותפות מאיזה דין הוא, אם מדין צדקה או מצד דינים שונים, והאם יש ליששכר להסתייע מתומכי תורה כדי ללמוד הוא דבר שבלכתחילה או רק בדיעבד. עוד יבואר בחלק זה כמה ממון מוטל על זבולון להפריש עבור מצוה זו, והאם גם בזה נתקן תקנת אושא שבצדקה לא יבזבז יותר מחומש.

גדולה מאד ואף ליתן המחצית באופן שותפות שהתנו. ולא יצא זבולון בזה במצוות צדקה ויצטרך ליתן מעות אחרים, מחצי הריווח שנשאר לו, לעניים.

האם יש דין קדימה בתלמיד חכם

אמנם כתב האגרות משה (שם) שמצד מצוות צדקה הוא דווקא כשהתלמיד חכם עני שאין לו מאתים זו, ואף כשהתלמיד חכם עני שיכול לזון מן הצדקה אינו יכול ליתן לו כל סך הצדקה שיש לו דצריך ליתן גם לשאר עניים. וגם לא היה יכול ליתן מתקנת אושא יותר מחומש. וגם כשאיכא תלמיד חכם גדול מזה, תלמיד חכם הגדול יותר בחכמה קודם – כשגם תלמיד חכם זה הוא רבו, וכשאיכא שני תלמידי חכמים שווין בחכמה ואחד מהן כהן צריך ליתן לכהן (כדאיתא בסימן רנא סעיף ט').

אולם, מצד שותפות יששכר וזבולון, הוא להפך, וגם פשוט וברור שיכול לעשות שותפות זה עם תלמיד חכם שרוצה אף שאיכא תלמיד חכם גדול ממנו, אם זה נוח לו יותר או שמכירו ביותר, ומכל איזה טעם שיש לו בעצמו. וגם אולי יש עדיפות למי שהוא עדיין תלמיד, שממש בזה שיפרנס

ביאור ששותפות יששכר וזבולון אינה מענין צדקה כלל

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ד' סימן לו) כתב דענין יששכר וזבולון, ברור ופשוט שאינו ממצות צדקה. דכי חס ושלום שבט יששכר היו עניים, והא גם לשבט יששכר היה חלק בארץ ישראל ולקח נחלה כמו זבולון וכל השבטים. ומפורש ביהושע (יט, יז) – נחלת יששכר שיצא בגורל הרביעי, וכו', מפורש בקראי שגם שבטו של יששכר לא היו עניים שזבולון הוצרך לפרנסן מדין צדקה. ואם כן הוא כמתנת איש עשיר לחברו העשיר מצד רעות וכדומה, שלא שייך זה למצוות צדקה, ואין על זה ממילא שכר שנאמר בתורה עבור מצוות צדקה.

וכתב האגרות משה סימוכין לזאת שאין זה מדין צדקה, אלא שהוא ממצות עסק ולימוד התורה, ממה שלא הזכירו הטור והרמ"א דין זה בהלכות צדקה אלא בהלכות תלמוד תורה (יו"ד סימן רמו סעיף א'), משום שדין זה הוא אף שליכא מצוות צדקה כלל, כהא דיששכר שלא היו עניים, שמצד מצוות צדקה ליכא, אלא הוא דין אחר שאיתא רק בתורה, שהוא אפילו במי שאינו עני.

אבל אף שלא היה מצוות צדקה לזבולון ליתן ליששכר, היה דבר גדול ומצווה

ועוסק בתורה תשע שעות, וכתב בברכת שמואל שאינו מוצא היתר לזה אלא על פי המבואר בשו"ע ובביאור הגר"א דעל ידי שמספק מממונו לאחרים בכדי ללמוד תורה, הרי זה נחשב כאילו הוא עצמו לומד תורה, ונמצא שבוה מתקיים חובת תלמוד תורה שיש עליו.

אכן כתב דמתוך דברי רש"י בזבחים ב, א (ד"ה שמעון) משמע שיששכר וזבולון צריכים להתנות שזבולון יקבל שכר התורה, וזה היה מעשה דשמעון ועזריה בסוטה כא, א שעזריה עסק בפרקמטיא וסיפק צרכי שמעון אחיו, ולכן תורת שמעון נקרא על שם עזריה עיי"ש ברש"י, ועל כן משום שהוא גדר שותפות בשכר התורה, ולאשווי שותפות צריך התנאה ששניהם שותפים בתורה ובשכר.

והנה מובא בסנהדרין צט, א דהעושה פרקמטיא לתלמיד חכם שכרו גדול, אבל שכרו של התלמיד חכם עצמו עין לא ראתה וכו', וכתב באגרות משה דכל זה דוקא אם לא עשו שותפות יששכר וזבולון, דאין כאן אלא מצות החזקת תורה, ובוה אין שכרו גדול כשכרו של יששכר הלומד בעצמו, אך מי שעושה שותפות גמורה של יששכר וזבולון הרי שאף הוא בכלל שכרו של התלמיד חכם שעין לא ראתה.

ועל פי דבריו אלו כתב בברכת שמואל ליישב מה שמותר להוציא יותר מחומש נכסיו עבור שותפות זו, כי מאחר שיש כאן עסק ושותפות מותר להוציא יותר מחומש כמו בכל שאר עסקיו שמותר להוציא יותר מחומש, ועל פי זה העלה לדינא דבשאר החזקת תורה אסור להוציא

אותו על ידי שותפות זה בכבוד היותר גדול ובלא טירדא כלל יתגדל בתורה, דכן היה בשמעון אחי עזריה, ואדרבה מצינו ששבנא אחי הלל הא גם כן רצה לעשות שותפות עם אחיו הלל אחר שכבר נתגדל בתורה, ועדיין היה בזמן שהוצרך הלל לזה לפרנסתו, ולא הועיל כלום. הרי מפורש שמי שמבקש דווקא חכם גדול לעשות עמו שותפות אין בזה שום מעלה ועדיפות, אלא דווקא עם תלמיד עדיף מחמת שעל ידו יעשה חכם. שנמצא שהוא להיפוך מהדין לצדקה, שכשיש שני תלמידי חכמים הצריכין חס ושלום לצדקה הגדול בחכמה קודם (כדאיתא בסימן רנא סעיף ט') עיי"ש.

וגם מסתבר שאף באיכא שני תלמידי חכמים, ואחד מהן כהן, הרוצים לעשות עמו שותפות, אם תלמיד חכם הישראל נוח לו יותר מאיזה טעם לא יהיה עליו חיוב לעשות שותפות זה דווקא עם הכהן. ורק אם גם הכהן נוח לו כמו תלמיד חכם השני יצטרך לעשות עם הכהן.

בהיתר בזבוז ממון לשותפות זו

ידוע ההלכה במצות צדקה כפי שמובא בגמרא בכתובות ג, א שתיקנו באושא, המבזבז אל יבזבו יותר מחומש. השאלה כשמדובר במצות לימוד תורה ובתמיכה בלומדי תורה, שלא ניתן שיעור וגבול, האם גם בזה נאמר תקנת אושא או לאו.

בברכת שמואל קידושין (סי' כז ס"ק ו') כתב לתמוה היאך מותר לבעל עסק להתעסק הרבה מאד באומנותו, הלא כתב הרמב"ם (בפ"א מתלמוד תורה הי"ב) דבעל אומנות עוסק במלאכתו ג' שעות ביום

וארבעים לילה וכתוב (דברים ט) ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה, עכ"ד המדרש.

ומבואר מאריכות המעשה במדרש, שרבי יוחנן מכר שדות וקרמים רק כדי ללמוד תורה, עד כי תלמידו רבי חייא בכה על אבדן כל רכושו של רבו, ועל כל פנים מובא בהמשך המדרש שבזמן שנפטר רבי יוחנן קראו עליו דורו את הפסוק "אם יתן איש את כל הון ביתו בזה יבזו לו".

והענין תמוה איך בזבו רבי יוחנן כל כך עבור החזקת לומדי תורה, הלא באושה התקינו שאין לבזבו יותר מחומש. אמנם נראה לומר שמכר כל נכסיו כדי שיהיה לו ממה להתפרנס ויוכל ללמוד בעצמו.

וכבר מצינו בגמרא בתענית כא, א שאדם יכול למכור נכסיו כדי ללמוד תורה, במעשה של אילפא ור' יוחנן הוו גרסי באורייתא, דחיקא להו מילתא טובא, אמרי ניקום וניזיל וניעבד עיסקא ונקים בנפשינן "אפס כי לא יהיה בך אביון", וממעשה זה נראה שאם האדם רואה ומרגיש בנפשו שהוא בעל גמרא ועלול להיות אדם גדול בתורה והוראה, רשאי למכור כל אשר יש לו בידו לזכות לכתר תורה, כאשר היה העובדא בר' יוחנן.

אכן בשיטה מקובצת כתובות ג, א כתב וז"ל: במה שאמרו במדרש (פרשת בהר) דרבי טרפון יהיב לרבי עקיבא שית מאה קנטרין דכסף א"ל וכו'. ומשמע לי דהכי פירושו אית בר נש דיהיב מגן פירוש שאין לו ונותן כל אשר לו דהא המבזבו אל יבזבו יותר מחומש וכו'. ויש לחלק דלא אמרינן הכי אלא לתלמוד תורה וכמו שעשה רבי עקיבא, אבל לחלק לעניים לא.

יותר מחומש, כי מצות החזקת תורה היא כשאר כל המצוות שאסור להוציא יותר מחומש, ולא הותר ליתן יותר מחומש אלא לשותפות יששכר וזבולון, עכ"ד.

החפץ חיים בספרו אהבת חסד (פרק ד' סעי' כ') כתב, דבהחזקת לומדי תורה לא שייך תקנת אושא היות ולמחזיק לומדי תורה יש לו חלק בשכר תורתו, כמו שמצינו ביששכר וזבולון ששבט זבולון היה מחזיק לשבט יששכר והיה נוטל חלק בשכר תורתו כדמשמע במדרש רבה (פרשת נשא) למה זבולון זכה להקריב שלישי לנשיאים לפי שחיבב את התורה והרחיב ידיו לפור ממונו ליששכר כדי שלא יצטרך שבט יששכר לפרנסה ולא יתבטל מלעסוק בתורה, לפיכך זכה זבולון להיות שותף לתורה וכו', מבבל זה משמע שהחזקה היה הרבה יותר מחומש, והיות על ידי החזקה יש לו שכר בלמודו לא שייך על זה שיעור, וכמו שיוסיף להחזיק כן יתווסף לו חלק בשכר התורה.

במדרש רבה (ויקרא פרק ל) מובא, שר' יוחנן הוה מטייל סלק מטבריא לצפורין והוה ר' חייא בר אבא מסמך ליה. מטון חד בית חקל אמר הדין בית חקלא הוה דידי וזבינית יתיה בגלל למזכי באורייתא, מטון חד דבית כרמא אמר הדין בית כרמא דידי הוית וזבינית יתיה בגלל למזכי באורייתא, מטון חד דבית זיתא אמר הדין בית זיתא דידי הוה וזבינית יתיה בגלל למזכי באורייתא. שרי ר' חייא בכי. אמר ר' יוחנן מה את בכי? אמר ליה אל דלא שבקת לסיבותך כלום. אמר ליה קלה היא בעיניך מה שעשיתי שמכרתי דבר שנברא לששה ימים וקניתי דבר שניתן לארבעים יום שנאמר (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום

מישראל לכתוב לו ספר תורה. ואפילו הניחו לו אבותיו ספר תורה, מצוה לכתוב משלו. ואינו רשאי למכרו, אפילו יש לו הרבה ספרי תורה. (ואפילו אין לו מה יאכל רק על ידי הדחק) (הגהות מיימוני פ"ו) ואפילו למכור ישן כדי לקנות חדש, אסור. אבל ללמוד תורה או לישא אשה, מותר למכור אם אין לו דבר אחר למכור. עכ"ל.

ובודאי מה שכתב ללמוד תורה אין כונתו ללמוד תורה לעצמו על זה מותר למכור, אבל להספיק לשאר הלומדים על זה אסור למכור (כן הוא דעת הפרישה), דזה ודאי אי אפשר לומר בדעת המחבר, דהא באו"ח (סימן קנ"ג ס"ק ו') פסק מוכרין ספר תורה להספק תלמידים ולהשיא יתום. משמע מזה דאף להספיק לאחרים שיהיה להם מזונותיהם בריוח ועל ידי זה יוכלו ללמוד גם כן מותר למכור, וכמו שהאריך בזה הש"ך (יו"ד סימן רנ"ב ס"ק א') ופליג שם על הדרישה הנ"ל, והעלה דמותר אף להספיק לאחרים. ואם כן ודאי דמה שכתב המחבר (בסימן ער) דיכול למכור כדי ללמוד תורה, היינו גם כן ללימוד של אחרים. ועם כל זה מסיק "אם אין לו דבר אחר למכור". ובפשטות כונתו דאם יש לו כסף וזהב ימכרם תחילה להספיק התלמידים, ואם גם זה לא יספיק אז מותר גם כן למכור ספר תורה שלו וכל שכן שאר ספרים בשביל להחזיקם.

שיטה שמותר להשתמש במעות צדקה

אמנם ישנם הפוסקים שמותר לזבולון להשתמש במעות צדקה עבור שותפותו עם יששכר, בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סימן קל"ז) כתב להסתפק אם רשאי לתת לבניו וקרוביו או אפילו לסתם תלמיד

אולם בספר קול יעקב (דף נח) כתב להעיר על מה דמותר לבזבו כל נכסיו עבור תלמידי חכמים, דלכאורה מדברי הרמב"ם לא משמע כן, שכתב בסוף הלכות ערכין לא יקדיש אדם את כל נכסיו וכו'. הרי מבואר דאפילו להקדש גבוה לא יבזבו יותר מחומש, אולם אפשר לומר, דעניי תלמידי חכמים הם יותר מהקדש גבוה ומותר לבזבו עבור לומדי התורה, (עי' בספר פתח עינים להחיד"א בבא בתרא י' ב).

ועיין בשו"ת די השב (יו"ד סימן יא) שכתב דלכאורה יש להביא ראיה לדברי השיטה מקובצת מההיא דכלבא שבוע כמובא בכתובות סג, ב שנתן כלבא שבוע לרבי עקיבא מחצית ממונו, ומשמע דכל שהוא לתלמוד תורה יכול לבזבו יותר מחומש. אמנם כתב דאין ראיה כל כך דכלבא שבוע עשיר גדול היה ונשאר לו הון עתק, דכל הטעם שאסור לבזבו יותר מחומש הוא כדי שלא יצטרך לבריות, וכגון זה אין חשש זה.

והנה מובא בשו"ע (או"ח סימן תרנו) בהגהת רמ"א וז"ל: ומי שאין לו אתרוג או שאר מצוה עוברת אין צריך לבזבו עליה הון רב כמו שכתבו המבזבו אל יבזבו יותר מחומש אפילו במצוה עוברת. וכן כתב בש"ך (יו"ד סימן קנ"ז ס"ק ג') דעל כל המצוות אפילו מצוה עוברת אינו צריך יותר מחומש, עכ"ל. משמע דבין מצות צדקה או מצוה אחרת אפילו עוברת אינו צריך לפזר עליה רק חומש מנכסיו ולא יותר.

אך בענין מצות החזקת לומדי תורה מצינו להיפך, דאיתא בשו"ע יו"ד (סימן ער סעי' א') וז"ל: מצות עשה על כל איש

המקבלים אלא שמצויים בידו מעות של המלכות מצורף לזה שיש כמה בעלי תורה כמעט מתים ברעב לפי שאין נותנים להם די ספוקם כי ההספקה אין בה די מחסור לכל המקבלים ונמצא שהבעלי תורה שאינם צריכים גוזלים חלק הנצרכים.

וכתב שם ליישב וז"ל: כי זה שלשים שנה כשכתבתי ביאור להרמב"ם ז"ל כשהגעתי להלכות תלמוד תורה פ"ג כתבתי על דברי הרמב"ם שם ובפ"י המשנה שהאריך למעניתי נגד האומרים שראו שיעזרו לחכמים ולתלמידים שתורתם אומנותם ועם היות כי רוב חכמי התורה היו נוהגים כן כמו שמבואר בדבריו סתר ראיותיהם, והביא ראיות לדבריו, ואני טענתי בעד מנהג חכמי התורה ותירצתי כל מה שהקשה עליהם, והבאתי כמה ראיות לדבריהם כי ה' הטובה עלי והעולה מכלל דברי שם כי מי שילמד לשם שמים ואחר כך אי אפשר לו אם לא יטול שכר מותר.

ומעתה לענין נדון שלפנינו אם אלו הבעלי תורה מלמדים לאחרים או הם דיינים מותרים ליטול תשלום הספקתם מהצבור, וכו'. ואם אינם מלמדים לאחרים וגם אינם דיינים אלא עוסקים בתורה והנותן אינו נותן להם אלא על מנת שיעסקו בתורה יש לדון בהם והשואל כתב שהשיבו שסומכים על לשון הטור בענין צדקה שיכול ליטול עד שיהיה לו קרן שיוכל להתפרנס מהריוח שלו והוא השיב עליהם דאינם מחלקים בין לוקח בתורת צדקה מלוקח בתנאי שיעסקו בתורה עכ"ל.

הנה נראה מדבריו דקילא ליה לוקח בתורת צדקה מלוקח בתנאי שיעסקו בתורה,

חכם ממעות מעשר שלו באופן שיהיה לו שותפות יששכר וזבולון בתורתו, אם מצד טובת הנאה שלו רשאי לעשות כן במעות צדקה או לא.

וכתב שם שלדעתו נראה דמותר, דהא אף בשותפות דרך יששכר וזבולון אינו מקבל ממנו רק שכר טוב לעולם הבא, וזה מקבל אף בלי תנאי דיששכר וזבולון, דמי זוטר לן כל הנהו מאמרי חז"ל דכל המהנה לתלמיד חכם כאלו הקריב תמידין כאלו הקריב בכורים כאלו מדבק בשכינה. זאת אומרת שיהיה לו תשלום גמול לעולם הבא, וזה מותר דזה הוי רק כטובת הנאה דמבואר להדיא בטור (סימן שלא), מובא בטו"ז (סוף סימן שלא), דאף מעשר עני מתבואה, דהוי חיוב גמור, טובת הנאה שלו, ומבואר שם ונותנין אותו לחבר עיר בטובת הנאה, ופירש בטו"ז שם פירוש דרך דורון וכבוד, דבאופן זה יש לו ודאי טובת הנאה ומותר, אם כן כל שכן במעשר כספים דקילא טפי.

אם בעלי תורה עשירים מותרים לקבל פרס

הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל (סימן ב') נשאל בבעלי תורה המקבלים פרס תדירי וזמני להיותם עוסקים בתורה אם הוא מותר בהיות ידוע שיש להם חמשים מעות מלבד מטלטלי בית ומלבושים ותכשיטי זהב לפי כבודם הנהוג לבני תורה כיוצא בהם יראי ה' באותו מקום שדרים בו, ואפילו שהנותן יהיה עשיר וגם יודע בזה אחר שאינו נותן להם בתורת צדקה כשאר עניים בין יעסקו בתורה בין אם לא יעסקו אלא בתנאי שיעסקו בתורה כל שכן וקל וחומר בהיות ידוע שהנותן הוא יותר עני מקצת

זה מחלל את ה' ומבזה את התורה ונוטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות בעולם הזה מדברי תורה, וכבר אמרו חכמים אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, וכל תורה שאין עימה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, וכן ציוו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם. עיי"ש.

וכן האריך הרמב"ם בענין זה נמי בפירושו למשניות מס' אבות (פ"ד מ"ה) גבי הא דתנן רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכו', וכתב שם, דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו כלומר לא תחשבהו כלי לחיות בו וביאר ואמר כי כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מן העולם פירוש מחיי העולם הבא, וכו'.

וכבר ידעת (יומא לה, ב) שהלל הזקן היה חוטב עצים והיה לומד לפני שמעיה ואבטליון והיה עני בתכלית העניות ומעלתו היתה כאשר ידעת מתלמידיו אשר נמשלו כמשה ואהרן ויהושע והקטן שבתלמידיו (בבא בתרא קלד, א) רבן יוחנן בן זכאי ואין ספק למשכיל שאילו היה מורה לאנשי דורו ליהנות מהן לא היו מניחין אותו לחטוב עצים. ולא מצאנו חכם מן החכמים ענין שהיה מגנה אנשי דורו על שלא היו מעשרים אותו חלילה להם, אבל הם בעצם היו חסידים מאמינים האמת לעצמם והיו מאמינים בהשי"ת ובתורת משה אשר בה יזכה האדם לחיי העולם הבא ולא היו מתירים לעצמם לבקש ממון מבני אדם, והיו רואים שלקחתו היה חלול השם בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יחיה בהם אדם ותתבוזה

ולי אי איכא לפלוגי בינייהו איפכא איכא לפלוגי, הלוקח בתנאי שיעסוק בתורה אפשר אף על פי שיש לו יותר מכדי פרנסתו מותר לו ליטול.

ולפי זה נראה עוד לומר שאפילו במתנים מעיקרא לא הותר אלא למי שאינו מרויח כדי פרנסתו ואם לא יתנה עם זה יצטרך לחזור אחר פרנסתו ויתבטל מדברי תורה לגמרי ולכן הותר לו לתת חצי חלק שכר עסק תורתו לחבירו כדי שיתן לו חצי מה שהוא מרויח והרי זה דומה לעוסק בתורה חצי היום ועוסק במלאכה חצי היום אבל אם הוא מרויח כדי פרנסתו אסור להתנות ואם התנה הרי הוא בכלל בוזה דבר ה'.

ומכל מקום לענין מה שכתב השואל שיש כמה בעלי תורה כמעט מתים ברעב לפי שאין נותנים להם די ספוקם כי ההספקה אין בה די מחסור לכל המקבלים ונמצא שהבעלי תורה שאינם צריכים גוזלין חלק הנצרכים עכ"ל. זה דבר שראוי לשית לב אליו.

האם מותר לקבל סיוע כדי ללמוד

דנו הפוסקים אם שפיר או אפילו חייב היששכר לקבל סיוע מאחרים כדי שיוכל לשבת ולעסוק בלימודו בתורה ללא טירדא או עדיף לו לצמצם בדוחק גדול במה שיש לו ולהמשיך לעסוק בלימודו במסירות נפש ככל שיוכל.

שיטת הרמב"ם דאין לקבל סיוע מאחרים כדי שיוכל ללמוד תורה

הרמב"ם (פ"ג מהל' תלמוד תורה ה"י) כתב, כל המשים ליבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי

שהאריך להוכיח שהחכמים ותלמידיהם היו מתפרנסים מן הצבור. וכן ראינו שכל חכמי ישראל קודם זמן הרמב"ם ואחריו היו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור. ועוד שאפילו אם נודה שהלכה מעיקר הדין כדברי הרמב"ם, מכל מקום כבר הסכימו כל גדולי הדורות להתיר משום "עת לעשות לה" הפרו תורתך", שאילו לא היתה פרנסת המלמדים והלומדים מצויה מתרומות הצבור, לא היו יכולים להקדיש את זמנם ולטרוח בתורה כראוי, והיתה התורה משתכחת מישראל חס ושלום, אבל בהיותה מצויה לפרנסתם יוכלו לעסוק בתורה תדיר. ויגדיל תורה ויאדיר, עכ"ד.

ומבואר שנקטו בפשיטות שמותר לאדם לקבל סיוע מאחרים כדי שיוכל לשבת בשלום על תלמודו, הן אם הוא פרנס על הציבור הן אם הוא יושב ושוקד על תלמודו ביחידות, ואין לחוש בזה כלל למה שכתב הרמב"ם שאסור ללמוד התורה להנות מאחרים.

וראה מה שכתב האור החיים הקדוש בספר ראשון לציון (הל' צדקה סי' רמח סכ"א) שכתב בביאור דברי הרמב"ם, דכל זה לא מיירי אלא במי שהוא מטיל פרנסתו על הזולת שיושב ולומד ובהכרח על הציבור לפרנסו, אבל אם הציבור או היחיד מבקשים ממנו ללמוד בעדם או לזכות לאו איסורא עבד, דכן מצינו היתר בהדיא "שמח זבולון וכו' ויששכר באהלך" ושמעון אחי עזריה וכיוצא בזה, אלא דבזה לא מיירי כלל אלא דוקא בנידון הנזכר שמטיל פרנסתו וצרכי עצמו על הזולת כמאן דתובע שכר לימודו דבזה פשיטא שהוא נוטל חייו מן העולם, וכן דייק רמב"ם בפ"י המשנה בהדיא.

בעיניהם ויהיה מי שעושה זה דבר השם בזה, וכו'. עכ"ד הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות.

שיטות החולקים שמותר לקבל סיוע ללמוד תורה

אולם הרשב"ץ (בתשובות ח"א סי' קמב) חלק על דברי הרמב"ם אלו, ועמד לחקור אם אכן כך הוא דיש בזה איזה נדנדוד עבירה, וכתב: לעולם חובה היא על ישראל לפרנס בדרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם אשר תורתם אומנותם, ושרש דבר זה נלמד ממה שאמרה התורה "והכהן הגדול מאחיו", ודרשו חז"ל (ביומא יח, א ובהוריות ט, א) שיהא גדול מאחיו בנוי ובכח ובחכמה ובעושר. ואם אין לו גדלהו משל אחיו, שאם אין לו עושר, מעשירים אותו. ואמרו בתוספתא, מעשה בפניחס הסתת שנמנו אחיו למנותו כהן גדול, הלכו ומצאוהו חוצב אבנים בהר, ומילאו לו אותו מחצב דינרי זהב. וכן הדין לתלמיד חכם שיתנו לו ממון להתעשר בו ואין גנאי בדבר.

נמצא שמנהג קדום הוא מימות התנאים והאמוראים עד עתה להחזיק בתלמידי חכמים. וכן מצינו בימות הגאונים שהיתה אצלם קופה מיוחדת לפרנסת הישיבות וכל קהלה היתה תורמת ממון קצוב לראשי הישיבות ותלמידיהם, וכמו שכתב רב עמרם גאון וכו'. וחזר הרשב"ץ והניף ידו שם במקום אחר (סי' קמז) על דברי הרמב"ם הנ"ל בתוקף שהפריזו על מדותיו בזה, עיין שם דבריו.

וכן כתבו עוד פוסקים לסתור את דברי הרמב"ם בענין זה ולא הסכימו עמו, עיין בכסף משנה (הל' ת"ת שם פ"ג ה"י)

עדיף לו ללמוד התורה בדוחק שאז שכרו מרובה יותר.

וכתב בתשובתו דפשוטם של דברים הם דמה שיש לאדם ללמוד בדוחק ומעלתו גדולה היא בזה הוא דוקא שזוהי המציאות לפניו, שאם רוצה ללמוד לא אפשר לו בלא ללמוד בדחק, ואז אמרינן דשפיר עביד הכי וגדולה מעלתו. אבל אין הכי נמי כשיש אפשרות נאותה לאדם ללמוד בלא דוחק ובלא טירדת פרנסתו בודאי שיש לו לעשות כן, כיון דאדרבה זהו רצון שמים שילמדו התורה ביתר שאת ויתר עז, ועל ידי שיהיה ליבו פנוי מטרדות הזמן יוכל ללמוד יותר, דאין חפץ לה' יתברך חס ושלוש בעצם העול והדוחק כשלעצמו כי מה יתן ומה יוסיף זה לפניו יתברך, אלא העיקר הוא עצם הלימוד גופיה.

וראה נמי בשו"ת שלמת חיים (יו"ד סי' תקג) דשאלו התם להגאון רבי יוסף חיים זוננפלד על הא דאמרינן במתניתין פ"ו דאבות כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו', מהא דאמרינן בגמ' עירובין (נה, ב) כל עיר שאין בה ירק אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה, ואם כן משמע שצריך לדאוג לדברים גשמיים. ותירץ וז"ל: צריך להתרגל שאפילו אם לא יהיה לו כי אם לחם צר לא יבטל מן התורה, אבל אין ראוי לדור כי אם במקום שימצא יותר בהרוחה, כי אולי לא יוכל לעמוד בנסיון.

ועל כן כתב בשו"ת עטרת פז בנידון דידן הרי בודאי שבאופן שיחזיקו בו יתובי מיתבא דעתיה טפי, ויוכל להרבות בלימודו, לכן בודאי שיש לו לעשות כן לקבל העזרה המושטת לו, ואי לאו הכי אין בזה כלל וכלל

ומבואר מדבריו שסבר דכל שנותן הנדיב את עזרתו כדי שישב זה וילמד, כי עושה כן מתוך בינתו והבנתו הטהורה שזוהי זכות עצומה שיש לאדם בימי חלדו להמיר מעות העולם הזה החולף כדי לזכות ולקנות חיי עולם שפיר דמי למעבד הכי, ואדרבה יש לו להתרצות מאוד בהסכם זה, וזוכין שני הצדדין בזכות גדולה ועצומה זה שישב וילמד וזה שיהיה לו שכר החזקת התורה.

וראה באגרות משה (ח"ח יו"ד סי' לו אות ד) שעמד שם נמי בארוכה על דברי הרמב"ם שכתב שאין להתפרנס מן הצדקה כדי ללמוד תורה, דנראה שהרמב"ם כתב כן כל היכא שיכול ללמוד תורה ומה שיעסוק במלאכה לא יפריע זה לתלמודו, אבל לעולם כל היכא שיודע שלא יוכל ללמוד כראוי ולהבין מה שלומד אם יתעסק כמה שעות ביום לפרנסתו, דאין הכי נמי שמותר וגם מחוייב להתפרנס ממתנות דאינשי וכל שכן מן הצדקה, דאין לך עני גדול מזה שלא יוכל להתפרנס ממלאכתו כשילמד תורה, ואין לך קידוש שם שמים ומכבד התורה גדול מזה שמתבזה ליטול צדקה בכדי שיהיה לו האפשרות ללמוד תורה.

מה עדיף, סיוע מאחרים או לימוד התורה בדוחק

בשו"ת עטרת פז (חלק א' חו"מ סימן טז) נשאל מאברך שעשה הסכם עם יהודי ירא שמים העוסק במלאכתו וביגיע כפו שיחזיק בו מידי חודש בחודשו אולם עתה זה האברך נמלך בדעתו שמא אין הוא עושה טוב לקבל ולהנות מאחרים, ושמא

נקיה כל ימי השבוע ולעסוק בתורה ביום שבת בלבד.

וכתב בביאור הלכה: דאין כוונתו שלא ילמד כלל כל ימי השבוע דהא פשיטא דמחוייב האדם על כל פנים לקבוע עתים לתורה בכל יום כמבואר בשו"ע (או"ח סי' קנה וסי' רלח וביו"ד סי' רמו), אלא כוונתו על יתר העת שביום איך יתנהג.

והשיב מהר"ש אבוהב לשואלו, הלא ראתה עינו הגדולה מה שכתב בטור (יו"ד סי' רמו) בבית יוסף ובב"ח ובט"ז ובש"ך בשם ספר ים של שלמה ומכולם האריך למעניתו הכסף משנה (הל' ת"ת פ"ג) שיש ליטול שכר מן הציבור, אך הנראה לעניות דעתו שאפילו הרמב"ם יסכים בנידון דידן להתיר, ואיך יעלה על הדעת שיוורה בכגון זה הרמב"ם שיותר טוב לאדם לאחוז בסכלות וחסרון חכמה כל ימיו אשר הוא גרמא לכמה נזיקין ומכשולות, גדול תלמוד המביא לידי מעשה, ולמנוע טוב מבעליו וזכות הרבים התלוי בו מפני היותו נהנה מאת אחיו. ועוד האריך בזה.

וכתב בעטרת פו (שם) דמבואר בדברים אלה להדיא דשפיר למעבד הכי לקבל הסיוע מאחרים כדי שיוכל לשבת ולעסוק בלימודו בתורה הקדושה כראוי ללא טירדא. ואף על גב דהשאלה היתה על מי שמרבה גבולו בתלמידים, בודאי דהוא הדין אף למי שלומד תורה בפני עצמו, דהא גם הוא בכלל המון הדיינים והחכמים הנ"ל.

ואם כן לדברים אלה התכוין הרב דבר שמואל (הנ"ל) שכתב דהרמב"ם החמיר בנידון זה, אבל רבים הם הרבנים המקילים בזה. עיי"ש. וכאמור הרי אנו

מעלת לימוד תורה בדחק דכל כהאי גונא לא דיברו חז"ל כיון שיכול ואפשר לו להמשיך בלימודו ללא הפרעה.

ובאמת טעם הענין הוא שעשה הקב"ה כך שיצטרכו לומדי התורה לקבל מאחרים הוא ברחמי הקב"ה על ישראל כדי שיהיה להם לישראל בזה זכות החזקת התורה. ואם כן הוא הענין והוא הסיבה נמי שיצטרכו התלמידי חכמים לקבל סיוע מאחרים, כיון שכאמור אין העולם יכול להתקיים ללא זכות התורה הקדושה, כך גם אין לאדם אפשרות קיום ללא שיהיה לפחות קשור לתורה הקדושה בבחינת "עץ חיים היא למחזיקים בה", ולכן קבע הקב"ה בעולם שיהיה אחד לומד והאחר שאינו לומד יחזיק ביד הלומד, ועשה שיצטרך הלומד לקבל סיוע למזונותיו מן האחרים שאינם יכולים ללמוד הרבה כיון שעסוקים במסחרם, וכי הקב"ה יתברך ויתעלה בכבודו ובעצמו אינו יכול לתת ללומד כדי מחייתו ופרנסתו "לי הכסף ולי הזהב" כתיב ואין מעצור לה' להושיע ברב או במעט, אלא הענין הוא שזה שאינו לומד אלא עוסק במסחר יהיה קשור לתורה הקדושה על ידי סיועו לאחרים.

האם לקבל סיוע מאחרים או להנות מיגיע כפיו וללמוד בשבת

בשו"ת דבר שמואל למהר"ש אבוהב (סי' קלח) והביא דבריו גם כן המשנה ברורה בביאור הלכה ריש סי' רלא ד"ה בכל דרכיך נשאל וז"ל: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אם לעסוק בתורה ולהרבות גבולו בתלמידים כל ימי השבוע ולהנות מאחרים, או להנות מיגיע כפיו ומלאכה

רואים נימוקים וטעמים רבים שכתבו הפוסקים להקל בענין זה, ודלא קיימא לן כחומרת הרמב"ם בענין זה, ואף יש לומר שלא לזה התכוין הרמב"ם כלל ורבים חללים הפילה למבינים דברי הרמב"ם כפשוטם, ובפרט כי כל כי האי שבא זה המסייע ועושה כך בשמחה ובטוב לבב מרצונו ומחפץ ליבו השלם לתמוך בלומדי תורה לרוב חיבתו ואהבתו לתורה הקדושה אשריהם ישראל שבדאי דאין לחוש לכלום כל כהאי גוונא.

ללמוד בכלל ולקבל שכר

הברכי יוסף (או"ח ר"ס קנ"ה) מביא בשם מהר"א אזולאי זצ"ל שהלומד בישיבה ומקבל פרס על אותו לימוד, אינו עולה לקביעת עתים, וכן בכף החיים שם כותב שיש להחמיר ולקבוע זמן מיוחד ללמוד קבוע כל יום בלי שכר, כי ספיקא דאורייתא היא עיי"ש.

ובתשובות והנהגות (ח"ג סי' ריד) תמה על דבריו דלכאורה לפי זה בני כולל ורמ"ם כשמקבלים שכר איבדו מצות תלמוד תורה, והוה כמצוה בשכר שאינה נחשבת מצוה, כמו שמצינו גבי מי שכותב תפילין דפטור מן המצוה, אבל כשכוונתו להשתכר לא נקרא עוסק במצוה עיין במגן אברהם (סי' לח ובמשנה ברורה ס"ק כד ובביאור הלכה שם), ואף כאן נימא שביטל חס ושלום את שכרו לעולם הבא, ותם לריק כוחותיו ללימוד התורה, ואין לו בזה מצוה כיון שמקבל על כך שכר, ולא נקרא עוסק במצוה.

אך כתב ליישב, דנראה לדעתו שעיקר מצות עשה של תלמוד תורה פשיטא

ואם כן יש לומר שזה לא שייך כלל בבן תורה שכולו כפוף לתורה, אבל גם להפוסקים הנ"ל המובאים בברכי יוסף שחייבין בקביעות עתים גם בלומד בישיבה, היינו שעיקר המצוה של קביעות עתים הוא בגדר "הצדק משלך ותן לו", והיינו שמנדב מזמנו וקובעו לתורה, ולכן לצורך קיום מצוה זאת ראוי לוותר זמן מסוים ביום משלו כדי לקיים מצות עשה דתלמוד תורה כמצותה, ולזה נתכוון בכף החיים שספיקא דאורייתא היא, לא נתכוון חס ושלום שיש ספק אם קיים מצות עשה דתלמוד תורה, אלא שהספק הוא בענף זה בהמצוה דתלמוד תורה דהיינו לקבוע גם איזה זמן, ובזה יש ספק אם יקיימה על ידי לימודו בשכר, והיינו ספק בדאורייתא אם מקיים כראוי, ולכן לדעתו ראוי להחמיר בזה, אבל לא בא להסתפק בעיקר המצות עשה שבדאי מקיימין ושכרו רב מאד.

אמנם כתב התשובות והנהגות (שם) לתמוה על דברי הבאר היטב (בשו"ע או"ח סי' רלא) שמביא ספק מה עדיף, האם לעסוק בתורה ובלימוד לתלמידים כל ימיו ויהנה מאחריים, או שיהנה מגיע כפיו ויעסוק

וביותר כתב התשובות והנהגות שאם בתוך הסדרים אינו מבטל תורה בשום אופן, זהו גופא כקביעות עתים, שאינו מבזבז זמן ומראה שאין שום דבר חשוב אצלו מלבד הלימוד, וכדאי שיקבל על עצמו זמן מסוים שיהא קדש רק לשקידה, ושלא לדבר או כלל אלא בתורה לבד. והדרך לדברינו שבני כולל בודאי מקיימין המצות עשה, ואף שיש מעלה מיוחדת לקבוע עתים להראות חשיבות התורה, אם לומד שעות מסוימות בהתמדה, בזה גופא נחשב כקביעות עתים ושכרו הרבה מאד.

שותפות יששכר וזבולון מכספי מעשר

במדרש תנחומא לפרשת ראה (סימן יח) מובא: "עשר תעשר" "עשר" בשביל שתתעשר, "עשר" כדי שלא תתחסר, רמז למפרשי ימים להפריש אחד מן עשרה לעמלי תורה, "את כל תבואת זרעך" אם זכיתם סוף שהם יוצאין לזרוע השדה ואם לאו סוף שהיוצא השדה מתגרה בכם זה עשו דכתיב בו וילך עשו השדה לצוד ציד (בראשית כז).

גם הילקוט שמעוני (בפרשת ראה רמז תתצג) דורש פסוק זה למעשר כספים, וז"ל: "עשר תעשר" - "עשר" שלא תתחסר, "עשר" שתתעשר, אמר הקב"ה עשר את שלי ואני מעשר את שלך, אמר רבי אבא רמז לפרגמוטוטין ולמפרשי ימים שיהו מוציאין אחד מעשרה לעמלי תורה. "תבואת זרעך היוצא השדה" אם זכיתם סוף שאתם יוצאים לזרוע השדה, ואם לאו סוף שהיוצא השדה מתגרה בכם ואיזה זה עשו הרשע, דכתיב ביה איש יודע ציד איש שדה.

בתורה בשבת לבד, ולא הביא כלל התשובה לשאלה זו, ובביאור הלכה שם תמה עליו שהביא את השאלה ולא את התשובה, אבל האמת ששמע מגדולי עולם זצ"ל שתמהו גם על הצדיק רבינו החפץ חיים זצ"ל, שאמנם מביא גם התשובה ומשמע רק שמתיר ליהנות מאחרים מפני הקשיים שיש היום במקח וממכר, וכיון שאי אפשר בלי הספקת צרכיו הרי הוא כמו הדיינים שלקחו שכרם מתרומת הלשכה ולכן אף כאן שרי, עיי"ש היטב.

וכאשר ראו כן תמהו, למה לא מזכיר כשזוכה לשבת בבית ה' זוכה כל רגע ורגע לאוצרות ממש, שאפילו דבר אחד של תורה נאמר עליו שתלמוד תורה כנגד כולם כמו שמובא בדברי הגר"א, והיאך יוותר על כל המעלה הזאת, בשביל לזכות ליהנות ממעשי ידיו, ואם חס ושלום היו כולם עושים כן, בזמן קצר תשתכח תורה מישראל.

וכבר חלקו כולם על הרמב"ם שאוסר ליקח פרס כשלומד תורה, ואמרו "עת לעשות לה' הפרו תורתך". וגם נשתנו הזמנים, שבזמן הרמב"ם היו צרכי החיים בצמצום רב מאד והיו כולם מסתפקים במועט, ובמצב כזה אפילו למי שעסק בפרנסה עדיין יכול לזכות בכתר תורה, אבל כהיום צרכי ישראל מרובים, ורמת החיים עלתה, ודוקא אם נמצא בבית ה' תמיד, אז ניצול מעבירות הרבה וזוכה לקירבה לבורא יתברך, ויכול להיות תלמיד חכם אמיתי, וחס ושלום להשוות זאת עם יהודי שמסתפק ללמוד מעט כל יום ולעבוד רוב היום לפרנסתו, וזכות רבה היא מאד לשבת בבית ה' אף שמספקים לו אחרים את פרנסתו.

ובמדרש רבה (ויקרא ה, ד) כתב: אמר ר' אבהו כתיב "השמר לך פן תעזוב את הלוי" וכתוב בתריה "כי ירחיב ה' את גבולך", וכי מה ענין זה לזה? אלא אמר הקב"ה לפי מתנותיך מרחיבין לך.

החפץ חיים בחיבורו תורה אור (פרק יא ובהג"ה שם) מבאר דברי המדרש תנחומא לפרשת ראה הנ"ל: "עשר תעשר", "עשר" בשביל שתתעשר, "עשר" שלא תתחסר, רמז למפרשי ימים (שעסוקם במסחר יבוא יצוא וכדו') שיפרישו א' מעשרה לעמלי תורה.

וכתב החפץ חיים: ובוזה יובן הדבר מה שאנו רואים בדור הזה דבר נפלא שלא היתה זאת מעולם. שאף מי שבירך אותו הקב"ה בהון, אינו מתקיים אצלו זמן רב להוריש לבניו ולבני בניו. ואף אצלו בעצמו מצוי מאוד שלא יתקיים הונו כל ימי חייו. ולא דווקא באלו שעשו עושר ולא במשפט, כגון על ידי חילול שבת וריבית וכדומה, אלא אפילו באנשים ישרים ההולכים בדרך התורה. וטעם הדבר הוא כנזכר למעלה - עשר כדי שלא תתחסר - שאף שעושין צדקה וחסד אבל לא כפי הראוי לפי ערכם.

וכמו שמצינו בגמרא בנקדימון בן גוריון שהיה א' משלושה עשירים שבירושלים (כמבואר בגיטין נו, א) ועשה צדקה הרבה, ואף על פי כן משום שלא עשה כראוי לו, נאבד הונו הגדול, עד שהוצרכה בתו ללקט שעורים בין טלפי סוסים להחיות נפשה. וכפי שמתואר בגמרא בכתובות (סו, ב) מעשה בר' יוחנן בן זכאי וכו' ראה ריבה אחת שהיתה מלקט שעורים מבין גללי

ביאור נפלא המבאר מדוע מבטיח הקב"ה לנותן מעשרות - שיתעשר, מובא בהקדמת רבי שמעון שקאפ זצ"ל לספרו "שערי יושר" ותוכן דבריו הם, כי הנהגת העולם דומה להנהגת שלטון ומלכות, כי השליט ממנה גזבר על מחלקה קטנה באוצרותיו, ומצווה אותו: תן כך וכך לפלוני, וסכום זה למטרה פלונית וכדומה. ואם הגזבר יפעל בנאמנות בהתאם להוראות, אזי במשך הזמן יועלה בדרגה ויופקד על אוצרות וסכומים גדולים יותר. ואם חלילה ימעל בתפקידו ולא ימלא ההוראות, אזי ירד בדרגה או יפוטר מתפקידו.

כך האדם בעולם הזה הוא כגזבר על הכסף שה' חנן אותו. ואם נותן לפי צווי ה' החלק הראוי למצוות וצדקות, ולעמלי תורה, אזי זוכה שיעלה בדרגה וימונה על אוצרות ונכסים גדולים יותר ומרובים יותר.

ואכן ענין זה קנה לו מקום כמנהג בתפוצות ישראל וכן הזכיר הנצי"ב בפירושו על התורה (העמק דבר שמות לה, כד): שמעולם היה מנהג ישראל ליתן תרומה מעסקיהם לצדקה, כדי שיצליח העסק, מכאן נהגו פרגמטיטין (סוחרים), להפריש א' מעשרה לעמלי תורה.

ככל שמוסיף לתת ללומד תורה כן ירבה עושרו

במדרש רבה על שיר השירים (פרק ו') מבאר הפסוק "אל גינת אגוז ירדתי" וכו', נמשלו ישראל לאגוז וכו', מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנים לעמלי תורה בעולם הזה, לטובתם הם נגזזים ונחלפים ומרבים להם עושר בעולם הזה, ושכר טוב לעולם הבא.

משי מתחתיו, ובאים עניים ומקפלים אותם מאחוריו ולוקחים לעצמם, ומשיבה הגמ' שעל כל פנים לא עשה די כראוי לו לפי עושרו.

ומסיים החפץ חיים: ראה אם חסיד כזה שנחשב בין השלושה יחידי עולם, משה ויהושע, והוא השלישי שהעמידו חמה (ראה תעניות כ, א) ועשה צדקה הרבה, ואף על פי כן לא עמד לו זכותו הגדול והגיע לביתו כן, רק מפני שלא עשה כפי הראוי לו לעשות, אם כן כל שכן באנשים קטנים שבדור הזה ובפרט בענין ההתרשלות מהחזקת תורה שנמצא מפורש בתורה ארור על זה כמו שכתב, "ארור אשר לא יקים", ומבואר בספרי דקאי על החזקת התורה עכ"ל.

בהמתן של ערביים. אמרה לו: רבי פרנסני. אמר לה: ביתי בת מי את? אמרה לו: בת נקדימון בן גוריון אני. אמר לה: ממון של בית אביך להיכן הלך. אמרה לו: לא כך מושלים משל בירושלים "מלח ממון חסר" (ופירש רש"י שם: הרוצה למלוח ממונו שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרונו זהו קיומו, ושל בית אבא לא עשו צדקה כראוי וכלה ממונו). אמרה לו: רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי והיית קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה.

ושואלת הגמרא: וכי נקדימון בן גוריון לא עשה צדקה, והרי שנינו שכשהיה יוצא מביתו לבית המדרש היו מציעין לו כלי

צורת השותפות

הנה לעיל התבאר בהרחבה שלשיטת כמה פוסקים ענין יששכר וזבולון אינו מדיני צדקה כלל, ולכן לא היה יכול זבולון ליתן ליששכר כלום מסך הצדקה שהיה לו ליתן, אלא הוא ענין שותפות ממש.

ועל כן יש לדון בצורת השותפות: האם צריכים לחלוק רווח זבולון ושכר יששכר בשה, ביאור השיטה המחודשת שלזבולון יש שכר יותר בטוח משכר יששכר, חילוק בין שכר לימוד התורה לאיכות עמל התורה, האם עשיר יכול לעשות שותפות עם תלמיד חכם ולתת לו פחות ממחצית מרווחיו, האם שייך שותפות כשאינו שוה בשה, מה הדין כששנים מתנים עם יששכר אחד, והאם צריכים הסכמת בני הישיבה כשהנהלה רוצה לעשות עם נדיב שותפות.

לו פרנסתו ויחלוק עמו בשכר, עכ"ל. ופירש הש"ך (ס"ק ב') כלומר שכר תורה ושכר מה שירוויח זה יהיה בין שניהם ביחד.

והאריך בזה (שם) דענין יששכר וזבולון לא היה כלל ענין צדקה, ולא היה יכול זבולון ליתן לו כלום מסך הצדקה שהיה צריך ליתן, אלא שהיה זה ענין שותפות ממש. שזבולון נתן ליששכר כל שכר הפועלים בהשדות וכל מה שהיה צריך יששכר להשלים במלאכות דגברי. וגם כיון שהגברי לא הלכו מבתיהם ומבית המדרש הרי לא יכלו גם הנשים לילך לשדות, דהרי צריכות לשמש בעליהן ובניהן אף כשהם גדולים במלאכות דאפיה ובישול וכדומה, וגם להביא מה שצריך לקנות. וכל זה היה חושב זבולון, כל מה שהוציא על חלק יששכר, ומה שנצמח, וכן מה שהרוויח אחר ניכוי ההוצאות אצל זבולון במסחריו בהאניות, והיו חולקין בין שניהם כפשוט הלשון.

וכיון שלא היה ענין צדקה היו צריכין להתנות, והתנו על אופן זה. וכשהיו חולקין, חילקו מחצה למחצה מכל הרווחים

ג' שיטות בשותפות יששכר וזבולון

בענין שותפות יששכר וזבולון, האם צריך הזבולון לתת חצי מרווחיו, או שדי אם נותן ליששכר כדי צרכיו, או אפילו רק חלק מצרכיו. מצאנו בדברי הפוסקים ג' שיטות בזה. שיטה ראשונה, יששכר וזבולון חייבים לחלוק מחצה על מחצה. שיטה שניה, זבולון צריך לתת את כל דמי חיותו ליששכר אך לא שוה בשה. שיטה שלישית, אין צריכין לחלוק שווה בשווה אלא אפילו חלק מועט.

שיטה ראשונה, בשותפות יששכר וזבולון צריכין לחלוק שווה בשווה דווקא

בשו"ת אגרות משה (יו"ד חלק ד' סי' לו) כתב בהבנת דעת הרמ"א שצריכין להיות העוסק בתורה כיששכר והעוסק בפרגמטיא כזבולון, שותפין לחלוק שווה בשווה. שכן כתב על דברי המחבר - שכתב שמי שאי אפשר לו ללמוד בעצמו יספיק לאחרים הלומדים, הוסיף הרמ"א: ותחשב לו כאילו לומד בעצמו, ויכול אדם להתנות עם חברו שהוא יעסק בתורה והוא ימציא

וידיעת כל התורה שהוא מצוה אחת, אבל הגדולה ביותר, ושכרה מרובה ביותר וחולקים בין שניהם מחצה ליששכר ומחצה לזבולון.

וכיון שהוא ענין קנין מצוות לימוד התורה וידיעתה לעצמו יש על זה שיווי, והשיווי הוא שיהיו שניהם שותפין בכל ענייני הרווחים בין שיהיה להם בעולם הזה - שכל העסק והמלאכה הוא על זבולון, ובין שיהיה להם הקרן בעולם הבא והפירות בעולם הזה ולהיות מגנא ומצלא - שכל הלימוד והעסק בה הוא של יששכר.

וכתב באגרות משה (שם) דהטעם שצריכין לחלוק בשווה מחצה למחצה, ולא סגי במה שיתן זבולון ליששכר רק מה שיפסיד על ידי לימודו, דכיון שיששכר לא היה עני לא היה על זה מצוות צדקה אלא מתנה לעשיר שליכא מצווה. לכן הוכרח זבולון שרצה לזכות בזכות התורה שילמוד יששכר להתחייב באופן שלא יוכל לחזור, והיינו להתנות שיהיו שותפין בכל הרווחים שיהיו לשניהם מכל דבר.

וכיון שהוכרחו להיות שותפין, הרי לא שייך שיתן זבולון ליששכר פחות ממחצה בסתמא. וגבי שותפות דיששכר וזבולון הא זה ודאי יודעין שניהם שהוא הריווח והשכר שנותן הקב"ה עבור מצוות לימוד התורה. אבל החצי שכר מוכרח יששכר ליתן זבולון בעד חלקו אף שהוא הרבה יותר מחלקו של זבולון.

וכתב באגרות משה דלא יוכל יששכר לומר שאינו רוצה ליתן חצי שכרו משכר לימוד התורה אלא פחות מזה, דהרי מקליש בזה את גודל המצווה דתמיכת לומדי תורה שעושה זבולון, וגם החסד הגדול שעשה עמו

שהיה בשני החלקים שהיה להם בארץ ישראל, וגם מהעמל והיגיעה שהיה עוסק זבולון גם לבד בשתי הנחלות בנסיעותיו באניות למוכרם היה על כל פנים גם זבולון נוטל מחצה מהרווחים, שלכל הפחות הוא פלגא של יששכר - דהרי הוא בעל השדות והבהמות שבחלקו וחלקו של זבולון כאריס וקבלן היה מחצה.

אבל משמע שזבולון היה מרוויח יותר מחלקו בארץ ישראל שהיה שווה לחלקו של יששכר, בשביל המסחר בהדברים שהיו בחלקו, דכן משמע מגמ' דמגילה דהיה חלקו של זבולון עדיפא משדות וכרמים, שהרי זבולון התרעם על נחלתו לפני הקב"ה והשיב לו כולן צריכין לך על ידי חלון. נמצא שאף שחילקו ביניהם ריווח דשני החלקים בשווה, היה יותר הרבה ליששכר מכפי שהיה לו כל הריווח דמחלקו - אף אחר דכל המלאכות עשה זבולון, דהרי הוא שותף לחלק שמרובה אף לעשירות.

ובעד זה דהיינו טרחתו של זבולון וההוצאות שהוציא בחלקו של יששכר משלו, ומה שעשה את יששכר שותף לחלקו שהיה מרובה בעשירות, התנו שיחלקו השכר שנותן הקב"ה בעד לימוד התורה לעולם הבא. ונראה שגם השכר דאיכא מלימוד תורה גם בעולם הזה לענין שאוכלין פירותיהן בעולם הזה דאיתא במשנה (פאה פרק א'), ולענין שתורה מגנא ומצלא (דאיתא בסוטה כא, א), היה גם כן שכר זה לזבולון.

השתפות היא מצוה אחת

עוד כתב האגרות משה (שם) דמבואר שזה מצוה אחת בין יששכר וזבולון, שלכן ליכא לתרוייהו אלא שכר דקיום מצוות לימוד

כפי שכתב החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לח ס"ק מד) על דברי הרמ"א (יו"ד סי' רמו סעי' א') שכתב שיכול אדם להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר.

וזה לשון החיד"א: יש להרגיש דהוי ליה למור"ם (היינו לרמ"א) להשמיענו דאפילו נותן חלק אחד במה שלומד והעשיר יתן לו חלק פרנסה שרי כמו שכתב רבינו ירוחם (סוף נתיב ב') ואין צריך שיתן לו חצי הריוח והוא יזכה בחצי הלימוד, עכ"ל החיד"א.

כן כתב בשו"ת שבט הלוי (חלק י' סימן יג) שכדי לעשות שותפות יששכר וזבולון אין צריך ליתן ממש מחצה על מחצה, אלא אפילו חלק קטן. והעתיק מה שכתב החיד"א בשו"ת חיים שאל (שם) על דברי רמ"א (יו"ד סי' רמו סעי' א') ויכול להתנות וכו', וז"ל, יש להרגיש דהוי ליה למור"ם להשמיענו דאפילו נותן חלק אחד במה שלומד והעשיר יתן לו חלק פרנסה שרי כמו שכתב רבינו ירוחם (שם), ואין צריך שיתן לו חצי הריוח והוא יזכה בחצי הלימוד, עכ"ל החיד"א.

וראה גם בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו' סימן ק) שהביא מה שכתב הרבינו ירוחם (שם) וז"ל: העוסק בתורה קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חברו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולון, עכ"ל. והובאו דבריו בבית יוסף (יו"ד סי' רמו) ובבדק הבית שם (תחילת הסימן) והובא לפסק הלכה שם ברמ"א עיי"ש, וצריך לומר דמה שכתב ברמ"א שם "ויחלוק עמו בשכר" הוא לאו דווקא שוה בשוה, כדמוכח מדברי הרבינו

זבולון שעל ידו היה יכול ללמוד תורה. ואם הוא בתחילת התנאי, הרי יש לו לידע שעל ידי זבולון יוכל ללמוד תורה, שצריך להכיר לו טובה על שאף בעולם הזה שיצר הרע אינו מניח לעשות דבר גדול כזה, נתחזק זבולון ונותן לו מחצה משכרו כדי שיוכל לישב וללמוד. וכן זבולון אין לו לפחות משכרו של יששכר אף שיששכר נתרצה לזה, דהא הוא זלול בחשיבות התורה, עכתי"ד.

שיטה שניה, צריך לתת את כל דמי חיותו ליששכר אך לא שווה בשווה

שיטה נוספת מבואר מדברי החפץ חיים שצריך זבולון לתת ליששכר את כל דמי חיותו אך אינו צריך שיהיה שוה בשוה, כפי שכתב בספר שם עולם (חלק ב' פרק ו) וז"ל: וכן גם עתה, האיש אשר הוא בעל עסקים ולא יוכל לקחת חלקו בתורה, עליו להתאמץ בכל עוז על כל פנים לקחת לו שותף יששכר לקנות חלקו בתורה על ידו, והוא בשני אופנים. האופן הראשון, לקנות לו ממש איש מופלג בתורה ולתת לו כל צרכי חיותו בשלימות, למען יהיה לבבו פנוי רק לעסוק בתורה ועבודת השם יתברך, ואז בודאי יקנה לנפשו חלק בתורתו, וכענין יששכר וזבולון, אבל כל זה אם אמנם מחזיק אותו בכל צרכיו דאז נעשה עמו כמו שותף ממש, ויהיה לו חלק בתורתו כמותו, וכו', הרי דהעיקר בזה שיתן כל צרכו ואז יהיה אצלו כשותף ממש וכו', עיי"ש.

שיטה שלישית, אין צריכין לחלוק שווה בשווה אלא אפילו חלק מועט

שיטה שלישית מצאנו שאין צריכין לחלוק שווה בשווה אלא אפילו חלק מועט,

הכל ברי לראובן יותר חלק משמעון לפום צערא אגרא.

וברומה לזה כתב החתם סופר (בבא מציעא ח, ב) וז"ל: והאמת כי טוב מאוד לעם הארץ המחזיק לומדי תורה כי מלבד מה שנוטל חלק עמו עוד יותר מזה, כי אף על פי שהתלמיד חכם חס ושלום אינו מהשלמים, מכל מקום המחזיק נוטל שכרו משלם כי מה הוי ליה למיעבד, ולמה יפסיד. ואמרתי "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך", כי אפילו שזבולון יוצא לעסקי העולם הזה, הרי הוא שמור מכל חטא, כי עוסק בדבר חול וקודש בבת אחת, נושא ונותן בידו אחת ולומד תורה באחרת שהרי יששכר באהלו.

חילוק בין שכר לימוד התורה לאיכות עמל התורה

אולם ישנם שיטות שכתבו שבכל זאת ליששכר יש יותר שכר מזבולון, לפי שזבולון אינו יכול להתחלק בכל שכר התורה שיש ליששכר עבור לימודו.

ומבואר כן מדברי האמרי בינה (סי' יג) שנשאל מגביר משכיל אם יש מקום על פי התורה שאדם ישתף את עצמו עם חבירו להמציא לו פרנסתו כדי שיעסוק בתורה והוא יחלק עמו בשכר, והעלה שם, שהשכר על פעולת מצוה כפול הוא, א. דהוא שכר סגולי הדבק בפועל הטוב, שמושך על עצמו שפע אלקי וחיות רוחני חיי עולם בעשיות המצוות לשמן לשם פועלן, והן קישוטין דנפש הישראלי ולבושי יקר דנשמתא כמבואר בזוהר ועוד, ב. בלבד מה שמתעלה על ידי זה שכר מצוה מצוה והוא שכר סגולי הדבק בפועל אשר אין קץ ועין

ירוחם הנ"ל, וכמו שכתב בתשובת חיים שאל (שם).

אמנם במקום אחר העיר המנחת יצחק (חלק ז סימן פז) אם סיפוק כל צרכיו של יששכר כולל המותרות דהאידינא וסעודות גדולות שמשותפים רבים בהם כבזמנינו (חתונות תנאים ברית מילה וכיוצא בזה), והשיב שם דבודאי לכתחילה יש להם להתנות בפירוש בשעת עשיית תנאי השותפות מה הנדיב מחייב לספק, ואם התנו סתם בודאי יש לדון מה בכלל והולכים בזה אחרי לשון בני אדם ולפי המקום והזמן.

שיטה ששכר זבולון יותר בטוח משכר יששכר

בשו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סי' צד) כתב דבר חידוש וז"ל: ואני אומר דמחזיקי תלמידי חכמים יותר שכן בטוח מתלמידי חכמים עצמם, דתלמידי חכמים עצמם אין עבודתן שלמה אלא בלומדים לשמה לא מהני חס ושלום בלומד לקנתר דמוטב שנהפך וכו' ונעשה לו סם המות חס וחלילה ואף בשאר שלא לשמה אף דלעולם ילמד הוא רק שבא לשמה, אבל המחזיק זה עושה בשלימות כי אסור להרהר אחר תלמיד חכם ובודאי לומד לשמה.

וכעין זה כתב בספר חסידיים (סי' תתדמ"ה) וז"ל: וכיון שזה מספיק וטורח לו מזונות בסבר פנים יפות פעמים יהיה לו יותר שאם טורחו וצערו גדול ופעמים פחות הרי שמעון בעל תורה וראובן אינו בעל תורה ולא יהיה שמעון מקיץ משנתו אלא שראובן עומד ומדליק לו את הנר ומכין לו כל צרכיו ושמעון עצל אלא שראובן מכין לו

עם המסייעו והעלהו יותר מן הראוי לו משפילין לו בכדי שיהי שוין בישיבתם. עכת"ד הנצי"ב.

ועיין עוד שכתב הפלא יועץ (ערך חיזוק) על פי דברי המדרש (במדבר רבה יג, יד) שהקדים לזבולון שהיה מחזיק קודם ליששכר שהיה לומד כי גדול המעשה יותר מהעושה, ואמרו שחולק עם הבעל תורה לעולם הבא שזה בשוה, מי ראה כזאת ומי שמע כאלה, ולא יעשה זאת אפוא ליתן מעט כסף שהוא דבר שאין בו ממש הבל הבלים לקנות מעדנים לנפשו וחלק טוב לעולם הבא, כמו התלמיד חכם אשר אין להם מנוחה בעולם הזה ולא יתנו שינה לעיניהם ותנומה לעפעפיהם וחיי צער יחיו על התורה, והעשיר טוב לב משתה תמיד וחשוב כאילו יושב ולומד כמו התלמיד חכם ונוטל חלק כמוהו.

אם עשיר גדול רשאי לעשות שותפות עם ת"ח ולתת לו פחות ממחצית רווחיו

והנה לשיטת האגרות משה שצריכין לחלוק שווה בשווה יש להסתפק אם עשיר גדול רשאי לעשות שותפות עם תלמיד חכם ולתת לו פחות ממחצית רווחיו.

אכן כתב האגרות משה (שם) שלדעתו אף שודאי שהשכר שנותן הקב"ה לעוסקים ועמלים רק בתורה, שהעיקר הוא בעולם הבא, הוא יותר מכל הרווחים הגשמיים שבעולם הזה, והוי זלזול אם יהיה לעוסק בתורה פחות ממחצה, הוא רק באנשים בינוניים שמרוויחים להוצאה חשובה לפרנסתם בריווח וליתן צדקה כראוי. אבל עשיר מופלג המרוויח סכומים גדולים כל כך דלא שייך להוציאם לשום הנאה הראוי לבני

לא ראתה אלקים זולתיך, יש כמו כן שכר מצוה גמולי אשר הקב"ה משלם שכרו כיד מלך מלכי המלכים הקב"ה כאילו עשה לו כב"י עבודות.

ומסכם דבריו וכותב, דאם כן יש מקום לומר, דודאי עצם שכר התורה והמצוה הדבק בפעולה (כלומר סוג הראשון של שכר מצוה שהוא השכר הסגולי) בלתי אפשרות להשתתף בהן כי עין לא ראתה ואין מי שיראה רק הפועל והעושה, ואם אחד ישתה לרוות צמאונו ויאכל להשביע נפשו, הכי יוכל חבירו המשתדל בזה להביא לחמו ומימיו לפניו לשתות לשבר בזה רעבונו ולרוות צמאונו אם גופו ריק ולא בא אל גופו מהלחם אשר הוא אוכל.

ועיין במשיב דבר (ח"ג סי' י"ד סד"ה ועתה) שכתב: מסייע לתלמיד חכם שילמוד אף על גב שזוכה ויושב בישיבה של מעלה מכל מקום אינו שוה לתלמיד חכם עצמו כמו שאמר ר' יוחנן עצמו בברכות (לד, ב) כל הנביאים לא נתבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו, אבל לתלמידי חכמים עצמן עין לא ראתה וגו'. והדעת נותנת על זה שהמסובין ויושבין עם המלך לא ישיבתו של זה דומה לישיבתו של זה.

אולם בסוף דבריו שם נראה שמתקן דברותיו וכתב: שאין המסייע ללמוד דומה ללומד עצמו. בזה מהני תנאי שיחלוק עמו בשוה ובאמת מורידין מעט את כבוד העוסק בתורה ומגביהין כבוד המסייע לו עד שישבו יחדיו בישיבה של מעלה ויתענגו מזיו השכינה, וכו', בשביל שהתנה

עוד עיין שם (אות ח') שהביא חילוקים לדינא שיש בין צדקה לתלמיד חכם לבין עסק יששכר וזבולון, אם יש חילוק בין תלמיד חכם עשיר ותלמיד חכם עני, ודין מי שיש לו פרנסה אלא שכעת הוצרך למעות שאסור ליטול מן הצדקה אלא ילווה וישלם, ואם יכול ליטול מצדקה שהפריש בעצמו.

שותפות יששכר וזבולון כשאינה שווה בשווה ואינה מספיקה לכל פרנסת יששכר בשו"ת אגרות משה (שם) נשאל אם יש אפשרות לחלק את השותפות בין יששכר לזבולון שלא שווה בשווה, והאם יש בחלוקה של שלישי ורביעי ענין התנאה.

והשיב שם דהנה לכאורה הא מפורש בש"ך דדווקא שווה שווה ומפרש זה גם בכונת הרמ"א, וכנראה שמקורם הוא מתנחומא דנאמר סתם "עשו שותפות" - וסתם שותפות הוא לחצאין. אבל שייך להסתפק בשותפות דרבע כשזבולון לא מרוויח יותר על פרנסת עצמו ובני ביתו אלא רק למחצה פרנסת יששכר החסר לו, ורוצה לעשות שותפות עם יששכר למה שבידו לפרנסו. דהוא שיהיה שותף עם יששכר לפי חלק זה, היינו שיתן זבולון ליששכר כל יתרון שלו ויהיה ליששכר חצי פרנסתו. ובעד זה יהיה לזבולון חלק מהשותפות שהוא גם כן החצי מפרנסתו כשהוצאותיהן שוות, וכו', וכן יהיה לזבולון שכר בלימוד התורה של יששכר שהוא החצי ממה שהיה ליששכר יכול להתפרנס בלא להשתדל ולבטל זמן בעד פרנסה, שהוא רק לחצי שנה, שנמצא שהוא הרביעי משכרו של יששכר.

אכן כתב דאם להרוויח על חצי שנה, שהוא לחצי פרנסתו החסר ליששכר - יצטרך

תורה ויראי שמים, אלא שהוא לאסוף ממון הרבה, ורוצה העשיר שהוא ירא שמים להתנות כן עם הרבה בני תורה לפרנסם בכל צרכיהם כאינשי חשיבי שבעיר, שיש להם ריווח ופרנסה חשובה, כגון עם עוד עשרים בני תורה, ולכולם יהיה כל מה שצריכים לעצמם בריווח ולהשיא בניהם ובנותיהן כהחשובים מבינונים שבעיר, שהוא רשאי. ולא שייך להחשיב שהוא מזלול בשכר התורה מאחר שהוא מרוויח יותר מצרכיו וצרכי בני ביתו כפי מה שנוהגין חשובי העיר.

וכן עשיר שיש לו בתים ושרות מרובות, רשאי לעשות שותפות עם תלמיד חכם אחד שהריווח דווקא מבית זה, שהוא ריווח גדול, יהיה להעוסק בתורה והשאר יהיה לעצמו, משום שרוצה לעשות כן עם עוד תלמיד חכם, שאם כן אין זה ענין זילותא כלל. דהא הוא עושה מחמת שהוא רוצה לעשות כן עם עוד תלמיד חכם, מאחר שיהיה להתלמיד חכם שהתנה עמו פרנסה בריווח כדרך כל חשובי העיר.

ורק כשאינו רוצה לעשות כן עם עוד תלמיד חכם, אלא שלעצמו רוצה בחלק גדול ביותר גם לקיבוץ כסף והון רב, מסתבר לכאורה שאינו בחשיבות זה. ואם התלמיד חכם אינו בדין עני הראוי לקבל צדקה, אין לו מצווה ממש אלא רק מה שעל כל פנים גורם שחברו ילמוד תורה וישלח לו הקב"ה ודאי שכרו. אבל לא שייך לחלק עם העוסק בתורה בשכרו דלעולם הבא, וגם לא יהיה בזה ענין מגנא ומצלא, אלא כשאר צדקה אם הוא עני. וגם לא יוכל לבזבז יותר מחומש.

השותפות. וכתב שם בדבר השאלה, דפשיטא שבנוגע לשותפות בתורה של התלמידים, אינן יכולים לעשות כלום על חשבונם בלתי הסכמתם.

ובדומה לזה כתב בארנות משה (שם) דאלו שישדו ישיבה וצריכים לעזור להתלמידים במצבם הגשמי ולוקחים סכומים גדולים מאינשי, יכולים לומר להם דכשיתן סכום להחזקת תלמיד בישיבה לשנה יהיה לו חצי שכר התורה שיהיה להתלמיד בעד לימודו בתורה. אבל מוכרחין לעשות זה ברשות התלמיד, דהא לא שייך שיתנו דבר ששייך להתלמיד בלא רשותו.

ולדעתו דבר זה אינו שייך בלימודים שכל אחד ואחד מוכרח ללמוד ולידע זה בעצמו. ולא רק לימודי הקטנים ממש, אלא אף אלו שלומדים כבר גמרא ותוספות, שהרי גם בני זבולון צריכין ללמוד זה בעצמן. ורק לימוד כל התורה להתעמק בה ולהתחכם ביותר, שזה אי אפשר לרובא דרובא דאינשי שאחר דור המדבר, משום שהוצרכו לעמול הרבה לפרנסתם, אלא על ידי שנים כזבולון ויששכר שאחד מהם יעסוק בכל ענייני הפרנסה כזבולון ואחד מהם יעסוק רק בתורה כל ימיו כיששכר.

ואם כן נמצא שמוסדות הכוללים בזמננו שלומדים שם אברכים בני תורה להתגדל ולהתחכם יכולים לעשות כן. וכן ישיבות גדולות לבחורים הגדולים, ברשותם, יכולין לעשות כן. אבל תלמידים רווקים וסמוכין על שולחן אביהם, שמצד לימוד עצמן אין צריכין לזה, אין להם לעשות זה ואין להמנהלים לבקש מהם זה.

יששכר לבטל יותר זמן מאשר חצי ביטול הזמן של פרנסה שלמה, לא יהיה לזבולון אלא החצי מהזמן שלמד יששכר. אבל החצי שכר מומן שלמד על ידי זבולון מסתבר שיש לזבולון, דאין טעם שלא יהיה לו.

הדין בשניים שמתנים לפרנס עוסק בתורה

כתב האגרות משה (שם) שאם תרי אינשי שכל אחד מהם אינו יכול ליתן ליששכר אלא חצי פרנסת יששכר, ובאו שניהם ליששכר שנותנין לו ביחד כל פרנסתו - על מנת שיהיה ליששכר הלומד מחצה, ולהם ביחד על מה שנותנין ליששכר כל פרנסתו יהיה החצי משכרו, ויהיה לכל אחד מהם הרביע - מסתבר בפשיטות שיש להם כתנאם. וגם כן יצטרכו ליתן לו ממה שהשאירו לעצמן, ולא מצדקה שהפרישו.

וכעין זה מצינו שכבר כתב החפץ חיים בספר שם עולם (חלק ב' פרק ו) וז"ל: הרי דהעיקר בזה שיתן כל צרכו ואז יהיה אצלו כשותף ממש. ומכל מקום אם מן ערכו להחזיק את התלמיד חכם עם כל צרכי ביתו משלו, ישתתף בזה עוד עם אחד או עם שנים, ובודאי כל מה שיקח יותר חלק בהחזקתו ככה יקח חלק בתורתו.

האם צריך הסכמת בני הישיבה

בשו"ת מנחת יצחק (חלק ח' סימן פא) נשאל ההצעה לעשות שותפות עם נדבן אחד על דרך שותפות בין יששכר וזבולון, ורוצים להסביר לנדבן שבדרך זה יוגדל ערך שכרו בעולם הבא יותר ממה שזוכה בנדבות הניתנות סתם בלי תנאי

נוסח שטר השתפות

הנה בשטר השתפות שבין יששכר לזבולון מצינו כמה וכמה נוסחאות מגדולי האחרונים ופוסקי הדורות, ונציע כמה מהם:

נוסח ההסכם מבית מדרשו של בעל השדי חמד

בספר אספקלרית הצדקה (עמוד קכו) מובא בזה הלשון: בשם אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב זיע"א ישני חברון תו"ב, ובשם גדול אדונינו זה האיש מרעיש הארץ מרגיז ממלכות, מורינו ורבינו הגאון הצדיק רשכבה"ג וכו' קש"ת כמוהר"ר חיים חזקיאוי מדיני זצוק"ל, מיסד בית מדרש שדי חמד יכב"ץ, אנחנו הח"מ הגבאים ב"כ אדמו"ר זצוק"ל, הננו נותנים חלק זוכיה למעלת (...) יצ"ו כדין יששכר וזבולון, בכל הלימוד שלומדים התלמידים רבניהם ומוריהם בבית המדרש הנ"ל ע"כ.

נוסח ההסכם ממרן החזון איש זצ"ל

בקובץ אגרות (ח"א אגרת מז) מובא כך: הסכם הנעשה בין ר' (...) ובין (...), פב"פ יתן בל"נ (...) בכל חודש במשך שנה מיום דלמטה להר' (...) הנ"ל למען יוכל לעסוק בתורה, וכל לימודו בעזרת תמיכתו הנ"ל שכרו חלק כחלק הלומד והמחזיק, ובאופן המבואר ברמ"א יו"ד סימן רמו סעי' א' בהג"ה. ובאנו עה"ח יום (...) נאום (...).

נוסח ההסכם ממרן הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל

אנחנו הח"מ דהיינו מצד אחד הר' גרשון ב"ר ארי' יהודה הלוי לויין נ"י, ומצד שני הבחור החתן ישראל יעקב ב"ר אהרן

פישר נ"י, עשינו קשר בינינו באופנים המבוארים להלן:

א. הר' גרשון לויין נ"י מתחייב בעזה"י בל"נ לתמוך תמיכה קבועה בסך שלושה לירות לחודש להבחור ישראל יעקב ב"ר אהרן פישר נ"י, שיוכל ללמד במנוחת הנפש בלי טרדה, באופן שיהי' שותף בלימוד תורתו שיהי' לו ולזוגתו אסתר גיטל נ"ע מחצית זכות בלימוד תורתו, זאת אומרת שיהי' שותפים גמורים למחצה חלק בחלק שוה בשוה בלמוד תורתו, וכמו יששכר וזבולון.

ב. הבחור ישראל יעקב ב"ר אהרן פישר נ"י מתחייב ללמוד תוה"ק עפ"י תנאי המבואר בסעיף א', היינו שהוא נותן מחצית הזכות בלימוד תורתו זאת שיהי' שותף גמור חלק בחלק שוה בשוה בלימוד תורתו הקדושה, בכל מקום שילמד הן בישיבה והן בבית והן בבית המדרש פרטי, והן בחיבוריו שהנ"ל יחבר אותם על חידושי תורה הקדושה.

ג. הבחור ר' ישראל יעקב ב"ר אהרן פישר נ"י מתחייב ללמוד בל"נ בשקידה בינונית רגילה כפי כוחו. ושילמוד חצי שעה בערך שו"ע או"ח בכל יום.

ד. זמן החוזה הוא עד זמן חתונתו וגם אחר חתונתו במשך חמשה שנים, וד' הטוב יחזק אותנו שנמלא החוזה הזה במלואו.

וכל זה גמרנו בינינו וקבלנו ברצונינו הטוב יום א' ג' בסיון תש"א פעיה"ק ירושלים ת"ו. נאום: גרשון לויין. נאום: ישראל יעקב פישר

הננו מברכים את השותפים בעסק הקדוש הזה בלימוד התוה"ק וד' יצליחם בכל

בענין זה. יזכהו ה' עם רעייתו הכבודה לראות נחת מצאצאיהם ויאריכו ימים בעושר ואושר ויזכו לראות בביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

נוסח ההסכם ממרן הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל

בספר מכתבים ומאמרים (ח"ג עמוד עה) מובא ההסכם כך: אנחנו החתומים מטה מודים שהותנה בינינו שני הצדדים הרב (...) שיחיה והרבני (...) שיחיה, שיהיה לשנינו ביחד חלק שוה בשוה בזכות התלמוד תורה שלומד הרב (...) שיחיה, כעין זבולון אחי יששכר וכעזריה עם שמעון אחיו כמבואר בסוטה דף כא. ועיין בספר אורחות חיים שאלות מרבינו חיים מוואלוז'ין זצוק"ל סימן מ', ועל זה כתבנו והתנינו על זמן משך שנה עד חדש (...) שנת (...). נאום (...) נאום (...).

דרכיהם הבאים עה"ח יום הנ"ל. נאום: איסר זלמן מלצר.

נוסח ההסכם ממרן הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל לשותפות בהוצאת ספריו

בהקדמת אבן האזל לספר קנין מובא הסכם זה: בזה אני קובע ברכה לידידי הרה"ג הנדיב המצוין חובב ומוקיר תורה מו"ה יעקב ב"ר זאב וואלף אברמוביץ נ"י יליד סלוצק, ועתה מתושבי פה עיה"ק, ולרעייתו הכבודה מרת נחמה חיה בת ר' מנחם מענדיל עפשטיין תחי', אשר נתן ההוצאה להדפסת הספר וגם הבטיח להמשיך בהוצאת יתר ספרי שיעזרני ה' להוציא לאור, ונדברנו שיהיה לו חלק יחד עמדי בזכות ספרי, כזבולון עם יששכר, וכעזריה עם שמעון, כמבואר בסוטה דף כ"א, ועיין בספר ארחות חיים שאילתות מרבינו חיים מוואלוז'ין זצוק"ל סימן ס"ד מה שכתב

שותפות במצוות ומכירת עבירות

אחר שהארכנו רבות בכל שותפות יששכר וזבולות וצורת העברת זכויות תורתו של יששכר לזבולון עבוד החזקתו, להשלמת הענין נבוא לדון באופן כללי האם שייך שותפות במצוות אחרות או רק בלימוד תורה, וכן האם שייך שאדם ימכור לחבירו עבירות תמורת ממון. ועוד יש לדון האם מותר לעשות שותפות יששכר וזבולון עם מי שאינו שומר תורה ומצוות.

שותפות לגבי קיום מצוות

הנה לעיל הארכנו במחלוקת הפוסקים האם מהני תנאי קודם מעשה המצוה כדי שיחלוק בשכר לימוד התורה בין התומך ללומד, ונבא לדון בזה ממבט אחר.

בשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן קא) נשאל אם יש ממש באותן שמוכרין זכויותיהן זה לזה אם זכה הקונה או הפסיד המוכר ואם פעולה זו יש לה עיקר. והשיב שלא מצא מקום לדבר זה כי אם בתשובת שאלה לרבינו האי גאון, והעתיק דבריו שם במה שנשאל וז"ל: מי שהוא נוהג להתענות שני וחמישי ובסוף אותו הזמן אמר קבול שכר התענית הזה יהיה לפלוני מתנה וכן אם יאמר מכרתי תענית זו השנה בכך וכך לפלוני וקנו קנין על זה היש מזה כלו הנאה לאותו שניתן לו כלום וכן מי שנתן לאדם זהב על מנת שיקרא התורה ותהיה זכות הקריאה לו.

ובתשובתו כתב רבינו האי גאון וז"ל: כך ראינו כי דברים אלו דברי הבל שאין לסמוך עליהן ואיך יעלה על לב כי שכרו של זה של מעשים טובים שעשה זה לזה והלא הכתוב אומר "צדקת הצדיק עליו תהיה" וכן אמר "ורשעת הרשע עליו תהיה" כשם שאין אדם נתפס בעון זולתו כך אין

אדם זוכה בזכות זולתו. היחשוב כי מתן שכר של מצוות דבר שישאהו אדם בחיקו וילך כדי שיתן זה מתן שכרו לזה? אלו ידעו מה הוא השכר לא היה זה נותנו לזה ולא זה מקבלו מזה, וכו'. וזה השוטה שמכר תעניתו אכלה כלבא לשירותיה מה שכר יש לו לפני השם יתברך וכבר נטל דמים זה לא לה' ישב בתענית אלא סגף עצמו ונפשו באותן הדמים והוא קרוב לקבל פורענות מלקבל שכר כי עשה שם שמים פלסתר ובקרדום לאכול בה לחם.

אבל ודאי מי שנותן שכר למלמד ללמד מה שהן צריכין ומלמדין יש לו שכר גדול בכך והמלמד עצמו פעמים יש לו שכר פעמים אין לו שכר. וכן מי שמאכיל עני או חכם לברכו יש לו שכר על כך ויש לו הנאה בכך כברכת אותו עני או אותו חכם. וכן המסעד מקיימי מצוות כדי שיוכלו לקיים יש לו שכר על כך ולהם, וביותר מי שעוזר עסוקין בתורה ובמצוות להפנות לבותם לעסוק בה יש לו שכר והשכר שיש לו על פעלתו הוא.

ומי שמיא עצמו לקנות שכר חבירו בדמים או במתנה לבוז הוא ולעג וכל הון יקר וחמודות אין אדם קונה בו שכר חבירו וכן כתוב "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה

ובתשובת מהרש"ם (ח"ג סי' קנא) כתב ששמע מהגר"ש קלוגר שר' שלמה צחק עליו כי לאחר מותו ראה שאין ממש בהסכם זה עיי"ש. אך באמת אין זה ענין כלל לכל סוגיתנו דשם לא היה יששכר וזבולון, אלא שני יששכר דשניהם חכמים ונבונים היו ולא א' פרנס חבירו אלא עשו שותפות לחלק ביניהם שכן מצותיהם, וזה בודאי אין לו יסוד ואינו דומה כלל לכל סוגית יששכר וזבולון.

שיטה שלא ניתן לקנות שכר מצוות של אחר

והנה בשו"ת משיב דבר (חלק ג' סימן יד) כתב בדבר אחד שהיה נודע לאדם גדול מאחיו שמכר חצי זכויותיו ומצותיו בסך גדול עשרים ושנים אלף רוביל לאיש עשיר הולך בתומו וחפץ במצותיו מאד, וקיבל המוכר מחצית הכסף ועד ששילם מחצית השני הלך לחכם גדול ושאל בחלום והשיבו לו כי אותו המוכר אינו מצוין למעלה כל כך ואינו אלא כאחד מישראל. ואחר ששמע אותו עשיר כזה ביקש לחזור בו ותבע מעות שנתן, והמוכר תובע חציו השני. והגיעו לשאל הדין עם מי וגם אם עיקר הקנין הוא דבר שיש בו ממש.

והשיב שם, דראשית דבר המוכר הראה לדעת כי אינו אדם הגון במכרו שכר הרוחני בבצע כסף כמדתו של עשו שמכר את הבכורה שלו, ובזה אותו הכתוב וכתוב "ויבו עשו את הבכורה". ולא משום שמכר במחיר נזיד עדשים, שהרי פי' הרשב"ם שמכר לו בכסף שויו. אלא שקיים הקנין במאכל עדשים, ומכל מקום קרא אותו הכתוב "ויבו". דמי שדעתו יפה ומשכיל על

בוז יבוזו לו" ואמרו חכמים מאי "בוז יבוזו לו" אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה ולא כיוחנן דבי נשיאה אלא כהלל ושבנא דכי אתא רב דימי אמר הלל ושבנא אחי הווי מר עבד פרקמטיא ומר עסק בתורה אמר ליה פלוג דאיפלוג יצאת בת קול ואמרה "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז ובוזו לו" עכ"ל. וכתב המהר"ם אלשקר על דברי רבינו האי גאון דכל דבריו דברי קבלה הן ואין להוסיף ולא לגרוע. עכ"ל מהר"ם אלשקר. עכ"ל.

ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ח' סימן פא) כתב, דלכאורה ממשמעות דברי רב האי גאון בתשובה דמיירי לענין תענית שני וחמישי משמע דדוקא לדידיה לשיטתו דאינו מחלק בין תנאי קודם למעשה, ובין לאחר המעשה, דבשניהם סבר דלא מהני ממילא לא מחלק בין בתורה בין במצוות, אבל להחולקים מהני תנאי קודם המעשה גם במצוות.

ועיין בשו"ת טוב טעם ודעת (ח"א סי' ריז), דמסיים וז"ל: דגם על להבא רק אם על ידו עוסק בתורה ובמצוות עיי"ש, ועיין בשלטי הגבורים (ב"ק פ"ח לב, ב מדה"ס) דאדם יכול למכור המצוות שלו ויעלה לאיש הקונה עיי"ש, אך שם מיירי רק מעשרה זהובים שכר מצוה, ועי' בספר אפרקסתא דעניא (סי' נז) מה שכתב בזה.

ובכמה ספרים מובא מעשה שהיה אצל המהרש"א בשנים ששיתפו ביניהם כל המצוות ומעשים טובים שיעשו ולאחר שמת אחד חזר בו והמהרש"א מסיק שאינו יכול לחזור בו, אך במחנה חיים (חו"מ ח"ב סי' כ') כתב דאין לסמוך על סיפורי מעשיות.

בתור קנין, וכך היא לשונו של הגאון: "הנדיבים והעשירים אשר כל עסק שלהם הוא במשא ומתן, המה יקנו את התורה במחיר כספם, ומלת כרוה וכו' לשון קנין".

מעשה היה עם הגאון מוילנא ז"ל (מובא בספר שמח זבולון עמוד פח), שבשנה אחת לא היה אתרוג בנמצא בכל וילנא וסביבותיה, וכשלבסוף נמצא אדם אחד שהיה מוכן לתת את אתרוגו עבור הגאון מוילנא בתנאי אחד: שכל שטר המצוה שיעשה הגאון, תזקף לזכותו.

קיבל הגאון מוילנא את התנאי וגם את האתרוג, ובאותה שנה היה שמח שמחה גדולה במיוחד יותר מתמיד, באומרו שכל ימיו היה מצטער מתי יוכל לקיים לפחות מצווה אחת כתיקונה שלא על מנת לקבל פרס, ועתה הזמין לו יוצרו מצוה יקרה כזאת ואיך לא יתמלא שמחה.

מבואר ממעשה זה, שסבר הגאון מוילנא שאכן ניתן לתת את זכות המצוה לאדם אחר, ומועיל לעשות קודם שנעשית המצווה. נמצא שמעשה זה תואם עם המבואר לעיל בשמו של הגאון בספר דברי אליהו על הפסוק "באר חפרוה שרים".

מועיל מכירת עבירות ממעשה מופלא עם המהרש"א

בספר שמח זבולון (עמוד קז) הביא מעשה עם המהרש"א במכירת עבירות. אדם אחד עבר עבירה גדולה, וחטא בחטא חמור מאוד, ואחר כך נתעצב אל לבו ונפשו היתה מרה לו, והיה בוכה בדמעות שלישי ומאן להתנחם. שותפו לעסקיו שראה בצער ולא הצליח לנחמו, אמר לו שהוא מוכן לקחת ממנו את העבירה באם הוא ישלם לו

דבר מבין כי אין לרוחני ערך כלל למכור בכל הון שבעולם, ומכל שכן ליקח בצע כסף עבור חלק עולם הבא.

הרי זה דומה למי שכבד אותו המלך באות הכבוד והוא מכרו לאחר, הרי ביזה בזה כבוד המלך וראוי לעונש. כך המוכר עונג רוחני של עולם הבא עבור תענוג גשמי עליו הכתוב צווח בספר במדבר בשעה שהמתאוננים בקשו בשר וזכרו את התענוג שהיה להם במצרים בגשמיות, ולא הרגישו בעונג הרוחני שהיה להם במדבר בגלוי שכינה. ואמר ה' "עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם. ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים". משמעו שמאסתם עונג הרוחני במה שה' בקרבכם בהיותכם במדבר, מה שרחוקים היו מזה במצרים, ואתם אומרים "למה זה יצאנו ממצרים". ואותו התרעומת חלה על אותו איש שמאס בעונג עולם הבא ומכרו בעונג גשמי בבצע כסף, ודאי ראוי לעונש, ואין בו מדה של אדם המעלה. ואחר אריכות דבריו כתב: באמת אין בזה הקנין שום חלות ושעבוד כלל מכמה טעמים, עיין שם ראיותיו.

שיטה שניתן לקנות שטר מצוה מאחר ממעשה רב עם הגר"א מוילנא

בספר דברי אליהו להגר"א (פרשת חוקת כא, יח), ביאר על הפסוק "באר חפרוה שרים, כרוה נדיבי עם" פירש הגאון, ש"באר" זוהי התורה ש"חפרוה" ה"שרים" אלו תלמידי החכמים שלומדים ועוסקים בתורה, חופרים ומעמיקים בה, "כרוה נדיבי עם" אלו הנדיבים והעשירים הקונים את התורה בכסף, שהמילה "כרוה" מתפרשת

לבסוף פסק המהרש"א שהמכירה קיימת והשותף החי צודק, והמקח נשאר מקח, ולא היה לו לשותף המת לזלזל כל כך בעבירות, ועל ידי שקנה ממנו את העבירה גרם לו שלא יחזור בתשובה על חטאו הנ"ל אחר שהיה מנוי וגמור אתו שעל ידי המקח נטלה ממנו העבירה לגמרי. וכדי להקל בעונשו של השותף המת, סידר המהרש"א סדר תשובה לשותף החי.

מתבאר ממעשה זה, ומפסק ההלכה שפסק המהרש"א, שניתן למכור או לתת עונש של עבירה, וזה שקנה את העבירה הוא יתן את הדין עליה למרות שלא הוא חטא בה כל עיקר.

מדין ערבות, יתכן שיענש אדם במקום חברו

דברים דומים כתב גם המהרש"ם (חלק ג' סימן קנא) בתשובה לשאלה אם מועילה מכירת עבירות של אדם אחד לחברו, ודעתו גם היא שיתכן שאדם יקבל על עצמו את עונשיו של חברו, וטעמו, שמועיל דבר זה מהלכות ערבות, וכפי שמשופר בתורה, על הברית שכרת משה רבינו עם כלל ישראל בערבות מואב ערב כניסתם לארץ, ואותה ברית נכרתה גם עם בניהם ובני בניהם, כפי שכתוב שם "לא אתכם לבדכם אנוכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ד' אלוקיני ואת אשר איננו פה עמנו היום", וכפי שגם מובא במדרשים שהקב"ה בקש ערבים והביאו בני ישראל את בניהם כערבים, ובוה נעשו כל ישראל ערבים זה לזה.

עבורה. שמח בזה מאוד אותו אדם ונתן לחבירו ממון רב, ומכר לו את העבירה בתקיעת כף, ובוה שבו ואורו פניו כבתחילה.

ויהי היום והקונה נפטר לבית עולמו, וכשבא לפני בית דין של מעלה, תבעו אותו על חטא זה, וכשטען שלא חטא בזה מעולם, הראוהו איך שקנה משותפו את זה החטא תמורת ממון רב. החל בוכה ומיילל באומרו שלא נתכוון לזה כלל, כל כוונתו היתה רק להרגיע את חברו, למען יאורו פניו, ורק ממון הוא חייב לחבירו שנטל ממנו שלא כדין, אבל אין להענישו על חטאו של חברו. כך טען אבל ללא הועיל.

לבסוף נתרצו לו בבית דין של מעלה שיוכל לתבוע את חברו - זה אשר

חטא - לדין תורה, ובא בחלום לשותפו החי לתובעו לדין. השותף החי בראותו כי החלום חזר ונשנה, במר לו הלך אל רבינו המהרש"א וסיפר לו את דבר המעשה כולו, וכיצד כעת בא אליו בחלום חברו השותף המת, ותובעו לדין תורה והוא אינו יודע את נפשו, וביקש ממנו עצה ותושיה מה לעשות.

אמר לו רבינו המהרש"א, שכאשר יבוא אליו שום בחלום, יאמר לו שעל פי ההלכה הולכים אחר הנתבע, ומוכן הוא לבא עמו לדין תורה אצל רבינו המהרש"א, וכך היה, וקבעו זמן לדין תורה אצל רבינו המהרש"א.

בבוא היום סיפר השותף החי את דבר המעשה, וטען שהוא מכר בתקיעת כף את העבירה, והמכירה קיימת. לעומתו טען השותף המת, שלא נתכוון כלל לקנות את העבירה ולהיענש בעבור חטאיו של חברו.

מתכפר בידם לעולם, דבר אחר אם פותחין אומות עולם כל תסבריות שלהן בדבר אחד מן התורה ונותנים כל ממונם בדמיו של ר"ע וחבריו אין מתכפרת להם לעולם עכ"ל.

הרי שדייקו אם האומות יתנו כל ממונם לא נתכפר להם העון אשר עשו ואתו לא ימצא ישראל משומד או נכרי אחד אשר יקח מהם העבירות אשר עשו; אלא פשוט הנפש החוטאת היא תמות ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם אח לא פדה יפדה איש.

והביא ראיה נוספת שלא מועיל מכירת עבירות, מילקוט שמעוני (פרשת זאת הברכה על פסוק יחי ראובן) וז"ל: חכמים אומרים לעולם אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נותנין מתן שכר על המצות ועונשין על העבירות ומה תלמוד "יחי ראובן ואל ימות" שעשה ראובן תשובה עכ"ל.

מבואר דלא מהני רק תשובה שהעון עצמו נתהפך לזכות אבל אם העון קיים או עונותיו על עצמותיו כי לא יועיל הון ביום עברה והלא דרשו חז"ל בספרי (הובא בילקוט פ' הנ"ל) על פסוק "אף חובב עמים שעומדים על ישראל ונותנים נפשם עליהם, במשה מה הוא אומר "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא" וברוד הוא אומר "הנה אנכי חטאתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ירך בי" עכ"ל.

הרי שמסרו נפשם על ישראל מלבד גופם אלא ביקש משה שימח מספר החיים ועם צדיקים לא יכתב והקב"ה השיבו מי אשר חטא לי אמחנו מספרי שלא אחליף טוב ברע הנפש החוטאת היא תמות ואי היה

ולכן כתב המהרש"ם: כאשר הערב משלם נפטר הלווה, ומשום כך יתכן שמועילה מכירה שכזו, וזה אשר לקח על עצמו את עונשיו של חברו, אכן יקבלם הוא, וחברו ייפטר על ידי זה, ויינצל מאשר עשה. וכדבריו כתב גם כן בשו"ת בצל החכמה (חלק ו' סימן כ'), ודעתו שאכן ניתן שאדם יקבל על עצמו צער ויסורים שאמורים לבא על אדם אחר.

וראיה לדבריו הביא את הגמרא בסנהדרין מח, ב אודות הקללות שקילל דוד את יואב על שהרג את אבנר בן נר. ומובא שם בגמרא שכל הקללות שקילל דוד את יואב, נתקיימו לבסוף בורעו של דוד. והסיבה לכך היתה, כפי שפירש רש"י ששלמה כאשר בחר להורגו, קיבל על עצמו ועל זרעו את כל הקללות שקללו אביו. הרי מתבאר מגמרא זו, שיכול אדם לקבל את יסורי חברו שיבואו עליו, במקומו של חברו.

שיטה שלא מועיל מכירת עבירות

אולם באחרונים מובאים ראיות להיפך, שבאמת אדם אינו יכול למכור עבירה שעשה, כפי שהובא בשו"ת מחנה חיים (חלק שני חושן משפט סי' כ') בעשיר שמכר לעני את עבירותיו תמורת עשרה זהובים, ולאחר מכן רצה העני לחזור בו מהמקח, והלך לשאול אצל גדולי החכמים אם מקח זה קיים או לאו, ובתוך אריכותו בענין הביא ראיה לדבר שאדם לא יוכל למכור עבירה שעשה, ממדרש רבה שיר השירים על הפסוק "אם יתן איש כל הון ביתו באהבה" וז"ל: אם פותחין הן כל אומות עולם את כל תסבריות שלהם ונותנים ממונם בדבר אחד מן התורה אינו

עב"ל. הרי שאמרו הפירוש דשאני אם שהיא הסיבה הגורמת אם הבן לא טוב הוא שבחטא יהמתנו אמו כמו שנתקללה אדמה בחטא אדם כך היא תקבל הקללה בעבורו, אבל אדם דעלמא אי אפשר לכנוס תחתיו לקבל עונשו.

ועיין עוד בספר מנחת אשר (פרשת ויחי אות ה') שהביא מעשה: הנה איקלע לידן מקרה שבו היה צורך לגייס סכום עצום לצורך פקוח נפש, ובאו שליחים של איש עלום שם שהציע ליתן סכום גדול מאוד בתמורה לכך שמאן דהוא יקנה את העבירות שלו ועונשם והתחבטו הגדולים בהתיחסותם להצעה משונה זו. ובתשובתו האריך שם שאי אפשר למכור את עבירותיו, עיין שם דבריו.

מעשה נפלא המובא בשם הגדולים

בספר שם הגדולים (מערכת א אות קצט) כתב וז"ל: ודע שמצאתי במגילת סתריו של רבינו מהרח"ו ז"ל מטהרת ידו הקדש ממש וז"ל, זה מצאתי באגרת רבינו יהודה בן הרא"ש אחי רבינו יעקב בעל הטורים ולא העתקתיה כולה וז"ל, ולפי שיצאתי קטן מאשכנז לא השגתי לשמוע מעשיהם רק מעט מזער אבל שמעתי מא"א ז"ל ומאחות זקנתי ז"ל אשר ספרו לי כי זקני ה"ר יחיאל ז"ל נולד בשנת תתק"ע ובהיותו בן ט"ז שנה היה לו חבר נאמן בישיבה ושמו ה"ר שלמה הכהן ז"ל וכתרו ברית יחד שכל אחד מהם יהיה לו חלק עם חבירו בכל מצותיהם ומעשיהם.

ויהי בליל יום הכפורים כבתה נר של שעה של ה"ר יחיאל אשר שם בבית הכנסת, כי כן מנהג האשכנזים להוליך נר שעה

מהני מכירת עון היה משה לוקח עונות מישראל, אלא פשיטא דלא מהני מכירת עון ופשע שלא יהיה החוטא בגן עדן ואי נקי בגהינם כדברי חז"ל במחטיא רבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה שלא יהיה הוא בגן עדן ותלמידו בגהינם וקל וחומר בנדון זה.

וכתב שם על פי זה דאם אפשר למכור חטאים ועונות, אם כן למה נתן דניאל עצה לנבוכדנצר עיין דניאל ד, כד "ותעיק בצדקה פרק ועויתך במתן ענין הן תהוה ארכא לשלותך" וקשה למה לא נתן לו עצה למכור חטאיו ועונותיו דהא גוי יכול למכור לגוי ואפילו שליח לדבר עבירה יש בגוי לגוי עיין מדרש רבה (בראשית לד) ר' חנינא אומר על ידי שליח (ועיין במתנות כהונה שם), ואם כן ימכור נבוכדנצר עונותיו? אלא דאי אפשר למכור עבירות וחטאים דאין זה דבר הנקנה מיד ליד.

אך לכאורה אפשר לומר דיוכל אדם לכנוס תחת חבירו לעונשין דרבקה אומרת ליעקב "עלי קללתך בני", אם כן יעקב חטא ורבקה תקבל הקללה חלילה, והוא הדין שלאחר החטא יוכל חבירו לכנוס תחתיו. רק באונקלוס כתב שם וז"ל: ואמרת ליה אמה עלי אתאמר בנבואה דלא ייתין לוטיא עליך ברי עב"ל.

הרי שהרגיש שאין הפירוש שהיא תכנס תחתיו לקללה רק שנגלה לה בנבואה שלא יבוא עליו קללה. וכן במדרש רבה הסיבו הפירוש בו שכתבו וז"ל: ותאמר לו אמו "עלי קללתך בני". ראבה"כ אמר אדם שחטא לא אמו נתקללה שנאמר ארורה אדמה בעבורך אף אתה "עלי קללתך בני"

הנזכר ואשר כתב לבניו ודלגתי בה וקצרתיו הלשון, עכ"ל רבינו מהרח"ו זצ"ל מכתיבת ידו יד הקדש עצמו.

האם שייך לעשות שותפות יששכר וזבולון עם מי שאינו שומר תורה ומצוות

בשו"ת אגרות משה (חלק יו"ד ד' סימן ל) כתב, דלא שייך לעשות שותפות למי שאינו מאמין. וגם כשהוא מאמין אבל אינו יכול לעמוד על תאוותו להרבות ממון, לא שייך שיתן כל חצי שכרו. וגם הא יותר היה טוב לו שלא לחלל שבת, אף שלא יקבל שכר דתורה. ואם כן ודאי עושה תנאי זה דישכר וזבולון משום שטועה לחשוב שבזה שנותן חצי שכרו ללימוד הוא מותר לחלל שבת, ולכל הפחות שהוא כפרה על מה שמחלל שבת.

ולפי זה גם מוכרח לומר לו שידע שכל הון דעלמא שיתן לצדקה וללימוד התורה לא יהיה לו כפרה כל זמן שאינו פוסק מלחלל שבת וגם כן שישב בתשובה על העבר, ואז לא יתן לו כלום. וגם אם יעשה שותפות הא יהנה ממלאכת שבת. שלכן ודאי שאסור לעשות תנאי כזה עם מחלל שבת וכופרים ומומרים, ואם עשה אין תנאו כלום. ואף שודאי יהיה לו איזה שכר, לא לנו לדון בזה, אלא הקב"ה בעצמו שדן גם לפי המחשבות ולפי המעשים באיזה אופן וכוונה נעשו.

אכן כתב שם האגרות משה (בסיכום אות כ') שצריך לעשות שותפות זו דווקא עם אחד המחשיב לימוד התורה ביותר, שכדאי לו לעמול בשביל חשיבות הלימוד כל ימיו, כמו שהעוסק בתורה לומד כל ימיו. אבל אם אינו חשוב לו כל כך לימוד התורה,

שתדליק כל הלילה וכל היום, וכיון שראה שכבה נרו נתירא מאד ובחול המועד נפטר. והיה מנהג של אשכנז שהיו מניחין ארון של מת על אבן גדולה סמוך לבית הקברות ופותחין הארון לראות אם מחמת טלטול נתעקם המת תוך הארון או אם הוא ישר. וקרב ה"ר שלמה הכהן זצ"ל אצל ארבע אמותיו ובכה בקול רם ואמר בפני כל הקהלות אני מזכיר לר' יחיאל גבירי וחבירי לפניכם שיזכור מהברית שכרת עמדי, ואז התחיל ה"ר יחיאל לשחק בתוך הארון וראוהו כל הקהל.

ויהי היום אחרי מותו ימים וה"ר שלמה יושב ולומד בבית המדרש ביום וירא את ה"ר יחיאל יושב אליו וקורא עמו בהלכה ושאל לו מענינו ואמר לו כי הוא בגן עדן בטוב מאד ושהיה לו כסא מוכן לעצמו בין כל חסידי הדור. ואמר לו ה"ר שלמה אנא אדוני בעל בריתי, תמה אני אם יש לך רשות להתראות לבני אדם, ויען לו ויאמר דע לך כי יש לי רשות לילך לביתי כבתחלה אלא שאיני רוצה שמא יאמרו כמה מתגאה עצמו צדיק זה יותר מכל הצדיקים שבגן עדן.

ויהי כששה חדשים אחר זה ולאחר פטירתו בליל שבת בחצי הלילה נראה לאשתו בהקיץ ואמר לה: ומה את עושה הנה מהרי וקומי וקחי בניך ובנותיך והוציאם מהרה מהמקום הזה כי מחר יהרגו כל היהודים אשר במקום הזה, וכן נגזר על כל הסביבות והתפללנו עליהם ונתקבלה תפלתנו חוץ מעל המקום הזה. ותקם ותעש כן וחזרה להציל את אשר לה אחר אשר הוציאה משם לא"א ז"ל ולאחריו, וכולם יצאו בליל שבת א"א ז"ל ואחיו ה"ר חיים ז"ל והיא וששה אחיות וכו'. זה לקטתי מהאגרת

ללמוד תורה על כן עושה עסק בזה עם לומדי תורה, וכפי המבואר בספר ראש דוד וז"ל: דמחזיק תלמיד חכם כיון שהיה סיבה שתלמיד חכם למד תורה כשבא לעולם העליון זוכה שמלמדים לו כל התורה עיי"ש.

ואם כן בוודאי כל זה שייך היכא דהוי שומר מצוות בעולם הזה אלא שלא למד, אבל לבעל עבירות מה לו אצל תורה, ואף שאפשר לומר לצד אחר שהמחזיק שלא למד תורה ויזכה לחלקו בגן עדן, משום החזקת תלמיד חכם עדיף בזה מהלומד תורה בעצמו, דאילו הלומד תורה בעצמו אם לא זכה נעשה לו סם המות, אבל בוודאי לא יוכל להגיע לעולם הבא לאותו מדריגות של תלמידי חכמים אם הוא מלא עוונות בעולם הזה ובושה תכסה פניו.

ולאחר דבריו שם לענין קבלת נדבות לבית הכנסת ולבית המקדש ממחללי שבת, כתב: ואחרי כל אלה נבוא לשאלתינו בנדון לעשות שותפות עם מחלל שבת לחלוק עמו בגן עדן, דאף דאין לנו חלק בנסתרות, וביותר בדבר הצפון מעין כל חי, מכל מקום לענין שותפות יש לפקפק הרבה, הרי אף שאין לנו לנעול דלת לפניו אם רוצה לזכות עצמו בנתינת צדקה ובהחזקת תורה, אבל לענין שותפות, דלא שייך אצלו מה שאמרו חז"ל שיהיו מקומם בצל בני תורה בגן עדן. עוד דלא רק הם יבושו שם, אף הבני תורה יבושו עם שכנם, וכי שכל התורה שלהם ממנו הוא באה.

מקור בגמרא לקבלת תרומה ממושעי ישראל

בגמ' במסכת חולין ה, א דרשו על הפסוק "מכם" - ולא כולכם, להוציא את

אך עושה זה בצירוף אהבתו ליששכר העוסק בתורה - לא מצד שהוא חכם בתורה, אלא מטעם אחר שהוא שכנו וקרובו וכדומה - לא נחשב זבולון כלומד תורה. אלא דווקא כשעושה זבולון השותפות משום שהוא רוצה לקיים מצוות לימוד התורה.

קבלת תרומה ממי שאינו שומר תורה ומצוות

אכן יש לדון באופן כללי האם מותר לקבל תרומות ממי שאינו שומר תורה ומצוות. במדרש רבה (ויקרא כה, א) מובא: אמר ר' אחא בשם ר' תנחום בן ר' חייא, למד אדם ולימד ושמר ועשה והיתה ספק בידו למחות ולא מיחה, להחזיק ולא החזיק, הרי זה בכלל ארור ההא דכתיב "ארור אשר לא יקים". ר' ירמיה אמר בשם ר' חייא לא למד אדם ולא עשה ולא שמר ולא לימד לאחריים ולא היתה ספק בידו להחזיק והחזיק, ולא למחות ומיחה, הרי זה בכלל ברוך.

ונראים הדברים מלשון דברי המדרש שיש מצוה לקבל תרומה ממי שאינו שומר תורה ומצוות, שהרי כתב: "לא למד אדם ולא עשה ולא שמר" וכו' ובכל אופן כשנתן תרומה להחזיק לומדי תורה הרי הוא בכלל "ברוך אשר יקים את דברי התורה".

אולם בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו' סימן ק') כתב בענין קבלת תרומות ממחללי שבתות על מנת שיהיה להם חלק בתורת הלומדים כיששכר וזבולון, דהנה הלכה למעשה הרי לפנינו פסק דברי הרמ"א דשפיר טוב ויפה לכתחילה לעשות עסק בתנאי כיששכר וזבולון.

אמנם כל זה אם המחזיק שומר תורה ומצוות אלא שאין לו פנאי כל כך

שבתות בפרהסיא, וכו'. וביאר רש"י: מקבלין קרבנות מפושעי ישראל במומר לדבר אחד חוץ מן המומר לנסך את היין ולחלל שבתות דהני חמירי וכו', האי תנא חמירא ליה שבת כעבודת כוכבים דהעובד עבודת כוכבים כופר בהקב"ה והמחלל שבת כופר במעשיו ומעיד שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית.

מחלוקת המבי"ט והמאירי גבי מומר ישראל

בשו"ת מבי"ט (חלק א' סימן ריד) כתב שם בתשובה, אף על גב דאמרין "אדם כי יקריב מכם" ופירש רש"י "מכם" ולא כולכם להוציא את המומר היינו בקרבן ודמי ליה, אבל בהקדיש לעניים או הקדיש בית לברך הבית כנדון דידן מקבלין מהם.

אולם במאירי במס' בבא בתרא (י, ב ד"ה אחד משאר) פליג עליו וכתב: וישראל היוצא מכלל הדת, יראה שאם להכעיס ולבו עמו, אין מקבלין ממנו כלל. ומשמע דלא רק שרגא לבית הכנסת שהוא כקרבן אין מקבלין ממנו אלא שום דבר אין מקבלין ממנו.

נמצא מחלוקת בין המבי"ט למאירי אם מקבלין ממומר ישראל דברים שאינם דומים לקרבן, דלשיטת המבי"ט מקבלין ולשיטת המאירי אין מקבלין.

ועיין בשו"ת באר משה (ח"ג סי' לא) שנשאל אם מותר לקבל סידורים וחומשים לבית הכנסת ממחלל שבת, ואם תמצי לומר שמקבלין אם שרי לקבל מהם בתנאי שיכתבו את שמות המנדב המחלל שבת בהם, והשיב שם: שסידורים אין לקבל, אך מעות שיקנו בהם סידורים שרי, ולא

המומר (רש"י - מכם - "אדם כי יקריב מכם קרבן" וגבי נדר או נדבה כתיב דהא "כי יקריב" משמע כשירצו להקריב), "מכם" - בכס חלקתי ולא באומות. וביאר רש"י: כלומר מדכתיב האי מיעוטא בישראל ולא באומות דכתיב איש איש מבית ישראל אשר יקריב קרבן לכל נדריכם וגו' בפרשת מומין (ויקרא כב) ותניא לקמן בפירקין (חולין יג, ב) "איש" מה תלמוד לומר "איש איש" לרבות העובדי כוכבים שנודרים נדרים ונדבות כישראל וגבי דידיהו לא כתיב מיעוטא וכו', שמע מינה בכס חלקתי שכשרין מביאין ולא המומרין ולא באומות שכולן מתנדבין מקבלין מהם.

ובהמשך הגמ', "מן הבהמה" - להביא בני אדם שדומים לבהמה (רש"י - עם הדומה לבהמה - שאין מקיימין את המצוות), מכאן אמרו: מקבלין קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בהן בתשובה (רש"י - מפושעי ישראל - משמע מזידין וכו' והיינו מומר ולקמן מפרש לה ואזיל), חוץ מן המומר ומנסך את היין (לעבודת כוכבים) ומחלל שבתות בפרהסיא.

והקשו בגמ', הא גופא קשיא, אמרת: מכם - ולא כולכם, להוציא את המומר, והדר תני: מקבלין קרבנות מפושעי ישראל! הא לא קשיא: רישא (שלא מקבלים) מומר לכל התורה כולה, מציעתא (שמקבלים) מומר לדבר אחד, אימא סיפא: חוץ מן המומר ומנסך את היין ומחלל שבת בפרהסיא, האי מומר היכי דמי? אי מומר לכל התורה כולה, היינו רישא! ואי מומר לדבר אחד, קשיא מציעתא (דקתני מקבלין אסיפא שלא מקבלים)? אלא לאו הכי קאמר: חוץ מן המומר לנסך את היין ולחלל

דבבא בתרא ח, א) והא דקבל מההוא טיעא דנדב שרגא לבי כנישתא בפ"ק דערכין (דף ו, ב) אף על גב דהתם לא היה שלום מלכות, התם טעמא משום דהוי כמו קרבן ואמרינן (נזיר סב, א) "איש איש" לרבות נכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל.

וכתב, דנראה לומר מדקדמי שרגא לקרבן שמע מינה ישראל שנשטמד ונותן שעה להדליק נר בבית הכנסת אין מקבלין ממנו, דאמרינן בחולין ה, ב "מכס" ולא כולכם להוציא את המשומד, עכ"ל מהרי"ו.

ושם הביא מה שכתב במאירי במס' בבא בתרא (י, ב ד"ה אחד משאר) שפליג בזה וכתב: דישראל היוצא מכלל הדת, יראה שאם להכעיס ולבו עמו, אין מקבלין ממנו כלל. ומשמע דלא רק שרגא לבית הכנסת שהוא קרבן אין מקבלין ממנו אלא שום דבר אין מקבלין ממנו. עיי"ש.

לכתוב את שם המנדב אלא רק את שם הנפטר אם היה איש כשר.

ומקורו, מדברי השו"ע (באו"ח סי' קנד סעי' יא בהגה) שכתב: מומר שנתן שעה או נר לבית הכנסת אסור להדליקו. וכתב המגן אברהם (שם ס"ק יח) דאפילו מומר לחלל שבתות לבד אין מקבלין, עיי"ש. אך כתב שם הבאר משה דאחר העיון נראה שאין הדבר פשוט ואין ללמוד מרהיטת דברים הנכתבים בקצירת האומר, ובפרט שדבר זה הוא נפקא מינה לכמה דברים בזמן הזה וביותר בחוץ לארץ.

הנה מקור דברי הרמ"א הם בדרכי משה (שם אות ה') וז"ל: וכתב מהרי"ו (סי' סד) בפסקיו, דאין מקבלין נר ממומר להדליקו בבית הכנסת, וכן שעה לעשות ממנה נר אסור לקבל ממנו, עכ"ל. וז"ל מהרי"ו בפסקיו (סי' סז) לשון התוס' (פ"ק

סוף דבר

נעתיק כאן מדברי החפץ חיים בספרו שם עולם (חלק א פרק טו) וז"ל: והנה איתא בחז"ל בכמה מקומות שזכות לימוד התורה עולה לו לאדם לכפר על כל עונותיו וכן כזה ממש על ידי מצות החזקת התורה, ממה דאיתא בסנהדרין (קב, א) אחאב שקול היה וכו' ומתוך שהנהגה לתלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה, ופירש שם המהרש"א הענין דכיפרו לו מחצה כי המהנה תלמיד חכם מנכסיו כאילו דבוק בשכינה כמו שכתוב ואתם הדבקים וכו' וזהו שאמר שכיפרו לו מחצה, הגם שהיה אדוק ודבוק בעבודת גילולים הרי ממה שהיה מהנה תלמידי חכמים היה דבוק גם לשכינה עכ"ל המהרש"א, אם כן ממילא מוכח להדיא דמי שאינו עובד כוכבים או גדולה מעלת מהנה תלמידי חכמים שמכפרת על כל עונותיו שנדבק כולו בשכינה.

ולענין תחית המתים שאמרו חז"ל (בכתובות קיא, ב) דכל מי שיש בידו אור תורה, אור תורה מחייהו. וכל מי שאין בידו אור תורה, אין אור תורה מחייהו, אמרו שם במסקנא גם כן בהדיא דאם הוא מהנה תלמיד חכם מנכסיו עליהם נאמר "ואתם הדבקים" וזוכה גם כן לתחיה, והכל משום דכל הזכות והמעלה שיש לתלמיד חכם עצמו כמו כן יש להמחזיקים בידי לומדי התורה.

ופשוט לי דמהאי טעמא איתא במדרש משלי, "בנתה ביתה" זו התורה, ללמדך שכל מי שקנה לו דברי תורה קנה לו בית לעולם הבא וכו', ולא אמר מי שלמד תורה יש לו בית לעולם

הבא, להורות לנו דכמו שבזה העולם אנו רואים שיש מי שבונה עבור עצמו בית בכחו [במו ידיו], ויש שאין בכחו כלל לזה רק על ידי כספו משיג בית. כן הוא בענין היכלות העליונות, התלמידי חכמים בונים בעצמם על ידי לימוד תורתם בית לנפשותם וכמו שאמרו חז"ל אל תקרי בניך אלא בוניך. והמחזיקים, על ידי החזקתם קונים הדברי תורה ובוה קונים הבית גם כן לנפשותם. וגם יזכה שיפקח ה' את עיניו לעתיד וירחיב את אור שכלו עד שיזכה לישב בישיבה של מעלה, כמו שאמרו (בפסחים נג, א) כל המטיל מלאי לכיסן של תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף.

והנה לפי זה כמה צריך המחזיק ידי לומדי תורה להשוות מדותיו שיהיו על צד היותר טוב כמו שראוי אצל אנשים יראי ה' ולומדי תורה ולא שיהיו לו מדות פחותות כמו שמצוי אצל אנשים עמי הארץ, דאי לאו הכי יהיה לעתיד כמו עשיר ועני, עשיר עבור ידיעת התורה שיהיה לו ועני עבור מדותיו הפחותות שאינן לפי ערך תורתו. ואמרתי על זה רמז נאה בקרא (באיוב ג) קטן וגדול שם הוא, והיינו בעולם הזה מי שהוא קטן איננו גדול וגדול איננו קטן, אבל לעתיד יצויר קטן וגדול באיש אחד ביחד. וכן יצויר זה הרמז גם כן בבן תורה כגון שבמצוה אחת הוא זהיר ביותר כראוי ובמצוה אחרת היה מתרשל. וכן כהאי גוונא לענין ידיעת התורה, מסכת אחת למדה כראוי ובשאר התרשל, וכשיבא לעתיד לישבה של מעלה, כשיתעסקו במתיבתא דרקייעא בענין זה שלמד כראוי הוא עשיר בה, ויזכה להתענג מזיו תורתו, וכשיבוא לאחרת יתבייש כמו עני.

